

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

Sermann Eszter

**A TERMINOLÓGIAI SZABVÁNYOSÍTÁS ÉS A TERMINOLÓGIAI
HARMONIZÁCIÓ FORDÍTÁSI VONATKOZÁSAI**

Nyelvtudományi Doktori Iskola

A Doktori Iskola vezetője: Prof. Dr. Bárdosi Vilmos CSc., egyetemi tanár

Fordítástudományi Doktori Program

A program vezetője: Prof. Dr. Klaudy Kinga DSc., egyetemi tanár

A bizottság tagjai:

A bizottság elnöke: Prof. Dr. Klaudy Kinga DSc., egyetemi tanár

Bírálok: Dr. Bölskei Andrea PhD., egyetemi docens

Dr. Dróth Júlia PhD., egyetemi docens

A bizottság titkára: Dr. Fata Ildikó PhD., egyetemi adjunktus

A bizottság további tagjai: Ablonczyné Dr. Mihályka Livia PhD., habilitált egyetemi
docens

Dr. Bérces Edit PhD., főiskolai docens (póttag)

Prof. Dr. Mihalovics Árpád CSc., egyetemi tanár (póttag)

Témavezető: Dr. Fóris Ágota PhD., habilitált egyetemi docens

Budapest, 2013

1. Bevezetés	6
1.1. A kutatás tárgya és relevanciája	6
1.2. Az értekezés felépítése	8
Köszönetnyilvánítás	9
2. A kutatás célja és módszerei	10
2.1. A kutatás célja	10
2.2. A kutatás módszerei	11
2.3. Kiinduló előfeltevések	13
3. Szakirodalmi áttekintés.....	14
3.1. Az értekezésben szereplő terminológiai alapfogalmak.....	14
3.2. A terminológiai szabványosítás	16
3.2.1. A műszaki szabványosítás és a szabványosító szervezetek	16
3.2.2. A terminológiai szabványosítás gyökerei.....	19
3.2.3. A terminológiai szabványosítás szakirodalmi meghatározásai	22
3.2.4. A terminológiai szabványosítás fajtái, szintjei, folyamata és eszközei.....	27
3.2.5. A terminológiai szabványosítás kritikája	31
3.2.6. A terminológiai szabványosítás a disszertáció szempontjából releváns meghatározása	33
3.2.7. A terminológiai harmonizáció	34
3.3. Nyelvpolitika, terminológia-politika és terminológiai szabványosítás	40
3.3.1. Nyelvpolitika, nyelvstratégia, nyelvtervezés.....	40
3.3.2. A terminológia-politika és az UNESCO-irányelv	44
3.3.3. Az Európai Unió terminológia-politikájáról	46
3.3.4. A terminológia-fejlesztés eszközei, módszerei néhány országban.....	47
3.3.5. A terminológia-politika magyarországi vonatkozásai.....	49
3.3.6. A műszaki szabványosítás terminológiai vonatkozásai Magyarországon ..	51
3.4. A terminológiai szabványosítás fordítási vonatkozásai	53
3.4.1. Fordítástudomány és terminológiai szabványosítás	53
3.4.2. Terminológiai szabványosítás és fordítói segédeszközök.....	55
3.4.2.1. Az online szótárak.....	56
3.4.2.2. A terminológiai adatbázisok	60

3.4.2.3. A terminológiai adatbázisok szakirodalmi meghatározásai.....	61
3.4.2.4. A terminológiai adatbázisok fajtái	65
3.4.2.5. A terminológiai adatbázisok szerkezete.....	66
3.4.2.6. A terminológiai adatbázisok jellemzőinek összegzése.....	68
3.4.2.7. Online szótár vagy terminológiai adatbázis?	69
3.4.3. Lokalizáció és fordítás.....	71
4. Nemzetközi terminológiai szabványosítás	78
4.1. A terminológiai munkafolyamatokra vonatkozó ISO szabványok	79
4.1.1. Terminológiai szócikkek a szabványokban.....	79
4.1.2. A terminológiai munka alapelvei és módszerei.....	81
4.1.3. Terminológiai hamonizáció: a fogalmak és a terminusok harmonizációja .	87
4.1.4. Terminológiai termékek és szolgáltatások	91
4.1.5. Fordításorientált terminográfia.....	93
4.1.6. Terminológia-politika.....	94
4.2. A terminológiai szabványok szerepe az oktatásban és terminológiai adatbázisok készítésében.....	97
4.3. Terminológiai szabványosítás a Microsoft Windows operációs rendszer lokalizációjának folyamatában.....	102
4.3.1. A Windows operációs rendszer lokalizációja.....	103
4.3.2. Terminológiai szabványosítás a Windows lokalizációjának folyamatában	106
4.3.3. A Microsoft terminológiai vonatkozású honlapjai, szótárai	108
5. Nemzeti terminológiai szabványosítás	111
5.1. A spanyolországi terminológiai szabványosítás és harmonizáció	111
5.2. Spanyolország nyelvei és a terminológiai rendezés.....	112
5.3. Spanyolországi terminológiai vonatkozású honlapok.....	115
5.3.1. A spanyol nyelvhez kapcsolódó honlapok	115
5.3.2. A katalán nyelvhez kapcsolódó honlapok	117
5.3.3. A baszk nyelvhez kapcsolódó honlapok	120
5.3.4. A galego nyelvhez kapcsolódó honlapok	123
5.3.5. Neolatin nyelvekhez kapcsolódó honlapok.....	124
5.4. Spanyolországi terminológiai adatbázisok.....	128
5.4.1. Cercaterm (TERMCAT).....	128

5.4.2. Neoloteca (TERMCAT)	130
5.4.3. Az UBTerm (Universidad de Barcelona)	132
5.4.4. UPCTERM, Terminología Técnica Multilingüe (Universidad Politécnica de Cataluña)	134
5.4.5. EUSKALTERM (UZEI)	136
5.4.6. ONCOTERM (Granadai Egyetem)	138
6. Eredmények és összegzés	143
7. Irodalom.....	149
8. Források	163
<i>Elektronikus források</i>	163
<i>Spanyolországi terminológiai szervezetek honlapjai</i>	163
<i>Spanyolországi terminológiai adatbázisok</i>	164
<i>ISO szabványok</i>	164
<i>Magyar nemzeti szabványok</i>	166
<i>Egyéb források</i>	166
9. Ábrák jegyzéke	167
10. Táblázatok jegyzéke	167

Eredetiségi nyilatkozat

Alulírott Sermann Eszter, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Nyelvtudományi Doktori Iskolájának fordításkutató doktorjelöltje, ezúton kijelentem, hogy *A terminológiai szabványosítás és a terminológiai harmonizáció fordítási vonatkozásai* című értekezésemet önállóan, részben szakmai tapasztalataim, részben egyéni kutatásaim, részben pedig a szakirodalom alapján, a tudományetikának megfelelően pontos forrásmegjelöléssel készítettem. Kijelentem továbbá, hogy a disszertációt saját szellemi alkotásomként, kizárólag a fenti egyetemhez nyújtom be.

Budapest, 2013. szeptember 2.

Statement of Authorship

I, the undersigned Eszter Sermann, student of the PhD Programme in Translation Studies of the Doctoral School of Linguistics of Eötvös Loránd University, hereby declare that I produced my dissertation *The translational aspects of terminology standardization and terminology harmonization* independently, based partly on my own professional experience, partly on original research, and partly on a literature review with due acknowledgment as is required by scientific ethics. Furthermore, I declare that I submit my dissertation as my own intellectual product and only to the university mentioned above.

Budapest, 2 September 2013

1. Bevezetés

1.1. A kutatás tárgya és relevanciája

Napjainkban a fogalmak és a terminusok gyors és nagyszámú növekedése, valamint a nemzetközi kommunikáció kiszélesedése miatt a terminológiai szabványosításhoz és a terminológiai harmonizációhoz kapcsolódó tevékenységek kiterjesztése egyre inkább szükséges. A terminológiai szabványosításnak alapvetően kétféle vonatkozása van. Egyrészt nyelvtervezési folyamat, melynek során az arra kijelölt intézmény, szervezet szisztematikus, módszertanilag megalapozott terminológiai munka során onomasziológiai megközelítéssel a fogalmakhoz terminusokat rendel hozzá, majd harmonizált terminológiai adatbázisokban közzéteszi az adatokat. Másrészt a terminológiai szabványosítás a műszaki szabványosítás része, amely szabványügyi szervezetek feladata, és amelynek során a szabványosító műszaki bizottságok az egyes szabványok kidolgozását megelőzően vagy azzal egy időben – szintén onomasziológiai megközelítéssel – kidolgozzák az egyes tárgykörök fogalmi rendszerét, definiálják a fogalmakat, majd terminusokat rendelnek a fogalmakhoz, az adatokat pedig szabványban rögzítik. A szabványosítás mindkét vetületének fontos fordítási vonatkozásai vannak. A fordítás és tolmácsolás mindennapi gyakorlata számos olyan terminológiai egyeztetési nehézséget vet fel – egyrészt az érintett nyelvpárok igen nagyszámú kombinációja, másrészt a szövegek természetének nagy változatossága miatt –, amelyet folyamatos terminológiai szabványosítási és harmonizációs munkálatokkal, ha csak részben is, orvosolni lehet.

Magyarországon a terminológiai szabványosítás és harmonizáció kutatási területként és a nyelvészeti szolgáltatás fontos részeként az utóbbi időben került a figyelem középpontjába, és még ma is előfordul (a nyelvészek körében is) az a tévhit, mely szerint szabványról csak az ipari gyártmányok esetében beszélhetünk. Míg a téma angol nyelvű szakirodalma igen nagyszámú magyar nyelven a terminológiai szabványosítás és harmonizáció kérdéseiről kevés tanulmány jelent meg (például Bölcskei 2010, 2011a, 2011b, Fóris 2005, Fóris, B. Papp 2011, Fóris, Sermann 2010, Galinski, Weissinger 2010, Pónyai 2010), és ezek is a kérdéskörnek csupán egy-egy aspektusát tárgyalják. Terminológiai szabványosítást és harmonizációt végző önálló intézmény hazánkban nem létesült, terminológiai adatbázisok készítésére pedig csak néhány kísérlet született, a műszaki szabványosítást végző szakemberektől pedig nem várható el, hogy a feladatok

nyelvészeti, terminológiai megoldását is elvégezzék. Kívánatos volna, hogy a hazai tudományos közvélemény nagyobb figyelmet fordítson a nemzetközi szinten folyó terminológiai szabványosítási és harmonizációs munkálatokra, hogy azok elméleti alapjai és gyakorlati módszerei Magyarországon is széles körben ismertté váljanak.

A terminológiai munkafolyamatokra nemzetközi ISO szabványok vonatkoznak, amelyeket magasan képzett nyelvészek, terminológusok, informatikusok és az érintett tárgykörök szakemberei dolgoztak ki. Ezekre a hazai nyelvészeti szakirodalomban kevés utalást találunk, és főként a nemzetközi szakirodalomra való másodlagos utalás formájában. A fordítóknak és tolmácsoknak munkájuk során gyakran terminológiai munkát is végezniük kell (vö. Rádai-Kovács 2009, Fischer 2010, Tamás 2010), a terminológia elméleti alapjai pedig mára hazánkban is beépültek a fordító- és tolmácsképzésbe (Dróth 2011b). A terminológiai munka szabványokba foglalt elveinek tehát kétségkívül nemcsak a terminológusképzésben, hanem a fordítók, tolmácsok valamint a szabványosítási szakemberek képzésében is szerepelnie kell.

A disszertációban leírt kutatásaim célja a terminológiai szabványosítás, a terminológiai harmonizáció témakörében publikált nemzetközi és hazai eredmények elméleti és gyakorlati eredményeinek kritikai áttekintése, a terminológiai szabványosítás nyelvpolitikai és fordítási vonatkozásainak átgondolása, valamint a nemzetközi és a nemzeti terminológiai szabványosítás néhány aspektusának empirikus vizsgálata. A nemzetközi szabványosítás területén a terminológiai szabványok mint hivatalos dokumentumok jelentőségét elemzem a fordító- és tolmácsképzésben, a terminológusok és a szabványosítási szakemberek képzésében való hasznosíthatóságuk szempontjából, valamint a terminológiai szabványosítás szerepét vizsgálom a Windows operációs rendszer lokalizációjának folyamatában. A nemzeti szabványosítás területén a spanyolországi terminológiai szabványosítás és harmonizáció helyzetét mutatom be terminológiai szervezetek honlapjain keresztül, és spanyolországi terminológiai adatbázisok vizsgálatát végzem el. Elemzésem leíró jellegű, empirikus kutatás, amelyhez a társadalomtudományok módszereit, a dokumentumelemzést, az interjút és esettanulmányok készítését alkalmaztam.

Az értekezésben dokumentált vizsgálataimat a témavezető által koordinált, a Károli Gáspár Református Egyetemen működő Terminológiai Kutatócsoport (TERMIK) tagjaként végeztem, kutatásom során elsődleges támpontot jelentettek számomra Fóris (2005) *Hat*

terminológia lecke és *Kutatásról nyelvészeknek* (2008a) című könyvei, valamint a kutatócsoport tagjainak tudományos közleményei (például Bérces Ed. 2007, Bérces Em. 2011a, 2011b, Czékmán 2010, Gaál 2010a, 2010b, Papp 2012, Tamás 2010).

1.2. Az értekezés felépítése

Az értekezés hat fejezetből áll. A *tartalomjegyzéket* követő *első fejezetet* a *bevezetés* alkotja, amelyben a *kutatás tárgya és relevanciája* olvasható. A *második fejezet* a kutatás célját és módszereit rögzíti, valamint a kiinduló előfeltevéseket fogalmazza meg. A *harmadik fejezet* a témával kapcsolatos hazai és nemzetközi szakirodalmat tekinti át. Az értekezésben szereplő néhány terminológiai alapfogalom rövid meghatározását követően a harmadik fejezet kitér a műszaki szabványosítás és a szabványosító szervezetek kapcsolatára, majd tárgyalja a *terminológiai szabványosítás* szakirodalmi meghatározásait, fajtáit, szintjeit, folyamatát és eszközeit, majd megfogalmazza a terminológiai szabványosításnak az értekezés szempontjából releváns meghatározását. Külön tárgyalja a *terminológiai harmonizáció* kérdéskörét is. Ezt követi a nyelvpolitika, a terminológia-politika és a terminológiai szabványosítás összefüggéseinek feltárása, valamint annak vizsgálata, hogy a szakirodalom alapján hogyan kapcsolhatók össze a terminológiai szabványosítás kérdései a *nyelvpolitika* és a *nyelvstratégia* kérdéseivel. E fejezet tartalmazza továbbá a konkrét terminológia-fejlesztés megvalósulásának bemutatását néhány ország példáján keresztül. A szakirodalmi áttekintés további része a terminológiai szabványosítás és a fordítás összefüggéseit elemzi, legfőbb kapcsolódási pontként a *fordítói segédeszközöket*, azon belül a terminológiai adatbázisok szerkesztésének tanulmányozását valamint a *lokalizáció* folyamatát jelöli ki.

A *negyedik fejezet* a nemzetközi terminológiai szabványosítás kérdésköréhez kapcsolódik, és két részből áll. Az első része a terminológiai munkafolyamatokra vonatkozó ISO szabványok elemzését tartalmazza, valamint ezek hasznosíthatóságát vizsgálja a terminológusképzésben, a fordítóképzésben és a terminológiai adatbázisok készítésében. Második része a terminológiai szabványosítás megvalósulását tanulmányozza egy konkrét termék, a Microsoft Windows lokalizációjának folyamatában. Az *ötödik fejezet* a nemzeti terminológiai szabványosításhoz kapcsolódik, és spanyolországi terminológiai vonatkozású honlapok és terminológiai adatbázisok

vizsgálatát tartalmazza. A *hatodik fejezet* a disszertáció eredményeit foglalja össze. Az *irodalom* és a *források* felsorolása után az *ábrák*, majd a *táblázatok jegyzéke* következik.

Köszönetnyilvánítás

Köszönettel tartozom **Klaudy Kinga** professzor asszonynak, a Fordítástudományi Doktori Iskola vezetőjének, aki doktori tanulmányaim során mindvégig támogatott, és kutatásaimat segítõ figyelemmel kísérte, továbbá témavezetõmnek, **Fõris Ágota** egyetemi docensnek, aki terminológiai kutatócsoportjának tagjává fogadott, és a munkám valamennyi fázisában rendkívül sokat segített.

Köszönetet mondok továbbá **Haba József**nek, a Magyar Szabványügyi Testület fõosztályvezetõjének, aki a szabványosításra vonatkozó kérdésekben készségesen a rendelkezésemre állt, valamint **Kollár Andrea** egyetemi docensnek, aki a dolgozat szövegezésében és szerkezetének kialakításában nyújtott segítséget.

Köszönet illeti a **TERMIK Kutatócsoport** tagjait, különösen **Tamás Dórát**, akivel a közös munkánk eredményei az értekezést is gazdagítják, valamint a **Szegedi Fordításkutató Műhely** valamennyi tagját, akik szakmai tanácsokkal láttak el.

Végül köszönettel tartozom családtagjaimnak, munkatársaimnak és barátaimnak, akik kutatómunkám során mellettem álltak.

2. A kutatás célja és módszerei

A terminológiai szabványosításnak négy fő szintje van (Fóris 2005, Pozzi 2006): (1) nemzetközi, (2) regionális (európai), (3) nemzeti, (4) vállalati szint (3.2.4. fejezet). Ebből kiindulva az értekezés 4. és 5. fejezetei esettanulmányokat tartalmaznak a terminológiai szabványosítás nemzetközi, vállalati és nemzeti szintjeiről és azok fordítási vonatkozásairól. Fordítási vonatkozásokon értekezésemben a terminológiai szabványosítás és a fordítás két fontos kapcsolódási pontját értem, a terminológiai adatbázisok és a lokalizáció kérdéskörét (3.4. fejezet).

2.1. A kutatás célja

Az értekezés keretében végzett kutatásom leíró jellegű, kvalitatív, empirikus kutatás, amelynek során általában a társadalomtudományok, az alkalmazott nyelvészet és a pedagógiai kutatások módszertani útmutatóira támaszkodtam (Cserné 1994, Falus 2004, Falus, Ollé 2008, Fóris 2008a, Maykut, Morehouse 1994, Sántha 2009, Szabolcs 2001). A disszertációban vázolt kutatás célja:

- a terminológiai szabványosítás és harmonizáció elméleti és gyakorlati kérdéseinek vizsgálata;
- a terminológiai szabványosítás összefüggéseinek feltárása a nyelvpolitika és a terminológia-politika kérdéseivel;
- a terminológiai szabványosítás, harmonizáció és a fordítás gyakorlatának kapcsolódási pontjain a terminológiai adatbázisok és a lokalizáció témakörének vizsgálata;
- a nyelvészeti vonatkozású, a terminológusok, a tolmácsok és fordítók képzése, valamint a terminológiai adatbázisok szerkesztése szempontjából releváns terminológiai ISO szabványok elemzése, tartalmi összefoglalása és hasznosíthatóságának vizsgálata;
- a terminológiai szabványosítás gyakorlati megvalósulásának vizsgálata vállalati szinten egy konkrét termék, a Microsoft Windows lokalizációjának folyamatában;

- a terminológiai szabványosítás és harmonizáció eszközeinek és módszereinek tanulmányozása nemzeti szinten, spanyolországi terminológiai szervezetek munkáján keresztül;
- spanyolországi terminológiai adatbázisok tartalmi és formai elemeinek vizsgálata.

2.2. A kutatás módszerei

Elsőként áttekintem a terminológiai szabványosítással kapcsolatos szakirodalmat, megvizsgálom a terminológiai szabványosítás szakirodalmi definícióit, fajtáit, szintjeit, folyamatának lépéseit, eszközeit, és kitérek a terminológiai szabványosítás szakirodalomban található kritikájára is, majd megfogalmazom a terminológiai szabványosításnak az értekezés szempontjából releváns meghatározását. Foglalkozom a terminológiai harmonizáció kérdéskörével is. Mivel a terminológiai szabványosítást egyfelől a műszaki szabványosításhoz kapcsolódó, másfelől nyelvtervezési folyamatként értelmezem, ezért a szakirodalmi áttekintés második részeként megvizsgálom, hogyan kapcsolhatók össze a terminológiai szabványosítás kérdései a nyelvpolitika és a nyelvstratégia kérdéseivel. A szakirodalmi áttekintés harmadik lépéseként megvizsgálom a terminológiai szabványosítás és a fordítás összefüggéseit, legfőbb kapcsolódási pontként a fordítói segédeszközök, azon belül a terminológiai adatbázisok szerkesztésének tanulmányozását, valamint a lokalizáció folyamatát emelem ki (3.4. fejezet).

Az értekezés 4.1. fejezete terminológiai ISO szabványokon végzett primer dokumentumelemzést foglal magában. A dokumentumelemzés a társadalomtudományok közös módszere, amelyet kutatásomhoz közvetlenül a pedagógiai kutatások módszertanából kölcsönöztem. A pedagógiai kutatómódszertan dokumentumnak tekint minden olyan napjainkban vagy a közelmúltban készült dokumentumot, amely nem közvetlenül kutatási célra készült, de elemzése a kutatás számára tanulságos lehet. A terminológiai ISO szabványok sem kutatási célra készültek, de hasonlóan a pedagógiai dokumentumokhoz, alkalmasak következtetések megfogalmazására a kutatás számára. A *forráselemzés* terminus – Nádasi (2004) szerint – a történettudományok számára már foglalt, és a múlt dokumentumaival foglalkozik, a dokumentumelemzés azonban a jelenben él, alkalmas adatok összegyűjtésére, következtetések megalapozására, összefüggések

feltárására, az explicit módon megjelenő tartalom elemzéseire, következtetéseit ezekből vezeti le.

Az esettanulmány készítése szintén a társadalomtudományok közös módszere, amely lehetőséget ad az adatok rendszerező vizsgálatára, adatgyűjtésre, az adatok elemzésére és az eredmények rögzítésére (Flyvbjerg 2006). Az esettanulmányok során feldolgozott adatokat részben internetes kereséssel, részben kvalitatív kutatási interjú útján szereztem. A félig strukturált interjú, vagy más néven koncentrált beszélgetés során nyílt kérdéseket alkalmaztam (lásd Cserné 1994, Fóris 2008a, Kvale 2005), az interjú tervezéséhez, lebonyolításához és az adatok értékeléséhez pedig a Kvale által a kvalitatív kutatási interjúhoz megfogalmazott lépéssoron haladtam végig (Kvale 2005).

Fontosnak tartom kiemelni, hogy az esettanulmányokhoz nem *hipotéziseket*, hanem *kiinduló előfeltevéseket* fogalmaztam meg. Az alkalmazott nyelvészeti és a pedagógiai kutatás-módszertani szakirodalomban több szerző is egyetért abban, hogy míg a kvantitatív kutatásoknak alapvető eleme a hipotézis felállítása, a kvalitatív kutatásokban a kutatási folyamat nem hipotézisek felállításából indul ki (Cserné 1994, Fóris 2008a, Maykut, Morehouse 1994, Szabolcs 2001). Sántha (2009) szerint a hipotézis a kvantitatív kutatások alapvető eleme, erre épül az egész kutatási folyamat, a kvalitatív kutatásokban azonban a hipotézisek más jelentőséget kapnak, mivel a kutatók gyakran a belső, a rejtett elemek alapján próbálják, megérteni, elemezni az adott problémát. Falus (2004) szerint a hipotézis előzetes megfogalmazása a kutatásban nem állandó követelmény, mivel sok olyan terület van, ahol előbb felderítő jellegű kutatásokat kell elvégezni ahhoz, hogy szignifikáns hipotéziseket lehessen megfogalmazni. Ilyen területnek tartom a terminológiai szabványosítás és harmonizáció témakörét is. Kvalitatív kutatásaim során nem „vakon” vizsgálgódtam, az esettanulmányok kezdeti szakaszában feltevéseket fogalmaztam meg, de mivel a hipotézis terminus a kvantitatív kutatások számára már foglalt, ezért az ilyenfajta feltevések megnevezésére a *kiinduló előfeltevés* terminust alkalmaztam.

2.3. Kiinduló előfeltevések

A kutatási célok megvalósításához az alábbi kiinduló előfeltevéseket fogalmaztam meg:

- KE1 A terminológiai munkafolyamatokra vonatkozó ISO szabványokban jelentős számban lehetnek olyan nyelvészeti szempontból releváns részek, melyek alkalmazandók lennének a terminológusok, tolmácsok és fordítók képzésében, valamint terminológiai adatbázisok készítésében. A szabványok vizsgálata és elemzése fontos adalékokkal szolgálhat e két területen.
- KE2 A szabványosított terminológia szakemberek és terminológusok együttműködésével születik, melyet terminológiai adatbázisokban helyeznek el, e tevékenység folyamatának, jellemzőinek bemutatására olyan szervek munkáját érdemes vizsgálni, melyek rövid idő alatt, rendkívüli hatékonysággal végzik e tevékenységet. Ilyen például a Microsoft Windows operációs rendszer lokalizációja, ahol érvényesülni látszik a terminológiai szabványosítás kritériumrendszere.
- KE3 Spanyolországban az 1980-as évektől kezdve fontos lépések történtek a kisebbségvédelem és a nyelvtervezés területén. A katalán példa referenciaként szolgál az európai nyelvpolitikában, ugyanígy feltételezhető, hogy a terminológiai szabványosítás és harmonizáció területén is jó gyakorlatok, követendő példák találhatók. A spanyolországi terminológiai szervezetek honlapjainak tanulmányozásával képet kapunk a spanyol, a katalán, a baszk és a galego nyelvek területén szervezett formában működő terminológiai szabványosítási és harmonizációs törekvésekről.
- KE4 Spanyolországban a széles körű terminológiai szabványosítási és harmonizációs munkálatok nyomán az interneten ingyenesen hozzáférhető terminológiai adatbázisok készültek. A spanyolországi terminológiai adatbázisok jellemzőinek elemzésén keresztül bemutathatóak a terminológiai adatbázisok és az online szótárak közötti különbségek.

A kiinduló előfeltevések közül az első kettő (KE1, KE2) a nemzetközi terminológiai szabványosítás területéhez, míg a második kettő (KE3, KE4) a nemzeti terminológiai szabványosítás területéhez tartozik. A második előfeltevés (KE2) a vállalati szabványosítás területét is érinti, mivel egy nemzetközi nagyvállalat terminológiai szabványosítási gyakorlatához kapcsolódik.

3. Szakirodalmi áttekintés

3.1. Az értekezésben szereplő terminológiai alapfogalmak

Jelen fejezetben számba veszem az értekezésben megtalálható legfontosabb terminológiai alapfogalmakat, melyeket azután összevetek az ISO által alkalmazott meghatározásokkal. Az ISO szervezet által alkotott meghatározások forrása minden esetben az *ISO Online Browsing Platform*, az ISO által kidolgozott szabványokban szereplő fogalmakat és definícióikat tartalmazó terminológiai adatbázis (<https://www.iso.org/obp/ui/>) (a továbbiakban IOBP).

Fóris szerint a poliszém **terminológia** szónak három jelentése van: „(1) a terminusok, fogalmak és azok viszonyának vizsgálata; (2) terminusok gyűjtésére, leírására, bemutatására, valamint osztályozására és képzésére alkalmazott eljárások és módszerek összessége; (3) egy meghatározott tárgykör logikai rendszeréhez illeszkedő rendszerezett terminusok összessége” (Fóris 2005:37). A poliszém *terminológia* szó hármas értelmezése a nemzetközi szakirodalomban is általánosan elfogadott (Bessé et al. 1997, Magris et al. 2002, Sager 1990), míg a hazai szakirodalomban a *terminológia* mint alkalmazott nyelvészeti tudományág megnevezésére a *terminológiatan*, *terminustan* szavakkal is találkozunk a poliszémia kiküszöbölésére (Heltai 2004, Muráth 2006). Az ISO szabványokban szűkebben értelmezik a terminológia fogalmát, és meghatározásukban elsősorban a terminológia gyakorlati aspektusait tartják szem előtt: a *terminológia* (1) egy tárgykörhöz tartozó terminusok összessége, (2) a különböző tárgykörök terminológiájának szerkezetével, kialakulásával, fejlődésével, alkalmazásával és kezelésével foglalkozó tudomány (IOBP).

Cabré (1998) szerint a terminológiának mint tevékenységnek két világosan elkülöníthető aspektusa van: a leíró és az előíró (vagy normatív) terminológia; a két szemlélet közötti különbség megmutatkozik a tevékenység jellegében és a megválasztott munkamódszerekben is. Leíró terminológiai tevékenységet főként fordítók, műszaki szakszövegek szerkesztői és társadalomtudományi kutatók végeznek, akik dokumentálják, összegyűjtik egy-egy szakterület terminusait, de nem befolyásolják a terminushasználatot egy-egy doménen belül. A normatív, előíró terminológiával nemzeti és nemzetközi szabványosító szervezetek és nyelvtervezésre szakosodott intézmények foglalkoznak (Wright, Budin 2001). Pérez Hernández (2002) szerint a gyakorlatban a normatív és a leíró

terminológiai tevékenység sohasem lehet egymástól elszigetelt, és a két, egymást kiegészítő tevékenység hatékony végzéséhez a szakemberek és intézmények között szoros együttműködés szükséges.

A **terminográfia** elnevezést Rey (1995) vezette be, aki megkülönböztette a terminológia elméletét a gyakorlatától, az előbbit terminológiának, az utóbbit terminográfiának nevezte. Az ISO szabványokban a terminográfia (*terminography*) a terminológiai munkának azon része, amely a terminológiai adatok rögzítésével és megjelenítésével foglalkozik: „part of terminology work concerned with the recording and presentation of terminological data” (ISO 1087-1:2000, IOBP). Az értekezésben az idézett szerzők terminushasználatát követve a *terminológia* hármas értelmezését fogadom el, a terminológiai adatok rögzítésére és megjelenítéséhez kapcsolódó gyakorlati munkát pedig *terminográfiának*, *terminográfiai munkának* nevezem.

A **terminus** központi fogalma a terminológiának, Fóris meghatározása szerint „egy meghatározott tárgykörön belüli fogalmat jelölő lexéma, szám, jel, vagy ezek kombinációja” (Fóris 2005:37). A szerző másutt megjegyzi, hogy a *terminust* „terminológiai egység”-nek is nevezik (Cabré 2003), mely az ő értelmezésében jelölő és jelentés olyan egységét jelenti, amely sem formai, sem szemantikai szempontból nem különbözik a lexémáktól, pragmatikai és kommunikatív egységként azonban eltér tőlük (Fóris 2007a:127). Rádai-Kovács szerint a *terminus* „valamely szakterületen egy meghatározott fogalmat megegyezés alapján jelölő nyelvi egysége”, egyszerre szakmai, kognitív, kommunikációs és „megnevezési konvencionális” egység, amelynek esetében a fogalom és a terminus összekapcsolása történhet implicit módon (pl. a köznyelvben), vagy explicit módon, normatív alapon (pl. szabványosító szervezet megállapodása révén) (Rádai-Kovács 2009:31). Cabré (2003) szintén egységként, a tartalom és a forma osztatlan egységeként határozza meg a *terminus* fogalmát.

Arntz, Picht és Mayer (2004) leírja a német DIN (Deutsches Institut für Normung) és az ISO terminológiai szabványaiban megtalálható terminus-felfogás közötti alapvető különbséget: míg a DIN terminológiai szabványaiban a terminus fogalmát a megnevezés és a fogalom egységeként értelmezik, az ISO ezzel szemben csak a fogalom jelölőjét tekinti terminusnak. A két szabványosító szervezet terminusdefiníciója közötti szemléletbeli különbséget a szakirodalomban is megtaláljuk: egyes szerzők a fogalom és a jelölő egységeként értelmezik, mások csak a jelölőt értik rajta. Az ISO meghatározása szerint a

terminus valamely szakterület egy általános fogalmának megnevezése (IOBP). Az értekezésben *terminus*on a fogalom és jelölő egységét értem, amely az ISO meghatározása szerint lehet betű, szám, piktogram vagy ezek kombinációja, mivel azonban az értekezés nyelvészeti témájú, ezért a *terminus* fogalmát csak a nyelvi jelölőkre vonatkoztatom. Fontosnak tartom megjegyezni, hogy a magyar szabványosító szakemberek a *szakkifejezés* terminust használják, az angol nyelvű uniós szabványok *Terms and Definitions* című fejezetének hiteles magyar fordításaiban a *Szakkifejezések és meghatározásuk* cím szerepel.

A **fogalmi rendszer** és a **terminológiai rendszer** szintén alapvető fogalmak, a fogalmi rendszer lehet nyelvtől független, a terminológiai rendszer ezzel szemben mindig nyelvfüggő. A fogalmi rendszer a fogalmak összefüggő, rendszerezett hálózata (Arntz et al. 2009), amely megmutatja, hogyan viszonyulnak egymáshoz a fogalmak, a terminológiai rendszerben viszont egy fogalomhoz több jelölő is kapcsolódhat és fordítva, és az is előfordulhat, hogy nincs még minden fogalomnak nyelvi jelölője (Fóris 2007b). Az IOBP az idézett szerzőkhöz hasonló szempontok alapján különbözteti meg a fogalmi rendszert és a terminológiai rendszert: a fogalmi rendszer a fogalmaknak a közöttük levő kapcsolat szerint rendszerezett hálózata, a terminológiai rendszer pedig olyan fogalmi rendszer, amelyben minden fogalomhoz jelölő is tartozik.

Fischer (2010) és Tamás (2010) részletesen tárgyalja a fordítástudomány és a terminológia összefüggéseit, kapcsolódási pontjait, illetve a terminológiának a fordítás elmélete és gyakorlata szempontjából releváns alapfogalmait, így az értekezésben az idézett két szerző által tárgyalt fogalmak és összefüggések elemzésére nem térek ki.

3.2. A terminológiai szabványosítás¹

3.2.1. A műszaki szabványosítás és a szabványosító szervezetek

Az emberiség évszázadok óta törekszik az egységes elvek kialakítására a termelés, a kereskedelem és a szolgáltatások területén; ezek összehangolt működése szabványok nélkül napjainkban már elképzelhetetlen volna. A szabványok ajánlásokat fogalmaznak meg, alkalmazásuk – a jogszabályokkal ellentétben – önkéntes, azaz sohasem kötelező.

¹ Az fejezet tartalma részben megjelent *A terminológiai szabványosítás és a terminológiai harmonizáció* című tanulmányunkban (Fóris, Sermann 2010), a fejezet a tanulmány kibővített változata.

„A szabvány elismert szervezet által alkotott vagy jóváhagyott, közmegegyezéssel elfogadott olyan műszaki (technikai) dokumentum, amely tevékenységekre és azok eredményeire vonatkozik, és olyan általános és ismételt alkalmazható szabályokat, útmutatókat vagy jellemzőket tartalmaz, amelyek alkalmazásával a rendező hatás az adott feltételek között a legkedvezőbb.” (1995. évi XXXVIII. törvény a nemzeti szabványosításról, idézi: Pónyai 2010:3)

A szabványosítás és a terminológia számos ponton összefonódik, hiszen a termékek és a szolgáltatások szabványosításával egyidőben a terminusok szabványosítása, a fogalmak pontos definiálása, harmonizációja is megtörténik (Fóris 2010)². Ennek az összetett folyamatnak a megértéséhez a nemzetközi és a magyar szabványosítás történetének és alapelveinek megismerése elengedhetetlenül szükséges. A nemzetközi műszaki szabványosítás történetét – többek között – Cabré (1998) foglalja össze, és a *Terminology. Theory, Methods and Applications* című művében többek között leírja, hogy a mai értelemben vett műszaki szabványosítás első kezdeményezései a XIX. század elején Angliában születtek, ahol az ipar olyan fejlettségi szintre jutott, hogy hatékonyságát csupán egységes követelményrendszer kialakítása mellett lehetett tovább növelni. E folyamat eredményeként a XX. század első évtizedeiben megalapították az első ágazati szabványügyi szervezeteket. Az első szabványok születése ugyanakkor magával hozta a szakemberek részéről az egységes, szabványosított terminológia iránti igényt is.

A szabványosítás a szabványügyi szervezetek feladata; munkájuk három szinten valósul meg: nemzetközi, európai és nemzeti szinten. A számos szabványügyi szervezet közül a két legnagyobb múltú nemzetközi szervezet az IEC (International Electrotechnical Commission, Nemzetközi Elektrotechnikai Bizottság; www.iec.ch) és az ISO (International Organization for Standardization, Nemzetközi Szabványügyi Szervezet; www.iso.org). Az ITU a harmadik nemzetközi szervezet (International Telecommunication Union, Nemzetközi Távközlési Egyesület; www.itu.int), amely azonban nem hagyományos szabványügyi szervezetként működik. Az IEC (alapítva 1906-ban) egy olyan nemzetközi

² Ez a tevékenység a fejlesztést végző szervezetek, cégek, de tágabb értelemben a különböző nemzetek egészének feladata. A szabványosítás napjainkban szükségszerűen egyre szorosabb kapcsolatban van a nyelvészettel és azon belül is a terminológia diszciplínájával, s e területre az is jellemző, hogy a munkálatok nemzetközi, európai és nemzeti szabványügyi szervezetek összehangolt terminológiai fejlesztő tevékenységében valósulnak meg.

szervezet, amely az elektrotechnika és a vele kapcsolatos területek számára készít nemzetközi szabványokat, ezek képezik a nemzeti szabványok alapját. Fontos szerepet játszik az elektrotechnikai területen a nemzetközi együttműködés elősegítésében, ezzel támogatja a világkereskedelmet. Az ISO szintén nemzetközi szervezet, 163 ország a tagja, s minden országot egy tag képvisel. Mivel nem kormányzati szerv, ezért a képviselőt ellátó tag nem az adott ország kormánya, hanem annak nemzeti szabványosító szervezete, így Magyarország esetében a Magyar Szabványügyi Testület. Az ISO (alapítva 1947-ben) megkönnyíti a nemzetek közötti együttműködést és elősegíti a nemzetközi kereskedelmi kapcsolatok fejlődését azáltal, hogy az ipari szabványok nemzetközi koordinálásáért és egységesítéséért felel. Az 1865-ben alapított ITU feladata a világon egyetemesen elfogadott infokommunikációs ajánlások megfogalmazása, amelyek szabvány jellegű dokumentumoknak minősülnek (Fóris, Sermann 2010).

A szabványosítással foglalkozó nemzetközi, európai szervezetek és néhány nemzeti testület munkáját Bölcskei (2010) tárgyalja részletesen angol nyelvű webhelyek alapján, írásában a szabványosítás terminológiai vonatkozásaira is kitér. Másutt a szabványügy és a magyar nyelv összefüggéseit, a terminológiai szabványosítással, illetve harmonizációval foglalkozó szabványügyi szervezetek, a szabványosított és a harmonizált terminológia fontosabb internetes forrásait tekinti át (Bölcskei 2011a), az európai szervezetek közül az - Európai Szabványügyi Bizottság (CEN), az Európai Elektronikai Szabványügyi Bizottság (CENELEC) és az Európai Távközlési Szabványügyi Intézet (ETSI), valamint néhány nemzeti szervezet munkáját is ismerteti. Egy harmadik tanulmányában Bölcskei (2011b) a Kárpát-medencében működő nemzeti szabványügyi testületek munkájáról ad átfogó képet szintén internetes források alapján (Magyarország, MSZT, Románia ASRO, Szlovákia SUTN, Szerbia ISS, Ukrajna DSSU, Ausztria ASI, Horvátország HZN, Szlovénia SIST), és megállapítja, hogy jóllehet a nemzeti szabványosítás az egyes országok hivatalos nyelvén zajlik, illetve a nemzetközi és az európai szabványosítási folyamatokba való bekapcsolódás révén fontos szerepet kap az angol nyelv is, mivel sok szabványt angol nyelven vezetnek be érvényes nemzeti szabványként.

Magyarországon az első szabványok a XIX. században jelentek meg, majd az ipari termelés tömegessé válásával szükség volt a szabványosítás intézményessé tételére, így 1921-ben megalakult a Magyar Ipari Szabványosító Bizottság. 1933-tól ezen a területen a Magyar Szabványügyi Intézet működött, 1941-től pedig a Magyar Szabványügyi Intézet

Egyesület. 1948-ban a szabványosítást államosították, 1951-ben létrejött a Magyar Szabványügyi Hivatal, 1995-ben pedig a ma is működő Magyar Szabványügyi Testület (Pónyai 2010). Hazánkban 1995 előtt, a Magyar Szabványügyi Hivatal működése alatt, kb. 40 éven keresztül a szabványosítás az állam anyagi támogatásával valósult meg, a szabványok betartása ebben az időszakban kötelező volt, a hivatal olyan szabványgyűjteményeket jelentetett meg, amely az érvényes szabványok tartalmi összefoglalását adták, így a szakemberek kiválaszthatták és megvásárolhatták a hivataltól azokat a szabványokat, amelyekre szükségük volt (Zabóné Varga 2011).

A magyar nemzeti szabványok kidolgozásáért és közzétételéért, a nemzeti szabványosítással kapcsolatos kiadványok összeállításáért és kiadásáért a Magyar Szabványügyi Testület (MSZT) a kizárólagos felelős. A 2004-es uniós csatlakozást követően a csatlakozó országok – hazánkkal együtt – 2010-ig kaptak haladékot az európai szabványok nemzeti szabványként való bevezetésére. Az európai szabványok három hivatalos nyelven jelennek meg: angolul, németül és franciául. Az MSZT legfontosabb feladatait Pónyai a következőképpen írja le:

„Az MSZT legfontosabb feladatai között szerepel a nemzeti szabványok kidolgozása és közzététele, a nemzeti szabványállomány karbantartása, az új szabványok kiadása és meghirdetése, az elavult szabványok visszavonása, továbbá a nemzeti szabványosítással kapcsolatos kiadványok összehasonlítása és kiadása, a nemzeti szabványjel alkalmazási feltételeinek szabályozása, közreműködés a jogszabályoknak vagy egyéb előírásoknak való megfelelés tanúsításában, tanúsítási rendszer működtetése a vonatkozó szabványok szerint, felkérésre közreműködés az Európai Unió irányelvein alapuló jogszabályok előkészítésében, információszolgáltatás a nemzeti szabványosítással kapcsolatosan, a nemzeti szabványosítással kapcsolatos oktatás irányítása és fejlesztése.” (Pónyai 2010:5)

3.2.2. A terminológiai szabványosítás gyökerei

A terminológiai szabványosítás gyökerei a XVII–XVIII. századig nyúlnak vissza, amikor a természettudományok számos területén nomenklatúrákat alkottak a fogalmak egységesítésére, közös elnevezések kijelölésére. A mesterségesen létrehozott szókincs a

természetes nyelvek terminológiájával párhuzamosan volt jelen, és azt a célt szolgálta, hogy egységesítse mind a terminusokat, mind pedig a terminusokkal jelölt fogalmakat (Cabré 2001). Főris a XVIII. századi természettudományos fogalmi rendszerezésre példaként a Carl von Linné által megalkotott rendszert említi, s rávilágít arra, hogy „a rendszerezések közös elve az, hogy a rendszerezendő egyedek sokaságát valamilyen közös tulajdonságaik alapján egymás alá-, felé-, mellérendelésével csoportokba foglalják, amely leegyszerűsíti a nagyszámú egyed bármelyikéhez való eljutást”. Linné rendszerének elemeit, az egyre szűkülő csoportokat (törzs, osztály, rend, család, nemzetség, faj) ma is alapvetőnek tekintjük a növény- és állatvilág osztályozására (Főris 2005:30).

A XIX. század végén a technika fejlődésével és a nemzetközi kereskedelem felélénkülésével megjelent az igény a műszaki terminológia egységesítésére is, a műszaki szakemberek módszere azonban eltért a természettudósokétól, mivel nem mesterséges nomenklatúrákat építettek, hanem az egyes nyelvekben használt elnevezések szabványosítása útján, a szakemberek konszenzusa alapján, a fogalmakból kiindulva jelölték ki az egyes területek műszaki lexikáját. Valamely, ugyancsak konszenzus útján meghatározott fogalomhoz az egyes nyelveken hozzárendelték a preferált alakot, így született meg a szabványosított forma, majd ehhez rendelték hozzá a különböző nyelvű szabványosított ekvivalenseket (Cabré 2001). Cabré (ibid.) szerint a műszaki szabványosítók célja egyfajta metaszókincs létrehozása volt, a terminusokat a fogalmakat jelölő címkéknek tekintették, de nem vették figyelembe, hogy a terminusok a természetes nyelvekben egyszerre jelölők és jelentést hordozó egységek, és azon túl, hogy a szakmai kommunikáció elemei, egyéb kommunikációs színtereken is megjelennek, különböző pragmatikai szerepeket töltenek be, és különböző konnotációk társulnak hozzájuk. Zabóné Varga (2011) leírja, hogy a mai értelemben vett első szabványok nemzeti nyelven születtek, viszont a nemzetközi együttműködés érdekében fontos volt az azonos hivatalos nyelvvel rendelkező országok (Németország és Ausztria, Anglia és Amerikai Egyesült Államok) esetében az azonos tárgyakra használt szinonim kifejezések közül egy preferált terminus kijelölése.

A mai értelemben vett terminológiai szabványosítás fő elveinek kidolgozása Eugen Wüster (1898–1977), a bécsi iskola szülőatyjának nevéhez fűződik, aki mérnökként az elektrotechnika terminológiájának szabványosításával foglalkozott. Megközelítése onomasziológiai szemléletű volt, munkamódszerének alapvetése szerint a fogalmakról való

ismeretek megelőzik a legmegfelelőbb elnevezések kiválasztását. Ez a megközelítés különbözteti meg a terminológiai munkát a nyelvi jelből kiinduló lexikográfiai munkától, amely a szemasiológiai megközelítés alapja. Wüster felismerte, hogy a korabeli nyelvészet a szakmai kommunikációban jelentkező problémákra nem kínál megoldást, így szaknyelvi diszciplínát kívánt létrehozni, elméletét *általános terminológitannak* (*Allgemeine Terminologielehre*) nevezte (Pusztai 1980).

Wüster első és legfontosabb műve a stuttgarti egyetemen *Internationale Sprachnormung in der Technik, besonders in der Elektrotechnik* (Nemzetközi nyelvi szabványosítás a technikában, különösen az elektrotechnikában) címmel írt disszertációja (Wüster 1931, idézi Zabóné Varga 2012). Wüster művében sajátos módon kategorizálta a nyelveket, és eszperantistaként azt remélte, hogy az eszperantó nyelv világnyelvvé válik a szakmai kommunikációban. A nyelvi szabványosítást három, egymással párhuzamosan zajló folyamatként írta le: (1) a nyelvteremtés, (2) a homonimák és szinonimák közül való választás, valamint (3) egy kifejezés megerősítése. Ezek közül a legfontosabbnak a nyelvteremtést tartotta, amelynek eredményeképpen jobb minőségű kifejezések születnek. Meglátása szerint a nyelvi szabványosítás csak abban az esetben lehet sikeres, ha elég időt hagynak a szakmai közvéleménynek az új javaslatok megismerésére és elfogadására. Másik fontos műve halála után, 1979-ben jelent meg *Einführung in die Allgemeine Terminologielehre und Terminologische Lexikographie* (Bevezetés az általános terminológiatudományba és terminológiai lexikográfiába) címmel munkatársa, Helmut Felber közreműködésével (Wüster 1979, idézi Zabóné Varga 2012).

Cabré (2003) szerint Wüster munkájának három fő célja volt: (1) megszüntetni a többértelműséget a műszaki nyelvben terminológiai szabványosítás útján a hatékony szakmai kommunikáció érdekében, (2) meggyőzni a műszaki szakembereket a szabványosított terminológia használatának fontosságáról, (3) önálló tudományként elismertetni a terminológiát. A céljai eléréséhez három feladatot jelölt ki: (1) szabványosított nemzetközi alapelvek kidolgozása a terminusok leírására és rögzítésére, (2) a terminológia (*Terminologielehre*) általános elveinek megfogalmazása (amelyet kezdetben az alkalmazott nyelvészethez tartozónak vélt, később önálló tudományterületnek tartotta), (3) a terminológiai adatok összegyűjtésével és feldolgozásával foglalkozó nemzetközi központ létrehozása. Muráth (2005) a terminológiai iskolákat bemutató tanulmányában leírja, hogy Wüster terminológiatanának alapja a fogalom, amelyet

rendszerbe illeszthető nyelvfüggetlen, kognitív egységnek tekint. A fogalmat a definíció írja le, a definíciók rendszert alkotnak, és kijelölik a fogalom helyét, a fogalmat pedig az elnevezés jeleníti meg.

Wüster elveinek hatására az ISA (International Federation of National Standardizing Associations), a mai ISO (International Organisation of Standardization, Nemzetközi Szabványosító Szervezet) felismerte a terminológiai szabványosítás szükségességét, és ebből a célból létrehozta a TC 37-es műszaki bizottságot, amelynek titkárává Wüstert nevezték ki. Ugyancsak az ő érdeme a terminológiai rendezésre irányuló UNESCO-program elfogadása, melynek alapján megalakult a bécsi központú Infoterm (International Information Centre for Terminology). Wüster mellett érvelt, hogy a terminográfiai forrásoknak a nemzetközi normák szerint egységesnek kell lenniük: véleménye szerint a többnyelvű szabványosított glosszárriumok megfelelő eszközök a szakemberek számára ahhoz, hogy megtalálják a szabványosított elnevezési formát az anyanyelvükön, valamint a szabványosított, pontos, idegen nyelvű ekvivalenseket (Cabré 2001).

3.2.3. A terminológiai szabványosítás szakirodalmi meghatározásai

A terminológiai szabványosítás nyelvtervezési, elsősorban korpusztervezési folyamat. A *nyelvtervezés (language planning)* terminus bevezetése Haugen nevéhez fűződik (Haugen 1959), két fő területe a *státusztervezés* és a *korpusztervezés* (Haugen 1966, Kloss 1969). A státusztervezés a nyelv és funkcióinak társadalmi és jogi helyzetére, a korpusztervezés pedig a nyelv formai változásaira vonatkozik (Labrie 1996). Bochman (1993, 1999) értelmezésében akkor van szó nyelvi korpusztervezésről, ha egy nem kodifikált, vagy hiányosan kodifikált nyelvet kell kiépíteni, ilyen esetekben elsősorban normakodifikálást hajtanak végre és pótolják a lexikai hiányosságokat. Ilyen korpusztervezési-szabályozási folyamatnak tekinthető a terminológiai szabványosítás is. A TermCat meghatározása szerint a terminológiai szabványosítás egyrészt bizonyos gazdasági folyamatoknak köszönhetően fejlődött ki a műszaki szabványosítás folyamatának részeként, ilyen értelemben nemzeti és nemzetközi szervezetekhez kötődik, másfelől viszont a kisebbségi nyelvek fejlesztését elősegítő nyelvtervezési folyamatként értelmezhető (pl. a katalán nyelvtervezés) (TermCat 2006).

Terminusokkal nemcsak a szaknyelvekben, hanem a köznyelvben is találkozunk. Terminológiai szabványosításra a köznyelvben nincs szükség, a szakmai diskurzusokban viszont elengedhetetlen az egyértelmű kommunikáció biztosítása érdekében. A természetes

nyelvekben a szabványosított terminusok kölcsönhatásban élnek a köznyelv lexikai egységeivel, a terminusok mozgása állandó a köznyelv és a szaknyelvek között (v.ö. Meyer 2000); a nyelvek természetes változási folyamatainak következtében viszont változhat a lexémák alakja, jelentése is. Ezért szükséges a terminológiai szabványosítás, amely nélkül a mai gazdaság, kereskedelem, ipar kevésbé volna hatékony, akár működésképtelenné is válhatna. Bizonyos területeken a terminológiai szabványosítás jóval fontosabb, mint másokon, hiszen például a gépek és motorok gyártása, az információtechnológia, a távközlés, az űrkutatás vagy a műholdak irányítása pontos szabványok nélkül elképzelhetetlen volna. Az egységesített formák hozzájárulnak a kommunikáció egyértelműségének biztosításához, vagyis ahhoz, hogy a szakemberek a fogalmakat egységes terminusokkal jelöljék (Fóris, Sermann 2010).

A nemzetközi szakirodalomban a terminológiai szabványosításnak különböző meghatározásai vannak, a különböző definíciók esetenként az egész folyamatra vonatkoznak (a fogalmak behatárolásából kiindulva a fogalmak definiálásáig és a terminusok kijelöléséig), más esetekben viszont szabványosításon kizárólag a terminusok szabványosítását értik. Ezzel kapcsolatban Cabré (1998) hangsúlyozza, hogy a terminológiai szabványosítás fogalmának megnevezésére – monográfiája megírásának időszakában – a nemzetközi szakirodalomban nem volt egységes terminushasználat a terminológiai szabványosítás megnevezését illetően. Az angol nyelven publikáló kutatók egyik része a *normalization* (normalizáció), másik része pedig a *standardization* (standardizáció) terminust használta. A *normalizáció* elnevezést szorgalmazók azzal érveltek, hogy ez a terminus jelöli legszemléletesebben azt a folyamatot, amelynek során egymással párhuzamosan létező terminusok közül kiválasztják az egyetlen *normalizált formát*, a kutatók másik része szerint viszont a *standardizáció/szabványosítás* pontosabban utal a terminológia fejlesztésével megbízott szervezeteknek és intézményeknek a terminológiai egységesítéshez kapcsolódó döntéshozatali feladataira (Cabré *ibid.*). Mára az angol nyelvű szakirodalomban a *terminology standardization/standardisation* honosodott meg, a spanyol és a katalán nyelvű szakirodalomban a *normalizaci3n terminol3gica*, *normalitzaci3n terminol3gica*, a magyarban pedig a *terminológiai szabványosítás* terminust használják.

A fejezet további részében megvizsgálom a terminológiai szabványosítás különböző szakirodalmi definícióit. Sager meghatározása így hangzik:

„Standardisation ... consists of users reaching 'public' agreement to adopt a given term for use of specific circumstances. The motivation for standardisation may come from all manner of commercial reasons or be the result of security and safety considerations. The need for standardisation may be considered stronger or more urgent if competing terms coexist, perhaps because the associated concept was expressed contemporaneously by different individuals in different terms or because the originally proposed term was not favoured by a substantial number of important users.” (Sager 1990:114)

(A szabványosítás [itt: terminológiai szabványosítás] ... azt jelenti, hogy a felhasználók 'közmegegyezés' útján kiválasztanak egy adott terminust, amelyet specifikus körülmények között fognak használni. A szabványosításra való igény kereskedelmi okokból vagy biztonsági szempontok eredményeként merülhet fel. A szabványosítás szükségessége erősebb vagy sürgetőbb lehet, ha egyszerre több terminus is létezik, melynek oka lehet az, hogy a hozzájuk kapcsolódó fogalmat különböző egyének egyidejűleg különböző terminussal nevezték meg, vagy az, hogy az eredetileg javasolt terminust számos fontos felhasználó nem fogadta el).³

Cabré szintén a szakemberek konszenzusának fontosságát emeli ki a terminológiai szabványosítás meghatározásához:

„Standardizing terms that designate products means that specialists using terms do so in accordance with the agreements that they themselves have made, i. e. they will use one and only one designation for a well delimited concept.” (Cabré 1998: 195)

(A termékeket jelölő terminusok szabványosítása azt jelenti, hogy a szakemberek azért használják a terminusokat, mert erről előzőleg megállapodtak, azaz egyetlen terminust fognak használni egy jól körülhatárolt fogalomra).

³ Az értekezésben szereplő definíciók fordítását a szerző készítette.

Pérez Hernández az egységes terminológia szükségessége felől közelíti meg a szabványosítás fogalmának meghatározását:

„La normalización terminológica, que se encuadra dentro del marco general de la normalización de productos, procesos, unidades de medida, etc., surge de la preocupación en el seno de la ciencia y la tecnología por las posibles confusiones en la utilización de los términos y el deseo de establecer criterios lingüísticos claros para la designación y la descripción de los conceptos”. (Pérez Hernández 2002)

(A terminológiai szabványosítás, amely a termékek, folyamatok, mértékegységek stb. szabványosításának általános keretébe illeszkedik bele, a tudomány és a technológia területén a terminushasználati bizonytalanságokból, és abból a törekvésekből fakad, hogy világos nyelvi szempontok szülessenek a fogalmak elnevezésére és leírására.)

Carson és Cagnon szintén a szakemberek konszenzusát hangsúlyozza:

„When applied to terminology, standardization leads to an agreement as to which technical terms will be used in a standard and specifies the characteristics by which the selected terms are to be understood. This provides standardizing groups with the tools to draft terminologically and conceptually consistent standards”. (Carson, Cagnon et al. 2011:105)

(A terminológia szempontjából a szabványosítás során megállapodás születik arról, hogy mely műszaki terminusokat fogják használni egy adott szabványban, és lejegyzik azokat a tulajdonságokat, amelyeket a kiválasztott terminuson értenek. A szabványosító csoportok így lesznek képesek terminológiai és fogalmi szempontból is konzisztens szabványokat alkotni).

A terminológiai szabványosítás célja, a műszaki szabványosításhoz hasonlóan, a nemzetközi kereskedelem elősegítése. A fogalmakat értelmezik, rögzítik a jelentésüket és a jelölőjüket. Ha egy szakterületen ugyanazt a fogalmat több névvel is megnevezik, kiválasztanak közülük egyet, amely a legmegfelelőbbnek látszik. Az elnevezés kiválasztásában pragmatikai szempontok is szerepet játszanak. Sager (1990) szerint a

terminológiai szabványoknak gazdasági haszna van, mivel a terminológia használóinak előzetes megegyezésén alapulnak, így hozzájárulnak a szakemberek közötti hatékony kommunikációhoz, a terminusok közötti egy-az-egyhez ekvivalencia megteremtésével elősegítik a félreértések kiküszöbölését. Mivel a szabványosított terminusok konszenzus útján születnek, így feltételezhető, hogy a résztvevők egy terminuson ugyanazt a fogalmat értik. Sager (ibid.) rámutat, hogy ilyen szabványosítási törekvések a köznyelvben is jelen vannak, viszont a szabványosítás során valóban megvalósulhatnak. A szabványosítás nem cél, hanem eszköz a kommunikáció megkönnyítésére, a nyelvfejlesztési folyamat része. Pozzi (2006) rámutat arra is, hogy tudományos és műszaki területeken a valóban hatékony kommunikáció érdekében meg kell szüntetni, vagy legalább is minimalizálni kell a többértelműséget, amennyire lehet, ki kell küszöbölni a homonímiát és a szinonímiát.

A TermCat szerint a szabványosítás általános elvei, amelyek a terminológiai szabványosításra is érvényesek, a következők: 1) olyan társadalmi folyamat, amelynek gazdasági vonatkozásai is vannak, 2) egyszerűsítő folyamat, 3) a szabvány konszenzus útján születik, 4) a szabványosítás valódi értéke az alkalmazásban rejlik, 5) a szabvány állandó érvényű, de felülvizsgálható. „En els àmbits industrials i econòmics la normalització pretén reduir la variació i establir patrons de referència que permetin la catalogació, la comparació i l’harmonització dels conceptes.” (TermCat 2006: 19). (Az ipar és a gazdaság területén a szabványosítás célja a többértelműség csökkentése, valamint olyan referenciaformák kijelölése, amelyek lehetővé teszik a fogalmak osztályozását, összehasonlítását és harmonizálását.)

Sager (2001) másokhoz hasonlóan hangsúlyozza, hogy a terminusok szabványosítása a szabványosító műszaki bizottságok feladata nemzeti szabványügyi szervezetekben, és az általuk végzett munka minősége attól függ, hogy mennyire tesznek eleget a terminológiai szabványosításra alkotott szabályoknak. A szabványosító bizottságokban általános, hogy a nyelvet használók befolyásosabb csoportja fogadtatja el a kisebb csoportokkal a saját terminológiáját. Ha például egy sikeres gyártó televíziók, számítógépek gyártására szabványt hoz létre, akkor ez a gyártó alkotja meg a szabványosított terminológiát is. Az utóbbi években ilyen módon jöttek létre különböző adatbázisok a szabványosított terminológia elhelyezésére, így vált hatékonyabbá a működésbe helyezés.

A hazai szakirodalom az utóbbi években felvetette a terminológiai szabványosítás kérdéskörét. A *Magyar Terminológia* című folyóirat például tematikus számot szentelt a

szabványosítás és a terminológia kapcsolatának: *Szabványosítás és terminológia* (Pónyai 2010), *Terminológiai szabványosítás és fordítási szabványok* (Galinski, Weissinger 2010), *A szabványosítás online vetülete* (Bölcskei, 2010), *A terminológiai szabványosítás és a terminológiai harmonizáció* (Fóris, Sermann 2010).

Pónyai (ibid.), aki a szabványosítási szakember szempontjából közelíti meg a szabványosítás és a terminológia kapcsolatát, rámutat arra, hogy az egyértelműség biztosítása érdekében rendkívül fontos, hogy a gazdasági szereplők, azaz a szabványt alkalmazók ugyanarra a fogalomra ugyanazt a szakkifejezést használják, illetve egy szakkifejezésen ugyanazt értsék. A szabványosítás egyik célja tehát a kölcsönös megértés a gazdaság szereplői között. Ennek érdekében szabványokat kell kidolgozni a fogalmak és szakkifejezések meghatározására, s ezeket nevezzük terminológiai szabványoknak. A terminológiai szabványok mellett a legtöbb szabvány maga is tartalmaz olyan fejezeteket, mellékleteket, amelyekben rögzítik az adott szabványban vagy szabványcsoportban szereplő fogalmak meghatározását és a hozzájuk tartozó szakkifejezések felsorolását. Minthogy a szabványosítás az egyes szakterületek szakembereinek konszenzusán alapuló folyamat, hasonlóképpen a szabványokhoz kapcsolódó terminológia kialakítása is komoly egyeztetési folyamat eredménye, a fogalmak értelmezésében és a szakkifejezések kijelölésében is megállapodnak a felek.

3.2.4. A terminológiai szabványosítás fajtái, szintjei, folyamata és eszközei

Cabré (1998) szerint a *terminológiai szabványosítás*nak alapvetően kétféle értelmezése van: (1) a terminológia mint elmélet és mint gyakorlat elveinek és módszereinek szabványosítását, (2) a terminusok szabványosítását jelenti. Ugyanezt a felosztást más szerzőknél is megtaláljuk (Pónyai 2010, Galinski, Weissinger 2010), valamint az ISO szabványokon általam végzett, a 4.1. fejezetben részletesen bemutatott dokumentumelemzés is ezt igazolja.

A Cabré (ibid.) által rögzített kétirányú értelmezés a gyakorlatban tehát kétféle ISO szabványtípusnak felel meg. (1) Terminológiaiainak tekinthetjük egyfelől azokat a szabványokat, amelyek a műszaki szabványokhoz hasonlóan termékek, folyamatok, szolgáltatások, rendszerek konszenzus útján elfogadott ismérveit rögzítik, kidolgozásuk az ISO TC 37-es műszaki bizottságának (ISO/TC 37 – Terminology and other language and content resources) feladata. Pozzi (2006) műszaki terminológiai szabványoknak nevezi az ilyen típusú szabványokat, ide tartoznak egyrészt a szabványosított és nem szabványosított

szótárak készítésére és kezelésére vonatkozó elvek és módszerek, másrészt magas szintű, számítógéppel támogatott terminográfiai módszerek. (2) Terminológiai nevezük másfelől azokat a szabványokat is, amelyek a szakemberek konszenzusa útján meghatározott preferált terminusokat tartalmazzák a hozzájuk kapcsolódó definíciókkal együtt, ezzel biztosítva azt, hogy egy-egy szabványban vagy szabványok egy csoportjában a kulcsfogalmak egyértelműek legyenek. A terminusok szabványosítása történhet egy nyelven belül, vagy több nyelv között, és a folyamat eredményeképpen egységes terminológia születik. Formailag születhetnek önálló szabvány-dokumentumok, amelyekben meghatározzák, hogy az adott terminológiai szabvány mely szabványokra vagy szabványcsoportokra vonatkozik, vagy lehetnek terminusokat és definíciókat tartalmazó fejezetek egy-egy szabványon belül. Pozzi (ibid.) a szabványoknak ezt a fajtáját szabványosított szótáraknak nevezi, amelyek lehetnek egy- vagy többnyelvűek, kidolgozásuk célja pedig ebben az esetben is a többértelműség kiküszöbölése.

A terminológiai szabványok általában *de jure* szabványok, amelyeket hivatalos szabványosító testület dolgozott ki, létrehozásuk jól szervezett, előre meghatározott szabályok szerint zajló folyamat, melynek eredménye bárki által hozzáférhető. A *de facto* szabványokat viszont a piac szabja meg: ha egy technológia piacvezetővé válik, akkor a terminológiája is irányadó, vagyis *de facto* szabvány lesz (például a *Microsoft Windows* terminológiája, 4.3. fejezet) (Carson, Cagnon et al. 2011).

A terminológiai szabványosításnak négy szintje van: (1) nemzetközi szabványosítás, (2) európai szabványosítás, (3) nemzeti szabványosítás, (4) szakmai (ágazati), vállalati szabványosítás (Fóris 2005). Pozzi (2006) szintén négy szintjét különbözteti meg, és a szabványosító szervezetekre példákat is hoz: (1) nemzetközi szabványosítás (nagy szabványosító nemzetközi szervezetek munkabizottságai – ISO, IEC, ITU (lásd 3.2.1. fejezet), (2) regionális szabványosítás (regionális szabványosító szervezetek munkabizottságai), (3) nemzeti szabványosítás (az egyes országok szabványosító szervezeteinek műszaki bizottságai, például Spanyolországban az AENOR), (4) vállalati szabványosítás (nagyvállalatok által alkotott szabványok, például IBM, Philips).

A terminológiai rendszer kialakítását minden esetben megelőzi a fogalmi rendszer felvázolása. Mivel a fogalmak absztrakt egységek, nincs fizikai alakjuk, így nyelvi vagy logikai jeleket, leggyakrabban terminusokat rendelnek hozzájuk. A fogalmi rendszer és a terminusok rendszere, azaz a terminológiai rendszer egymással szorosan összefügg,

vizsgálatuk alapos szaktudást igényel, így egy-egy tárgykör terminológiai rendszerének leírását általában szakemberek végzik. A terminusok minden esetben rendszert alkotnak, tehát kijelölésükhöz nemcsak a fogalmat kell ismerni, hanem az azt körülvevő rendszert is (Fóris 2005, Fóris, Sermann 2010).

A terminológiai szabványosítás a szakirodalomban és a gyakorlatban is többlépcsős folyamatként jelenik meg. Sager (2000/1998) a terminológiai szabványosítást kétlépcsős folyamatként írja le: (1) egységesíteni és állandósítani a referenseket (jelölteket) (2) egységesíteni és szabványosítani az elnevezéseiket (jelölőket). A folyamat is és ennek motivációja is a műszaki szabványosításával megegyező. A termék és a termék elnevezésének szabványosítása során leírják az adott termék tulajdonságait, ilyen esetben a név egyértelműen megfelel a referensnek, és csak ugyanolyan tulajdonságokkal rendelkező tárgyakra lehet használni. A szabványosított terminusok ilyen értelemben – Sager szerint – az egyedi tulajdonnevek és a többfunkciójú általános szavak között helyezkednek el. Pozzi (2006) szintén alapvetően kétlépcsős folyamatnak tekinti a terminológiai szabványosítást: (1) a fogalom rögzítése a szakemberek konszenzusa útján elfogadott definíció megfogalmazásával, (2) szintén konszenzus útján a fogalmat reprezentáló preferált terminus kijelölése, majd az esetleges elfogadható szinonimák, és a kerülendő elnevezések meghatározása. A szabványosított terminusokat egy-egy szakterület szakembereinek érdemes ismernie és használnia, ezért fontos a szabványosított terminusok publikálása. Nem szükséges és nem is lehetséges minden szakterület minden fogalmát és minden terminusát szabványosítani, de amennyiben ezt sikerül elérni, akkor lehetővé válik a műszaki szabványok megfelelő alkalmazása és a szakemberek közötti hatékony kommunikáció. Általában maguk a szakemberek határozzák meg és jelölik ki a szabványosítandó terminusokat, részvételük a folyamatban a terminológusokkal együtt éppen ezért elengedhetetlen (Pozzi *ibid.*). Fóris (2005) Cabréval (1998) egyetértve a terminusok szabványosítását több fázisból álló, összetett folyamatként írja le, amely az alábbi lépésekből áll: „a fogalmak és fogalmi rendszerek egységesítése, a terminusok definíciója, a homonímia csökkentése, a szinonímia kiküszöbölése, a jelek rögzítése (formai egységesítés, beleértve a rövidítések és szimbólumok egységesítését is), és új terminusok megalkotása” (Fóris 2005:24).

Sager (1990) sorra veszi az ISO által a műszaki szabványosításhoz kidolgozott alapelveket, amelyek a terminológiai szabványosításra is érvényesek: (1) a szabványosítás

mögött alapvetően egyszerűsítési törekvés áll, a terminusok szabványosítására csak a tárgyak szabványosítása után kerülhet sor, (2) a terminológiai szabványosítás általános konszenzuson alapuló társadalmi és gazdasági tevékenység, amely megkívánja minden érdekelt fél részvételét, (3) egy szabvány közzétételének önmagában nincs, az alkalmazásának van értéke, (4) a műszaki szabványok kidolgozását megelőzően a preferált terminusokat kell kijelölni, majd rögzíteni kell a terminusokat a hozzájuk tartozó definíciókkal együtt. Az új fogalmakhoz kijelölt terminusok lehetnek már létező vagy új elnevezések, (5) a szabványokat időnként felül kell vizsgálni, főként új fogalmak, terminusok megjelenésekor, (6) a termékeket tesztelni kell, ellenőrizni, hogy megfelelnek-e a szabványban rögzített leírásának, a terminológiai szabványok ellenőrzését maguk a felhasználók végzik, (7) a terminológiai szabványokban foglaltak betartása a felhasználók felelőssége.

A szabványosított terminusok kijelölésére Sager másutt (2001b) három kritériumot jelöl meg: *gazdaságosság (economy)*, vagyis a terminus legyen minél tömörebb, egyszerűbb, *pontosság (precision)*, vagyis legyen világos, ne legyen kétértelmű, *alkalmasság (appropriateness)*, általánosan használt, a többi terminusjelölnél elfogadottabb legyen (vö. Fóris, Sermann 2010). Ez a három fenti kritérium az Infoterm (2005) meghatározásában is jelen van, definíciójuk azonban tartalmazza annak leírását is, hogy a terminológiai szabványosítás folyamatában szinte minden esetben számolni kell az egymással párhuzamosan létező terminusok közötti választással, s ezt a jellemzőt befolyásolja a gazdaságosság, a pontosság és a megfelelés.

Scarpa (2002) szerint a terminológiai szabványosítás egyrészt a terminusok rendszerezését és egységes definiálását jelenti, a homonímia csökkentését, a fogalmi egységesítést az egyes doméneken belül, másrészt pedig a terminusok összegyűjtésére és leírására vonatkozó módszerek és folyamatok szabványosítását. A terminológiai szabványosítás gördülékenyebbé teszi a szakemberek közötti kommunikációt a többértelműség kiküszöbölésével, a gazdaságosságra és a pontosságra irányuló folyamat.

A szabványosított terminológia közzétételének kétféle módszere van. Az egyik, amikor a szabványosítás előkészítő szakaszában az adott szabvány szempontjából fontos fogalmi csoportokat különítik el, ezeket osztályozzák, összegyűjtik és megválasztják a hozzájuk tartozó terminusokat.⁴ A másik módja a közzétételnek, amikor a szabványokban

⁴ Erre jó példa az IBM-nél folyó terminológiai munka (Demeczky 2008).

már létező terminusok összegyűjtése, rendszerezése és harmonizálása történik meg, amelyeket azután speciális definíciókkal társítanak. A végtermék ebben az esetben az elfogadott és meghatározott (és/vagy az elvetett és érvénytelenített) terminusok osztályozott betűrendes listája.⁵ Sager (1990) szerint a terminológiai szabványosítás eszközei a szótárak és a terminológiai adatbázisok, amelyek közvetve harmonizáló hatást tudnak gyakorolni az egyes szakterületeken belül a terminusok használatára. A terminológiai elvek alapján megszerkesztett terminológiai adatbázisok refenciamunkák lehetnek a bennük található preferált terminusokkal együtt.

Kis (2005) ugyanakkor felhívja a figyelmet arra, hogy a szakfordítói gyakorlat azt bizonyítja, hogy terminológia nemcsak szabványosítással, hanem intuitívan is keletkezik. Sok terminus (a szerző szóhasználatával *terminus technicus*) szakszövegekbe foglalva, implicit definiálás útján jelenik meg. Ahhoz azonban, hogy ezek az elemek valóban „*terminus technicusszá*” váljanak, szükséges, hogy a használatukat a szakmai kommunikáció résztvevői konzisztenssé tegyék anélkül, hogy az explicit definíció megadására sor kerüljön. Az ilyen „*terminus technicusok*” végül szótárakba, esetleg szabványokba kerülnek, így aztán az explicit definíció is megszületik.

3.2.5. A terminológiai szabványosítás kritikája

A wüsteri terminológiával azonosított terminológiai szabványosítás elveit több kutató különböző nézőpontokból élesen bírálja. Cabré (2001) például azért kritizálja Wüster elveit, mivel a szerző a terminológiát kizárólag előíró szemléletűvé tette, ezért valós diskurzusban, vagyis szakemberek vagy ezek nyelvi közvetítői által alkotott írott vagy beszélt szövegekben, ahol a fogalmak nem egységesek, és a legtöbb esetben a terminusok nem szabványosítottak, terminológiai egységeket sokáig nem is vizsgálták. Meglátása szerint Wüster a terminusok egységesítését szorgalmazta, mivel tényként kezelte azt, hogy a tudományban és a műszaki területeken a fogalmi egységesség már adott. Wüster, az idealista filozófia híveként azt vallotta, hogy az általános nyelvtől eltérő módon a szaknyelvekben nem megengedhető a szinonímia és a homonímia, a terminológiai egységek konnotációmentes univerzális fogalomrendszer elemeit jelölik, minden fogalomnak egyetlen terminust kell megfeleltetni. Cabré (ibid.) szerint az ebben az

⁵ Erre jó példa az EOQ MNB (Európai Minőségügyi Szervezet Magyar Nemzeti Bizottság) Terminológiai Szakbizottságának a Minőségügy nemzetközi értelmező szótára kapcsán végzett terminológiai munkája (Balogh, Földesi 2008).

értelemben vett terminológia csupán a magas szintű szaktudással rendelkező szakemberek között létezik, akik valóban érdekeltek abban, hogy összeadják a tudásukat. Ha a terminusokat valós diskurzusban vizsgáljuk, azt látjuk, hogy (1) nemcsak a terminusok reprezentálnak szakmai ismereteket, hanem a grammatika szintjeinek egyéb egységei is (morfológiai, lexikai, szintaktikai egységek), (2) a terminusok elveszítik a glosszáriumokban található monoszém jellegüket. Wüster álma az egységes nyelv létrehozására a tudomány és a technika számára akkor válhatott volna valóra, ha a szakmai ismeretek továbbra is a szakemberek szűk körének irányítása alatt maradtak volna. Az oktatás tömegessé válásával, a tömegkommunikációs és az informatikai eszközök terjedésével a szakmai kommunikáció színterei kibővültek, és az elnevezések folyamatos kontrollálása sokkal nehezebbé vált, mivel (1) az elnevezéseket adaptálni kellett a különböző kommunikációs színterekhez (pl. a tudomány, az oktatás különböző szintjein), (2) nemcsak a szakemberek, hanem más szakmai csoportok is kapcsolatba kerültek a szakismeretekkel (pl. tolmácsok, fordítók, szaknyelvet oktatók), (3) a szakismeretek exponenciálisan megnövekedtek, interdiszciplináris tudományterületek alakultak ki, ezért a fogalmak új aspektusokkal gazdagodtak. Ez a fogalmi sokrétűség napjainkban már jelentősen megnehezíti a fogalmak és elnevezések állandó kontrollálását (Cabré 2001).

A Soglia (2002) által megfogalmazott kritikai megjegyzések is Cabré álláspontjához közelítenek. Soglia rámutat arra, hogy Wüster a különböző nyelveket beszélő közösségek közötti kommunikációnak a lehetőségét a terminológia nemzetközi szintű szabványosításában látta, és a konceptuális eltérésekből adódó ekvivalencia-problémák kiküszöbölésére a fogalmi egységesítést javasolta. Soglia egyetért Cabréval abban is, hogy a wüsteri elvek a terminológiát kizárólag előíró szemléletűvé tették, s ez a megközelítés nem vette figyelembe a terminusok diskurzusban betöltött többrétegű szerepét.

Sager (1990) a terminológiai szabványosítást retrospektív folyamatként írja le: mivel az elnevezések az új fogalmakkal, tárgyakkal, folyamatokkal egyidőben születnek, és egyetlen tárgyra sok esetben egyszerre több elnevezés jelenik meg, ezért mire a szabványosítás igénye felmerül, már nehéz megváltoztatni a megszilárdult használatot. Ez az oka annak, hogy a szabványosítás gyakran nem oldja meg az egymással párhuzamosan létező terminusok problémáját. Mivel a folyamat csak szakemberek között működik, a nyelvhasználóknak szükségképpen csak kis részét érinti.

Kis szerint a terminológiai szabványosítás „egy tárgykörben a fogalmak és a tárgyak definiálását, illetve normatív – adott esetben többnyelvű – megnevezését jelenti” (Kis 2005:84). Meglátása szerint a „tárgykör” körülhatárolása azért nehéz, mert a terminológiát használó diszciplínák nem szigetelődnek el egymástól, összefüggéseik bonyolult ontológiai hierarchiát alkotnak, egy adott szakmai szöveg pedig mindig interdiszciplináris lesz, és nem lehet egy jól körülhatárolt tárgykörbe beilleszteni. A szabványosítás során az egyes tárgykörök diszciplináját egymástól függetlenül alakítják ki, ezért a terminológiák egységesítésekor többértelműséget, inkonzisztenciát okozó ütközések fordulhatnak elő.

Temmerman (2000) a terminológiai szabványosítást a hagyományos terminológiával azonosítja, és leírja, hogy annak megkérdőjelezhetetlen premisszái (a fogalmak egyértelműek, pontosan definiálhatók, rendszerezhetők) az objektivizmusban gyökereznek, ugyanakkor ezt a kiindulópontot újra kell gondolni. Meglátása szerint a hagyományos terminológia az elveket és az idealista elképzeléseket a valóság szintjére helyezte, a valóságban azonban nem egyértelműség, hanem poliszémia és hominímia tapasztalható, és ritkán fordul elő az egy fogalom-egy terminus megfelelés. Temmerman szerint Wüster és követői tévesen feltételezték azt, hogy a termékekhez hasonlóan a terminológia is szabványosítható; az ISO 704-es szabványában is rögzített elveik hasznosnak bizonyulhatnak a műszaki tárgykörökben, ahol magukat a tárgyakat is szabványosítani lehet, ezeket az elveket viszont nem lehet általánosítani. Kis (2004) szerint a terminus kijelölésének előfeltétele a definícióalkotás, napjainkban azonban a technológia fejlődése oly mértékben felgyorsult, hogy nincs idő a terminológiai rendezésre, definiálásra, így a terminológiai szabványosítás sok esetben nem hatékony.

3.2.6. A terminológiai szabványosítás a disszertáció szempontjából releváns meghatározása

A magyar nyelvű szakirodalomban mindeddig nem történt meg a terminológiai szabványosítás átfogó, összegző definíciójának megalkotása, amely a terminológiai szabványosítás nyelvtervezési és a műszaki szabványosításhoz kapcsolódó aspektusait egyaránt magában foglalja. Az előző fejezetekben foglaltak alapján én a következőképpen fogalmazom meg a terminológiai szabványosítás meghatározását.

A terminológiai szabványosítás olyan nyelvtervezési, elsősorban korpusztervezési folyamat, amely a szakmai diskurzusban az egyértelmű kommunikáció biztosítása érdekében elengedhetetlen, és amelynek során a terminológia használói közmegegyezés útján, onomasziológiai megközelítéssel kijelölik a preferált terminust egy pontosan

körülhatárolt fogalomra. Terminológiai szabványosítási munkát, ahogyan azt már korábban hangsúlyoztam, egyfelől nyelvtervezésre szakosodott intézmények (pl. a katalán TermCat), másfelől nemzetközi, európai és nemzeti szabványosító szervezetek műszaki bizottságai végeznek (Magyarországon a Magyar Szabványügyi Testület). A terminológiai szabványosítás fő lépései a következők: a fogalom rögzítése a szakemberek konszenzusa útján elfogadott definíció megfogalmazásával, szintén konszenzus útján a fogalmat reprezentáló preferált terminus kijelölése, majd az esetleges elfogadható szinonimák és a kerülendő elnevezések rögzítése. A szabványosításra irányuló terminológiai munkának nagyon fontos része az adatok rögzítése és közzététele. A nyelvtervezésre szakosodott intézmények az adatokat terminológiai szótárakban, glosszáriumokban, optimális esetben terminológiai adatbázisokban teszik közzé, míg a szabványosító műszaki bizottságok terminológiai szabványokat hoznak létre. Az általam is vizsgált és a 4.1 fejezetben dokumentált terminológiai ISO szabványoknak két fajtája van: 1) a terminológiai munkához kapcsolódó termékek, folyamatok, szolgáltatások, rendszerek konszenzus útján elfogadott ismérveit rögzítik, ezek tehát önálló szabványdokumentumok; 2) a szakemberek konszenzusa útján meghatározott preferált terminusokat tartalmazzák a hozzájuk kapcsolódó definíciókkal együtt, ezek lehetnek egy-egy szabványhoz vagy szabványcsoporthoz kapcsolódó önálló szabványdokumentumokon belüli fejezetek. A terminusok szabványosítása történhet egy nyelven belül vagy nyelvek között is, a folyamat eredményeképpen egységes terminológia születik. A terminológiai szabványosítás során születő terminológiai adatbázisokban elhelyezett terminológia nem csupán a szakemberek közti kommunikáció szempontjából fontos, hanem a fordítói gyakorlat szempontjából is, mivel a fogalomalapú szemlélettel kidolgozott, rendszeresen frissített terminológiai adatbázisok a fordítók hatékony segédeszközei.

Mivel a szakirodalmi áttekintésben hivatkozott szerzők közül többen (pl. Sager 1990, Wright 2006) a terminológiai szabványosítás folyamatának leírásakor ISO szabványokra hivatkoznak, ezért egyértelmű, hogy a terminológiai szabványosítás mélyebb megértéséhez az ISO szabványok tanulmányozása elengedhetetlen (4.1. fejezet).

3.2.7. A terminológiai harmonizáció

Ahogyan korábban rámutattam, a terminológiai harmonizációt – Fórisal egyetértve (Fóris, Sermann 1010, Fóris 2011) – a terminológiai szabványosításhoz hasonlóan nyelvtervezési, elsősorban korpusztervezési folyamatnak tekintem, olyan összetett és sokrétű munkának,

mely a szabványosítási testületeken kívül terminológiai és fordítóközpontok, informatikai szakemberek stb. közös munkáját feltételezi.

A jelen fejezetben sorra veszem azokat a tényezőket, amelyek a terminológiai szabványosítás elveinek átgondolásához, a harmonizáció gondolatának megjelenéséhez vezettek. A XX. század második felében bekövetkezett társadalmi változások következtében szükségessé vált a hagyományos társadalmi, politikai, gazdasági rendszerek újragondolása. A változások érintették a kommunikációs rendszereket, a nyelvek státuszát és a szaknyelvi terminológia értékét is az ismeretek közvetítésében. Az ismeretanyag megsokszorozódása miatt a szaknyelvi kommunikációra számos szakterületen és helyzetben merült fel az igény, például olyan országok között is, amelyek különböző szociopolitikai státusszal és eltérő kulturális hagyományokkal rendelkeztek. Megváltozott a nyelvek társadalmi és politikai megítélése is, mivel számos politikai erő felismerte az anyanyelv-használat, a korpuszfejlesztés és a státuszfejlesztés fontosságát. Az utóbbi évtizedekben a soknyelvűség előtérbe helyezésével a nemzetközi kommunikációban új terminológiai szükségletek keletkeztek. E tényezők vezettek a terminológia elméletének újragondolásához, a kommunikatív szemlélet megjelenéséhez, és a wüsteri hagyományos terminológia kritikai áttekintéséhez (Cabré 2003, magyarul 2008).

A wüsteri elvek kritikusai elsősorban a kognitív pszichológia, az új nyelvészeti irányzatok és a kommunikációelmélet képviselőinek sorából kerültek ki. A kognitív pszichológiai kutatások nyomán világossá vált, hogy nehéz éles határvonalat húzni az általános és a szakmai ismeretek között. A szociolingvisztika arra is rámutatott, hogy hasonló nehézségekbe ütközünk, ha a köznyelvet és a szaknyelveket különböző kritériumok alapján igyekszünk elkülöníteni egymástól. A szemantika és a pragmatika alapvető szerepet játszik a terminológia számára megfelelő, a nyelv kognitív és funkcionális dimenzióit szem előtt tartó modellek kidolgozásában, és a kommunikációelmélet is olyan modelleket dolgozott ki, amelyekben a szaknyelvi kommunikáció nem a kommunikáció külön fajtájaként jelenik meg, hanem ugyanazon a modellen belüli specifikus választások együtteseként (Cabré 2005a).

A gyakorló fordítók által felvetett problémák és a fordítástudomány is új szemléletet hozott a terminológiába. A fordítói gyakorlat megmutatta, hogy a szabványosított terminológia a fordítók számára kevéssé bizonyul hasznosnak, mivel a forrásnyelvi szövegek (a szakszövegeket is beleértve) nem vagy nem csak szabványosított terminusokat

tartalmazznak, az írott és beszélt szaknyelvi diskurzusból pedig redundáns elemeket, fogalmi eltéréseket, szinonímiát találunk, és nincs mindig tökéletes ekvivalencia. Cabré (2005a) meglátása szerint valamely lexikai egység önmagában nem köznyelvi vagy szaknyelvi, hanem olyan általános (nyelvi) egység, amely akkor válik szakszóvá, szakkifejezéssé, ha a diskurzus pragmatikai jellegzetességei miatt szaknyelvi jelentése válik aktuálissá, tehát potenciálisan minden lexikai egység terminus. A terminológiai adatokat valós, szakemberek által különböző helyzetekben létrehozott szövegekből kell felvenni, akár egynyelvű, akár többnyelvű szabványt vagy terminológiai szótárt készítünk. A helyesen épített szakszótárakba kerülő terminusok nem fordítói munka eredményei, hanem szakszövegekből kinyert *valódi* terminusok (Cabré 1998, 2005a, Zauberga 2005, Fóris 2005). Európa számos országában ezen az alapon készülnek harmonizált többnyelvű terminológiai adatbázisok, s egy ilyen fordítói terminológiai adatbázis, a TERMit részletes leírása található Tamás (2009) tanulmányában.

Ezek az előzmények tehát szükségessé tették a terminológiai harmonizációt. Harmonizációnak azt a tevékenységet tekintjük, melynek során egymással egyenértékű, két vagy több különböző egységet hangolnak össze. Az egységesítés (szabványosítás) egy domináns bázismodell alapján történik, míg a harmonizáció során egyik modell sem kerekedik felül a másikon. A terminológiai harmonizáció kiindulópontja az, hogy a nemzetközi szakmai kommunikációnak a soknyelvűsége kell épülnie, nem pedig az egynyelvűsége, mivel csakis az anyanyelv használata teremt egyenlőségi helyzetet a nemzetek között (Cabré 1996a, 2005b). A terminológiai harmonizáció legfontosabb eszközei a többnyelvű terminológiai adatbázisok.

Az Európai Unióra jellemző különleges gazdasági együttműködés miatt szükséges, hogy a tagországok konszenzus útján kialakított terminológiai forrásokkal rendelkezzenek, és e források harmonizáltak legyenek a többi tagországgal. A terminológiai források létrehozása szakemberek és nyelvészek folyamatos együttműködése nyomán valósulhat meg. Cabré szerint lényeges az egyensúly megőrzése a kontrollált és belsőleg változó terminológia között, ezzel egyidőben pedig a szaknyelveken belül az anyanyelv megőrzése. A szakismeretek a diskurzusból megjelenő terminusokon keresztül reprezentálódnak és szilárdulnak meg, a szakemberek a terminusokon keresztül közvetítik ismereteiket. Minden tevékenységhez, amely a szakismeretek átadásával van kapcsolatban, kisebb-nagyobb mértékben terminusok használata szükséges. Cabré (2001) szerint olyan

inter- és intralingvisztikai változók harmonizációjára van szükség, amelyek biztosítják az ekvivalenciát a különböző nyelvek megnevezései között, ezen keresztül az egyes nyelvek között egyenlőségi helyzetet teremtenek. Ha lemondunk az anyanyelvről, és egyetlen nyelvet választunk ki a tudományban, a műszaki és gazdasági területeken, azzal lemondunk a közösségeknek arról a jogáról, hogy olyan nyelvvvel rendelkezzenek, amely bármely kommunikációs helyzetben megfelelően használható. Az európai nyelveknek minden területre kiterjedő aktualizált terminológiával kell rendelkezniük, amely különböző alternatívákkal szolgál különböző helyzetekre (Cabré 2001).

A továbbiakban a terminológiai harmonizáció különféle felfogásait, meghatározásait veszem sorra. A terminológiai harmonizáció folyamatának szabványát az ISO 37-es számú Műszaki Bizottsága dolgozta ki (lásd bővebben a 4.1.3. fejezetben). A szabványon kívül azonban más normák is szabályozhatják a terminológiai harmonizációt, pl. ajánlások, irányelvek, szabályok, ezek lehetnek nemzetközi, európai, nemzeti, vagy alsóbb szintűek. Cabré (2005b) a terminológiai harmonizáció három területét elemzi részletesen: a terminológiai tervezés harmonizációját, a terminológiai források létrehozásának harmonizációját, és a kapcsolatok eloszlásának harmonizációját.

Cabré ennek kapcsán a harmonizált terminológia kritériumait is megfogalmazza: a terminológia **helyes** legyen, vagyis a beszélők valós használatát tükrözze, **hasznos** legyen, tehát feleljen meg annak a célnak, amelyet be kell töltenie, **megfelelő** legyen azok számára, akik a valós nyelvhasználatba kívánják illeszteni, **hatékony** legyen, vagyis a lehető leghatékonyabb módon feleljen meg a céloknak, és **megtérülő** legyen, vagyis a befektetett munkával el kell érni, hogy a végtermék valóban sokrétű, flexibilis legyen (Cabré 1996a).

A Kanadai Kormány Fordítószolgálat (The Government of Canada's Translation Bureau) viszont a következőképpen definiálja a terminológiai harmonizáció fogalmát: „Harmonisation in terminology is the process of aligning terms and definitions between languages or between language variants within a language” (Carson, Cagnon et al. 2011). (A terminológiai harmonizáció az a folyamat, amelynek során terminusokat és definíciókat nyelvek vagy nyelven belüli nyelvváltozatok között összehangolnak). Skujiņa et al. (2006) az ISO 860:2007 szabvány (egy korábbi verziója) alapján írja le a terminusok harmonizációjának folyamatát. A lett nyelvészek abból indulnak ki, hogy a nyelvi sokszínűség megőrzése érdekében szükség van az európai terminológiai források összegyűjtésére és rendszerezésére, a soknyelvű terminológiai adatbázisok létrehozásához

pedig nem egységesíteni, hanem harmonizálni kell a terminusokat. A terminusok harmonizációjának első lépése az egyes fogalmi rendszerek összehasonlító vizsgálata, a fogalmak számának, a közöttük lévő kapcsolatrendszernek, a fogalmi struktúrák jellegzetességeinek vizsgálata – ennek alapján hozzák létre a harmonizált fogalomrendszert. Második lépésként minden fogalmat meg kell vizsgálni a definíciók összehasonlításával. Ha különböznek a definíciók, akkor el kell dönteni, hogy a különbség releváns vagy irreleváns; ha releváns, akkor két vagy több fogalomról van-e szó; az új fogalmakat definiálni kell, és el kell helyezni a fogalomrendszerben. A harmadik lépés a harmonizált fogalmak alapvető jellegzetességeinek rögzítése. A fogalmak harmonizációja után a terminusokat kell harmonizálni, figyelembe véve a nyelvek közötti különbségeket és hasonlóságokat, az adott szakterület terminusalkotási hagyományait, valamint az adott nyelven már létező terminológiát. A terminusok harmonizációja az a tevékenység, melynek eredményeképpen valamely fogalomhoz különböző nyelveken elnevezéseket rendelnek olyan terminusok útján, amelyek ugyanolyan vagy hasonló tulajdonságokkal, illetve ugyanolyan vagy hasonló formával rendelkeznek (Skujiņa et al. 2006).

Tamás a terminológiai harmonizációnak egy szűkebb, szabvány szerinti és egy tágabb, terminológiai elméleti értelmezését mutatja be, a nemzetközi terminológiai harmonizációra olasz–magyar nyelvpárra vonatkoztatva példákat is hoz, valamint különbséget tesz *fordítói harmonizáció* és *fordítási harmonizáció* között. *Fordítói harmonizációnak* az egyes fordítók egyéni megoldásait nevezi, *fordítási harmonizációnak* pedig azt a folyamatot, „amelynek során a terminológusok a terminológiai adatbázisokban rögzítik a terminusjavaslatokat” (Tamás 2010:169). Értelmezésében fordítói- vagy fordítási harmonizációs eljárásra abban az esetben van szükség, ha két fogalom között kismértékű funkcionális azonosság áll fenn, azonban nincs lehetőség a definíciók harmonizálására és már létező terminussal való behelyettesítésére, hanem új jelölő, terminusjavaslat alkotása szükséges. Úgy véli, a harmonizáció végrehajtásának alapfeltétele a fogalmak közti viszony, azonosságuk mértékének vizsgálata, és ennek kapcsán a szerző leírja és bemutatja a terminusok közti ekvivalenciaesetek osztályozási lehetőségeit (Tamás ibid.).

A tanulmányozott szakirodalom alapján a terminológiai harmonizációt a terminológiai szabványosítással nem ellentétes, hanem azt kiegészítő folyamatként határozom meg. A terminológia mai, modern elméletei megkérdőjelezzik a szabványosítást, az egyértelműség megteremtését, a homonímia és a szinonímia lecsökkentésének vagy

kiküszöbölésének kivitelezhetőségét és gyakorlati hasznát, és inkább a terminológiai harmonizációs folyamatot tartják fontosnak. Osztom Cabré (1996a, 2001, 2005b) véleményét abban, hogy a nemzetközi szakmai kommunikációnak a soknyelvűségre kell épülnie, és a tudományos, műszaki és gazdasági területeken csak az anyanyelv használata teremti egyenlőségi helyzetet a nemzetek között.

Meglátásom szerint a terminológiai harmonizáció módjának, típusainak, konkrét lépéseinek pontos leírása a tanulmányozott szakirodalomban nem szerepel, inkább az általános alapelvek megfogalmazását, és a harmonizáció szükségességének hangsúlyozását találjuk meg. Skujina et al. (2006) a harmonizáció lépéseinek leírásához az ISO szabványok tartalmának összefoglalását hívja segítségül, ezért a harmonizáció mélyebb megértését az ISO szabványok elemzésétől várom (4.1. fejezet).

3.3. Nyelvpolitika, terminológia-politika és terminológiai szabványosítás

3.3.1. Nyelvpolitika, nyelvstratégia, nyelvtervezés

A terminológiai szabványosítást az értekezésben egyfelől a szabványosítás részeként, másfelől pedig nyelvtervezési folyamatként értelmezem (3.2.6. fejezet). A jelen fejezetben a releváns szakirodalom és az UNESCO megbízásából az Infoterm által a terminológia-politikára kidolgozott irányelvek alapján (Infoterm 2005) vizsgálom azt, hogy hogyan kapcsolhatók össze a terminológiai szabványosítással a nyelvpolitika, a nyelvtervezés és a terminológia-politika kérdései.

Elsőként a *nyelvpolitika* fogalmát, és a hozzá kapcsolódó fogalmakat igyekszem tisztázni. Több szerző is egyetért abban, hogy a nyelvpolitika fogalmának pontos behatárolása nem könnyű feladat (Baksy 2006, Kollár 2006, Szépe 2001). Szépe (2001) leírja, hogy két angol terminus által jelölt fogalmat szükséges megkülönböztetni: *language policy* (nyelvstratégia) és *language politics* (nyelvpolitika), míg a *policy* az előrelátásra, a szándékra utal, a nyelvtervezésen belül a státusztervezés része, a *politics* a hatalomra vonatkozik, a nagypolitika része. A szerző a nyelvpolitikát társadalmi tevékenységnek tekinti, és a következőképpen definiálja: „A nyelvpolitika egy társadalmi szervezet (egészének és tagjainak) a nyelvre vonatkozó nézeteinek rendezett gyűjteménye tekintettel az elvégzendő teendőkre” (Szépe 2001:108), amely nem feltétlenül zajlik kizárólag állami szinten, egyéb nyelvi közösségnek is lehet saját nyelvpolitikája, például egy egyesületnek vagy egy felsőoktatási intézménynek. A disszertáció szempontjából a *nyelvpolitika* fogalmának meghatározására Szépe (ibid.) definícióját fogadom el. Kollár (2006) a *nyelvpolitika* fogalmát hasonlóképpen értelmezi, és megjegyzi, hogy a nyelvpolitika egyfelől emberi tevékenységként, másfelől önálló diszciplínaként is értelmezhető, feladatai, kutatási területei között pedig az alábbiakat emeli ki: anyanyelv (kisebbségi vagy többségi) ápolása, a szaknyelvek fejlesztése, a nyelvi globalizáció és a világnyelvek problémája, az Unióhoz való csatlakozás nyelvi vonatkozásaival és a nyelvtanulással, a határon túli kisebbségek nyelvmegőrzési esélyeivel, és az állam szerepvállalásával a felsorolt kérdésekben. Sándor értelmezésében a nyelvpolitika „az a nyelvi ideológia, amely a nyelvtervezési döntéseket meghatározza” (Sándor 2006:958), Baksy (2006) szerint pedig a nyelvpolitika konkrét nyelvtervezési döntéseket jelent, ahol a központi szabályozás jut szerephez.

A harmadik kapcsolódó fogalom a nyelvtervezés (*language planning*), amelyet Haugen vezetett be 1959-ben, később a fogalom fajfoglalmaiként Kloss (1969) megkülönböztette a státusztervezést és a korpusztervezést (idézi Fóris 2011a). Haugen értelmezésében a *nyelvtervezés* „az a tevékenység, amely egy nem-homogén beszélő közösségben normatív helyesírást, nyelvtant és szótárt készít abból a célból, hogy tanácsot adjon az íróknak és a beszélőknek” (Haugen 1959, idézi: Sándor 2006:959). Sándor (ibid.) kiemeli, hogy Haugen négylépéses modelljét (1. kiválasztás, 2. kodifikáció, 3. elterjesztés, 4. kidolgozás) ma is a nyelvtervezés folyamatainak legátfogóbb leírásának tartják. Míg a státusztervezés a nyelvek és a nyelvváltozatok hivatalos státuszának tervezését jelenti, a korpusztervezés nem más, mint az egyes nyelvek nyelvhasználati sajátosságaival (pl. szókincs, grammatika) kapcsolatosan végzett tevékenység (Kloss 1969). A nyelvtervezés kivitelezői jellemzően nem a nyelvészek, legtöbbször politikai döntéshozók, kormányok vagy politikai vezetők hoznak nyelvtervezési döntéseket, Sándor (2006:959) szerint a magyar nyelv szempontjából a két legnagyobb kihívás, amelynek kapcsán nyelvpolitikai döntéseket kell hozni, az Európai Unióval, és az angol világméretű terjedésével kapcsolatos.

Fontos megvizsgálni a *nyelvművelés* fogalmát is, amelyet hazánkban többen a nyelvtervezés, azon belül is a korpusztervezés egyik fajtájának tekintenek (Baksy 2006, Sándor 2006). A nyelvműveléshez kapcsolódó tevékenység kultúránként nagyon különböző, Magyarországon olykor a nyelvtervezés szinonimájaként használják. A nyelvművelői munka – Sándor szerint – a nyelvtervezési lépések típusait fedi le: a nyelvművelők „kért (telefonon, szerkesztőségeknek írt levélben stb.) vagy kéretlen (a tanórán, újságcikkekben stb.) tanácsokat adnak, szintén kívánságra vagy anélkül tájékoztatják az embereket arról, hogy mi „helyes”, mi nem, mit kerüljenek vagy mit részesítsenek előnyben” (Sándor 2006:978). Szabó Mihály (2005) nyelvtervezés helyett inkább *nyelvi menedzselésről* beszél, ami a nyelvművelést is magában foglalja (vö. Fóris 2011a, Lanstyák 2010). Míg a nyelvtervezés felülről történő irányítást feltételez, szakemberek végzik, akik – Szabó Mihály (2006) szerint – nem foglalkoznak azzal, hogy milyen nyelvi problémákkal küzdenek a beszélők egy-egy konkrét szituációban, a nyelvi menedzselés nyelvi problémák kezelésével foglalkozik, gyakorlatorientált, „alulról felfelé” haladó folyamat, mindig a konkrét kommunikációs helyzetben felmerülő problémák kezelésével foglalkozik. Szabó Mihály véleménye szerint a nyelvi menedzselés elmélete

alkalmazható a nyelvi szolgáltatásokat nyújtó intézmények tevékenységére, ennek példája a szlovákiai Gramma Nyelvi Iroda gyakorlata, amely a szlovákiai magyar Gramma Egyesület irodája, és nyelvtervezéssel, nyelvi szolgáltatásokkal foglalkozó közönségkapcsolati irodaként működik (Szabó Mihály 2005).

Fóris (2011a) szerint a terminológia-politikához kapcsolódó feladatokat a nyelvművelés nem váltja ki). A terminológiai fejlesztés és a nyelvművelés szemléletbeli különbségeit jól megvilágítja az 1990-es években és az ezredforduló táján az informatika villámgyors térhódításának hatására megjelent számos kritikai hangvételű tanulmány, konkrét javaslat. Az angol eredetű informatikai terminusok tömeges megjelenésével elsősorban a nyelvművelők kifogásolták az idegen hangzású, a magyar nyelv fonetikai rendszerétől távol álló kifejezéseket, és javaslatokat tettek a terminusok „magyarítására”. Balázs így határozza meg a *magyarítás* fogalmát: „a magyarítás (egy idegen szó, kifejezés magyar szóval való helyettesítése; számítástechnikai kifejezések esetében: honosítás) nyelvpolitikai, nyelvstratégiai, nyelvművelői és nyelvvédői feladat” (Balázs 2000:104). Fóris a nyelvújítás elveiből kiindulva foglalkozik a „magyarítás”, fordítás és szóalkotás fogalmakkal, és megállapítja, hogy „*magyarításon* a forrásokban valójában *magyarra fordítást* értenek, lehetőség szerint „magyaros” szóalak megválasztását. A „magyaros” szóalak pedig nem más, mint olyan szó, amely megfelel a magyar nyelv fonológiai, morfológiai szabályainak, és beleillik a magyar fogalmi rendszerbe. Az *idegen szó* jelentéséről pedig megállapítható, hogy nem egységes az értelmezése a magyar szakirodalomban, az egyes nyelvészek nem ugyanazt a jelentést tulajdonítják ennek a terminusnak” (Fóris 2010a:190). Az informatikai terminológiával kapcsolatosan Boda és Porkoláb (2001) – egyebek mellett – azt kifogásolta, hogy informatikai terminusaink sokszor még akkor is az angol eredetűt tükrözik, amikor van magyar megfelelő, például a *telepít* ige mellett az *installál* is használatos. Mészáros a számítástechnika nyelvének magyarítására ma már humorosnak ható javaslatokat tett: a magyar nyelv hangtani rendszerétől idegen *fájl* szó helyett az *adatkéve* vagy a *kéve* kifejezéseket javasolta, *program* helyett a *cselekedtetőt*, *hardver* helyett a *szerkezetész*, *szerkezettyű* szavak valamelyikét, illetve *szoftver* helyett a *működtetőrész* vagy a *működtetőtyű* szavak használatát ajánlja (Mészáros 2000). Schirm álláspontja szerint az informatikai terminológiának nagy szüksége van magyar szókincsre; igény mutatkozik iránta mind a felhasználók, mind a programozók részéről. Olyan pontos, szabatos, érzékletes és

szakszerű magyar kifejezésekre van szükség, amelyek széles körben elterjedté válhatnak (Schirm 2002). Kálóczy és Kern az informatikai terminológiában a szabatos magyar megfelelő négy kritériumáról beszél: „pontos”, vagyis jól jellemzi a leírt fogalmat, „magyaros”, tehát természetesnek hat a magyar írott szövegben és beszédben, „tömör”, mivel a túl hosszú szó, illetve szóösszetétel miatt a megértés és a használat nehézkessé válik, valamint „könnyen kimondható” (Kálóczy, Kern 2002). Szöllősy Éva írásában nagy filológiai pontossággal követi végig a számítógép terminus megszilárdulásának történetével kapcsolatos adatokat. Meglepő módon azt állapítja meg, hogy „a hazai nyelvművelés nem állt ki eléggé a magyar szóhasználat mellett” (Szöllősy 2006: 161), és hogy a nyelvművelő írásokban olvashatókkal ellentétben „megjelenésétől kezdve a szakma magyar terminussal jelölte *computert*, lényegében a *számológép* és a *számítógép* elnevezések versengtek egymással” (Szöllősy 2006:160).

A terminológia-fejlesztés azonban nemcsak magyarítást jelent, az informatikai terminológia területén a honosítás (lokalizáció) pedig nem egyszerű behelyettesítés (3.4.3. fejezet). A magyar nyelvi jelölő kiválasztásához ismerni kell a fogalmat, a magyar fogalmi és terminológiai rendszert, amelybe az új terminusok és fogalmak illeszkednek majd, valamint a szaknyelvi normákat. A terminológia-fejlesztés nem egy-egy ember feladata, ideális esetben a szakemberek konszenzusán alapul. Az UNESCO irányelv a nyelvi jelölők kiválasztására az ISO 704-es szabványában megfogalmazott terminusalkotási elveket tekinti iránymutatónak (4.1.2. fejezet). A szabvány hét terminusalkotási szempontot javasol (*átláthatóság, konzisztencia, megfelelés, nyelvi gazdaságosság, rugalmasság, nyelvhelyesség, anyanyelviség*), amelyek közül az *anyanyelviség*, az anyanyelvi elnevezések előnyben részesítése csak egyetlen szempont, amely néha egyéb szempontokkal ütközhet, mint például a *nemzetköziség* a nemzetközi kommunikáció megkönnyítése érdekében. Dróth (2011a) leírja, hogy a fordítóknak mindig is fontos célja volt a magyar nyelvű szaknyelvi szövegekben az idegenszerűség kiküszöbölése. Mivel azonban a magyar terminológiának a nemzetközi terminológiához is alkalmazkodnia kell a szakértői csoportok gyors és hatékony kommunikációjának érdekében, ezért a szakmai követelmények gyakran felülírják a hagyományos nyelvhelyességi szempontokat. A globalizáció miatt a tudományban és a gazdaságban az angol a *lingua franca*, a fordítóknak pedig egyaránt szem előtt kell tartaniuk a nemzetközi együttműködés szempontjait és a szaknyelvi szövegek anyanyelvbe való beépülésének lehetővé tételét.

A terminológia-fejlesztés és a nyelvművelés között tehát alapvető szemléletbeli különbség van, a nyelvművelők által sokszor hiányolt „magyarítás” nem minden esetben esik egybe a terminológia-fejlesztés szempontjaival.

3.3.2. A terminológia-politika és az UNESCO-irányelv

A *terminológia-politika* és a *terminológia-tervezés* fogalmát az UNESCO-irányelv (2005) határozza meg. Antia (2000) a terminológia-tervezést a korpusztervezés részének tekinti, és véleménye szerint a fogalmat jól megvilágítja az általa használt *language planning oriented terminology management* (nyelvtervezés-orientált terminológia-menedzsment) terminus. A 3.2.3. fejezetben a terminológiai szabványosítást nyelvtervezési, elsősorban korpusztervezési folyamatként határoztam meg, a továbbiakban azt vizsgálom, hogy az UNESCO irányelvben foglaltak alapján a *terminológia-politika* és a *terminológia-tervezés* hogyan kapcsolódik a terminológiai szabványosításhoz.

Az UNESCO 2005-ben *Guidelines for Terminology Policies* címmel néhány terminológia-politikára (*terminology policies*) vonatkozó irányelvet fogalmazott meg, amelyben a terminológia-politikát olyan, formálisan rögzített stratégiák együtteseként határozta meg, amelyeknek segítségével koordinálni lehet határozatokat és célokat, és/vagy egy meghatározott társadalmi csoport terminológiáját (pl. egy adott nyelvközösségét vagy egy államét). A terminológia-politika jelen van a társadalmi tevékenység különböző szintjein (nemzeti, regionális, nyelvközösségi stb.), és helye van a nagy intézmények, szervezetek (a multinacionális nagyvállalatok) működésében is, hozzájárul az információ-, tudás-, és innovációs politikához, és az oktatási stratégiákhoz. A kis nyelvközösségek számára ez különösen fontos annak érdekében, hogy ne maradjanak ki a tudományos-technikai és az ipari-gazdasági fejlődést segítő információáramlásból, amelyhez a terminológia-politika meghatározó módon járul hozzá. Az irányelv különbséget tesz köznyelvi és szaknyelvi tervezés között, és hangsúlyozza a tudatos szaknyelvi fejlesztés fontosságát (vö. Fóris 2011a).

Az UNESCO-irányelv a nyelvtervezést (*language planning*) és a terminológia-tervezést (*terminology planning*) egymást kiegészítő tevékenységként írja le, a nyelvtervezés folyamatával, kérdéseivel csak érintőlegesen foglalkozik. A nyelvtervezés – az UNESCO irányelv értelmezése szerint – különböző módszerek és megközelítések együttese, ide sorolható a terminológia, a lexikográfia, a terminológia-menedzsment és a fordítás is. A kommunikáció-tervezés (*communication planning*) a nyelvtervezés és a

terminológia-tervezés fogalmához tartozó fölérendelt fogalom, a nyelvtervezéssel és egyéb interperszonális kommunikációval kapcsolatos tervezési tevékenységek összefoglaló elnevezése. A terminológia-tervezés a különböző domének tudásanyagának rendszerezését, a fogalmak és az elnevezések kezelését foglalja magába, ilyen módon a terminológiai szabványosítással közvetlenül összefügg. A terminológia-tervezés tudatos és szisztematikus szaknyelvfejlesztést jelent olyan domének szükségleteihez és elvárásaihoz igazodva, amelyeken számos új terminus születik naponta több száz nyelven szerte a világon. Az idézett UNESCO-irányelv a terminusalkotás szabályaival kapcsolatosan az ISO 704-es szabványában leírt, a terminológiai szabványosításra vonatkozó ajánlások követését javasolja (4.1.2. fejezet). A dokumentum megfogalmazza, hogy sokrétű, lehetőleg többnyelvű terminológiai adatok kidolgozására van szükség, mivel a különböző felhasználói csoportoknak különböző részletességű adatokra van szüksége különböző célokra (vö. Cabré 1996a), az adatok közzétételét pedig terminológiai adatbázisokban javasolja. A dokumentum a nemzeti terminológia-politika elveit a magánszektorban éppúgy alkalmazhatónak írja le, mint a vállalati terminológia-politika kidolgozásában.

Fóris és B. Papp (2011) – az UNESCO irányelv alapján – megfogalmazzák, hogy a terminológia-politika kiterjed a terminológia-fejlesztés elméletére, feladataira, módszereire, a megvalósítás stratégiájára, a nyelvpolitikának pedig egyik kulcsfontosságú eleme, fontos területe a terminológiai szabványosítás és harmonizáció. A nyelvi közösségek alapvető joga az anyanyelv használata, ezzel a jogával azonban csak abban az esetben élhet egy közösség, ha adottak olyan háttérfeltételek, mint például a pontos, szabatos, ellenőrzött terminológia az adott nyelven. A terminológia létrehozásának olyan személyi feltételei vannak, mint a nyelvészek és a tudományos, műszaki területeken tevékenykedő szakemberek együttműködése, és olyan dologi feltételei, mint a kiépült intézményi háttér, és jelentős anyagi ráfordítás (Fóris, B. Papp 2011).

Összegzésként Fóris és B. Papp (ibid.) álláspontját elfogadva, és az UNESCO irányelvhez igazodva a terminológia-politikát, amely magában foglalja a terminológiai szabványosítás és harmonizáció folyamatának lépéseit is, a nyelvpolitika részének tekintem. Az értekezés további fejezeteiben a terminológia-politika konkrét, gyakorlati módszereinek, stratégiáinak, eredményeinek leírására a *terminológia-fejlesztés* terminust használom.

3.3.3. Az Európai Unió terminológia-politikájáról

Az Európai Unió nyelvpolitikáját és terminológia-politikájának kérdéseit az értekezés részletesen nem tárgyalja, jelen disszertáció keretein belül ebben a témakörben empirikus kutatás nem készült (az Európai Unió nyelvpolitikájáról lásd részletesebben pl. Dróth 2000, Fischer 2010, Horváth 2002, Lángos 2012, Lanstyák 2004, Pym 2001a, Rádai-Kovács 2009).

Az Európai Unió mint adminisztrációs szervezeten belül folyó nyelvtervezés, azon belül a státusz- és korpusztervezés kérdéseivel Fischer (2010) foglalkozik részletesen. Leírja, hogy a nyelvhasználatba való beavatkozásnak és a nyelvfejlődés tudatos befolyásolásának fontos része a terminológia-fejlesztés, ezért a terminológia a nyelvfejlesztési modellekben is megjelenik. Napjaink politikai és gazdasági változásai szükségessé teszik a tudatos terminológia-tervezést. Példaként említi a balti államokat, ahol az orosz nyelv dominanciája miatt sokáig kevésbé volt lehetőség a nemzeti nyelvek terminológiájának fejlesztésére, Kanadát, ahol a 1970-es évektől intenzíven indult meg a szakterületek francia terminológiájának kialakítása, és a volt keleti blokk országait, ahol a piacgazdaságra való áttérés miatt kellett átalakítani a gazdasági terület terminológiáját. Jellemző példa Spanyolország is, ahol a Franco-korszak után indult meg a terminológia-fejlesztés, különösen a katalán, a baszk és a galego nyelvek területén, majd a fejlesztésnek új lendületet adott az EU-csatlakozás is (lásd bővebben az 5.1. fejezetben).

Fischer (ibid.) a terminológiának a nyelvtervezésben betöltött szerepét európai uniós kontextusban vizsgálja. Az uniós szintű státusztervezés eredménye az, hogy a tagországok nyelveinek egy része egyenrangú, hivatalos státusszal rendelkezik. Meglátása szerint uniós szinten a státusztervezéshez korpusztervezés is kapcsolódik, mivel az uniós tagság olyan új kommunikációs helyzetet teremt a nyelvek számára, amely feltétlenül szükségessé teszi az új nyelvi elemek befogadásának tudatos tervezését. Mivel folyamatosan új fogalmak jelennek meg, ezekre megnevezéseket kell alkotni, hogy valamennyi hivatalos státusszal rendelkező nyelven megvalósulhasson a jogalkotás és a kommunikáció, ez pedig érinti mind a kidolgozás (új terminusok alkotása), mind pedig a kodifikáció (a terminusok rögzítése, rendszerezése) lépéseit. Az Európai Unióban a nyelvtervezési döntéseket politikai döntéshozók hozzák, az Európai Unió Tanácsa, azaz a tagállamok illetékes miniszterei döntenek a hivatalos státuszról, a korpusztervezésben azonban már korlátozottabb a tagállami részvétel, mivel a csatlakozás után a fordítási és ezáltal a

terminológiai munka koordinálása is az uniós intézményekbe helyeződött, így mind a kidolgozás, mind a kodifikáció kikerült a tagállami intézmények kezéből. A kidolgozás folyamatában a fordítók és szakemberek vesznek részt, a kodifikáció eszköze pedig az IATE-adatbázis. A IATE-adatbázis szerkezetével és tartalmával kapcsolatosan lásd az EU DGT terminológusának írását (Lesznyák 2010).

3.3.4. A terminológia-fejlesztés eszközei, módszerei néhány országban

A jelen fejezetben a rendelkezésre álló szakirodalom alapján megvizsgálom, hogy milyen eszközök és módszerek segítségével valósul meg a terminológia-fejlesztés egyes országokban. Olyan országokat választottam, amelyekben már felismerték a tudatos terminológia-fejlesztés fontosságát – az általam részletesen az 5.1. fejezetben bemutatott Spanyolország példájához hasonlóan –, és ahol szervezett keretek között folynak terminológia-fejlesztési munkálatok.

Ciobanu (2010) a romániai terminológia-fejlesztési munkálatokat mutatja be, válogatást közöl a román terminológiai tevékenységek mozzanataiból, amelyek bizonyítják a nyelvészek és szakemberek érdeklődését a terminológia iránt. A terminológiai munka Romániában egyetemekhez, intézményekhez, szervezetekhez és különböző cégekhez kapcsolódik, 1990 óta a terminológia önálló diszciplínának számít, szaktárgyként oktatják, elsődleges feladatként kezelik az új tárgykörök terminológiáját, mint pl. az IT, telekommunikáció, menedzsment, e-tanulás. A terminológia-fejlesztés szakmai irányító szervezete az *Asociația Română de Terminologie* (Román Terminológiai Társaság), amelynek célja a műszaki és természettudományos terminológia fejlesztése és szabványosítása, és amely 1994 óta végez gyakorlati tevékenységet. A román terminológiához kapcsolódó kutatómunka különböző egyetemeken folyik (pl. a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetemen, a Craiovai, a Bukaresti és a Temesvári Egyetemeken). A román és a moldáv terminológiai szakemberek a közös munka koordinálására konzorciumot hoztak létre (*Consortiul de Terminologie Român-Moldav*, Román-Moldáv Terminológiai Konzorcium).

Pödör (2010) az ír nyelvhez kapcsolódó terminológiai munkálatokról számol be; leírja, hogy az ír nyelv későn kapta meg a hivatalos jogi státuszt (1922-ben az Ír Szabad Állam megalakulásával), ezzel egyidőben égető ír nyelvi szükségletek jelentkeztek (pl. törvények szövegezése, oktatás, tankönyvírás). Az ír nyelv a megfelelő technológiai feltételekhez is jóval később jutott hozzá, mint a legtöbb európai nyelv, azonban az ír

írásbeliség és a modern terminológia-fejlesztés együttesen igyekszik stabilitást adni az írott nyelvnek. Az Ír Szabad Állam megalakuláskor rögtön felmerült a törvényhozási terminológia szükségessége, ezért a Parlamenten belül létrehozták az ideiglenes Terminológiai Bizottságot (*Terminology Committee*), amelynek célkitűzése elsősorban az új terminológiának a közoktatás útján való elterjesztése volt, majd 1968-ban megalakult az első állandó terminológia-fejlesztéssel foglalkozó grémium, az *An Coiste Téarmaíochtá* (Terminológiai Bizottság), amelynek feladata az egységes terminológia kifejlesztése volt az oktatásban az ír nyelven oktatott tantárgyak területén. 2003-ban indult útjára a *Nemzeti Terminológiai Adatbázis Projekt*, amely 2006-ban vált elérhetővé (Ír Nyelvű Nemzeti Terminológiai Adatbázis, www.focal.ie). A projekt célja olyan – korpuszhoz is kapcsolódó – online adatbázis létrehozása, amely megbízható ír terminológiát tartalmaz az oktatás, a média, a fordítók és a nagyközönség számára. Írországból a terminológia-fejlesztéshez jelenleg a következő folyamatok kapcsolódnak: „a meglévő terminusok összegyűjtése és digitalizálása; folyamatos terminusalkotás felkérésre, szabványosítás és harmonizáció, terminológia kézikönyv összeállítása; a terminológia-fejlesztéssel kapcsolatos tudatosság elterjesztése: szemináriumok, workshopok, előadások tartása, a témával kapcsolatos cikkek publikálása; valamint folyamatos terminológia-fejlesztés” (Pödör 2010:155,156). Pödör rámutat, hogy az adatbázis fenntartása és továbbfejlesztése létfontosságú az ír nyelv fennmaradásához.

Svédország az olyan államokra példa, melyek rendelkeznek nemzeti terminológiai politikával. Bucher (2011) a svéd terminológiai infrastruktúra összetevőit írja le, amelynek három pillére van: 1. a terminológiai kérdéseket is érintő Nyelvtörvény, 2. terminológiai intézet (TNC, Swedish Centre of Terminology), 3. nemzeti terminológiai adatbázis (Rikstermbanken). A TNC 1941 óta működik az állam és az ipari szektor támogatása mellett, célja terminológiai munkával elősegíteni a svéd iparban és társadalomban a hatékony szakmai kommunikációt. Feladata a terminológia-fejlesztés a különböző doméneken belül, az új és a jól megszilárdult tárgykörökben egyaránt, a nyelvi viták elkerülése érdekében definíciók megfogalmazása jogi szövegekben, terminológiai irányelvek rögzítése, jó minőségű fordítások előkészítéséhez megbízható forrás megteremtése (Rikstermbanken). Az adatbázis 2009-ben jelent meg, mindenki számára elérhető, fogalmi leírásokat tartalmaz több mint 100 tárgykörben, 24 nyelven ekvivalenseket, a TNC által összeállított terminológiai glosszárriumokat, különböző

szervezetek (kormányhivatalok, magáncégek) által előállított terminológiát, törvényekből, hivatalos kormányjelentésekből kivonatolt terminusokat és definícióikat. Folyamatban van a svéd nemzeti szabványokból kivonatolt terminológia rögzítése is, amelyhez elsődleges támpontot jelent az *ISO Online Browsing Platform* adatbázis.

Altay (2011) a török helyzet kapcsán leírja, hogy Törökországban a *TermTurk* az Európai Unió által finanszírozott terminológiai projekt, amely 2008-ban indult útjára a Hacettepe Egyetemen, célja a magán- és az állami szektor figyelmének felhívása a terminológia fontosságára, és az uniós csatlakozás kapcsán felmerülő fordítási problémák megoldásának elősegítése török nemzeti terminológia-politika kidolgozásával, valamint egy szakértői bázis létrehozásával. Workshopokat, konferenciákat szerveznek, Európai Unió dokumentumokból kinyert terminológia alapján adatbázis létrehozását készítik elő.

Prys (2011) tanulmánya vázlatos áttekintést nyújt a walesi terminológia-politika fejlődéséről 1993-tól, amikor a nyelvtörvény hivatalosan is elismerte a walesi nyelvet az angollal egyenrangúként. Ebben az évben alakult meg a *Welsh Language Board* a walesi nyelv használatának elterjesztésére és gördülékennyé tételére, kidolgozták a walesi terminológia-politikát, amely a nyelvpolitika része, és amelynek fő célkitűzése a walesi nyelv revitalizálása. Az internetről letölthetők a szervezet által kiadott irányelvek, mint például a *The Future of Welsh – A Strategic Plan* (2005). A *Guidelines for the Standardization of Terminology* (Prys, Jones 2007) című kiadványuk, amely az ISO szabványok alapján készült, és a terminológiai projektek menedzseléséhez, az adatbázis tervezéshez, a terminológiai elvekhez kapcsolódó szabványok tartalmi összefoglalását adja.

Jelen fejezetben a terminológia-fejlesztéshez kapcsolódó módszerekre, eszközökre csupán néhány példát mutattam be a szakirodalom alapján, az értekezés 5.3. fejezetében Spanyolország példáján keresztül részletesen elemzem a terminológia-fejlesztés lehetséges módozatait.

3.3.5. A terminológia-politika magyarországi vonatkozásai

Magyarországon nem létezik magyar állami terminológia-politika.⁶ Az információs társadalomban az egyes szakmák közötti határvonal egyre jobban elmosódik, így a

⁶ A fejezet tartalma részben megjelent *Cenni sul 'terminology policies' in Ungheria* című tanulmányban (Fóris, Sermann 2007), a fejezet a tanulmány kibővített, aktualizált változata.

terminológiájuk közötti határvonal is egyre keskenyebb, az egyes szakmák fogalmi rendszerei összekapcsolódnak, egymással kölcsönhatásban állnak. Ilyen helyzetben nagy szükség van a fogalmak pontos definiálására, az egyes fogalmi rendszerek egymással való összehangolására, harmonizációjára. A gyors technikai, tudományos fejlődés következtében számos új fogalom születik, így kevés az idő az elnevezés hozzárendelésére, és a fogalmi rendszerben való elhelyezésre, új szakterületek, új tudományágak alakulnak, a nagyfokú specializáció terminológiai problémák egész sorát veti fel, az új terminusok gyorsan beépülnek a különböző szaknyelvekbe is, és a köznyelvbe is átkerülnek. Ez a helyzet hatékony fordítói segédeszközök hiányában nagy kihívások elé állítja a fordítókat és tolmácsokat (vö. Fóris 2005). A magyar nyelvű beszélők egyharmada a politikai határokon túl él, ahol a nyelv fejlődése, azon belül a terminológiák alakulása más, eltérő képet mutat az anyaorszáéhoz képest. Ebben a helyzetben különösen fontos volna a megfelelő terminológia-politikai elvek, módszerek kialakítása. Az idézett tanulmányban (Fóris, Sermann 2007) már megfogalmaztuk a magyar terminológia fejlesztésének feladatait (továbbgondolva a Fóris 2005 által megfogalmazott sürgető teendőket), ezen feladatok ugyanakkor máig sem valósultak meg, habár az elméleti megalapozás megkezdődött. Másutt Fóris (2011a) megjegyzi, hogy számos jó kezdeményezés született a szomszédos országokban a magyar nyelv terminológiai harmonizációjára a többségi nyelv terminológiai rendszerével, azonban „hiányzik az érdekelt területekre kiterjedő, tudományos igényű szervezett és központosított magyar nyelvtervezés és terminológia-tervezés. Elsősorban könnyen és gyorsan hozzáférhető tankönyvekre, szótárakra, terminológiai adatbázisokra és más referenciákra van szükség – közöttük online elérhető információkra” (Fóris 2011a:425).

Fóris (ibid.) leírja, hogy a terminológia-politika megvalósításának előfeltétele, hogy egy nyelvnek legyen írásbelisége, normái, grammatikai és helyesírási szabályai, erre épülhet a szaknyelvek szisztematikus fejlesztése, a terminológia-fejlesztés. A terminológia-politika kidolgozásához szükséges felmérni a köznyelv és a szaknyelvek viszonyát, meg kell vizsgálni, hogy melyek a legfontosabb fejlesztendő domének, milyen intézményrendszer képes a feladatok ellátására, és milyen formában szükséges a terminológia-fejlesztés adatainak közzététele (nyomtatott, elektronikus, online). A szerző szerint az UNESCO-dokumentumban megfogalmazott irányelvek ismeretében hazánk szempontjából az alábbi kérdések tehetők fel: „1) van-e magyar terminológia-politika?, 2)

vannak-e formálisan rögzített stratégiák (a nyelvközösség egésze számára)?, 3) van-e megegyezés a célokról?” Fóris szerint mindhárom kérdésre egyértelmű nem a válasz (Fóris ibid.).

A nyelvújítás időszakában már létezett egyfajta magyar terminológia-politika, az ebben az időszakban megfogalmazott alapelvek, célkitűzések jelentős része ma is változatlanul érvényes, a nyelvészek és a szaktudományok művelőinek részvételével számos területen kidolgozták a kor követelményeinek megfelelő magyar terminológiát. A XX. század végén a „tudományos-technikai robbanás” következtében új jelenségek tűntek fel (pl. új terminusok tömeges megjelenése, az új terminusok nyelvbe való beépülési idejének lerövidülése), s ezek a jelenségek hatással voltak a terminológia alakulására. Ez a fejlődés jelentős fogalmi-terminológiai rendezést tesz szükségessé, a számítógépes módszerek nyelvészetben való megjelenése ugyanakkor új módszerek kidolgozását igényelte (Fóris 2011a:425).

3.3.6. A műszaki szabványosítás terminológiai vonatkozásai Magyarországon

A műszaki tárgykörök terminológia-politikája szorosan összefügg a szabványosítással, 2004 óta folyamatosan vezetik be hazánkban az Európai Unió szabványokat a korábbi magyar szabványok bevonásával párhuzamosan, és hiteles magyar fordítás hiányában hazánkban az angol nyelvű szabvány válik hivatalossá. Mivel a korábbi, magyar szabványokat magyar szakemberek dolgozták ki, ügyeltek a következetes terminushasználatra, ma azonban – sok esetben a hiteles szabványfordítások hiánya következtében – sok új terminusnak nincs magyar nyelven elfogadott változata, aminek negatív jogi, gazdasági és műszaki következményei lehetnek. Zabóné Varga (2011) megjegyzi, hogy jogos a szabványok felhasználóinak, elsősorban a mérnököknek az az igénye, hogy a szabványok magyarul is olvashatóak legyenek, ehhez pedig a mérnökök és a terminológiával is foglalkozó nyelvészek szoros együttműködésére, és a közös munkát összehangoló nemzeti szintű szervezet közreműködésére volna szükség. Fóris már 2005-ös könyvében a terminológiai fejlesztés feladatai között jelölte ki a magyar terminológia nemzeti egységesítési folyamatának becsatolását a nemzetközi szabványosítási folyamatba, a szabványok magyar nyelvű kibocsátásának fontosságát, a nemzeti nyelvtervezés és egy ezt összehangoló intézmény(rendszer) létrehozását (Fóris 2005). Ha a szabványokban előforduló terminusokat terminológiai adatokat adatbázisokban tennék közre, akkor ezeket az oktatásban is eredményesen lehetne használni.

A Magyarországon érvényes szabványok kidolgozásáért és bevezetéséért a Magyar Szabványügyi Testület a kizárólagos felelős. Haba József, a Magyar Szabványügyi Testület főosztályvezetője elmondta, hogy a kibocsátó szerint a szabványoknak három fajtáját különböztetjük meg: nemzetközi, európai és magyar szabványokat, de az egyes szabványok bevezetési módja eltér egymástól (szóbeli közlés, 2011). Két eljárási szabályzat létezik: az egyik az európai és a nemzetközi szabványok magyar nemzeti szabványként való bevezetésére vonatkozik, a másik a tisztán magyar szabványok bevezetésére, ám valójában a két folyamat nagyon hasonló. Európai Unió tagállamként hazánkban az európai szabványokat kötelező egy megadott határidőig magyar szabványként bevezetni, és visszavonni az azzal ellentétes magyar nemzeti szabványokat.

Az európai szabványok bevezetése kétféle módon lehetséges. Az egyik a magyar nyelvű bevezetés, amely nem pusztán fordítást jelent: a szabványok bevezetése tizenhat lépésből áll, amelynek csak az egyik mozzanata a fordítás. A magyar nyelvű bevezetés – egyebek mellett – magában foglalja a fordítást, a fordítás ellenőrzését, javítását, a lektorálást és a korrektúrázást. „A fordítás önmagában sohasem elég, pusztán fordítással nem adhatunk ki felelősen egy szabványt”.⁷ A bevezetés követelménye nagyon szigorú, teljes szerkezeti és tartalmi egyezés szükséges a forrásnyelvi és a célnyelvi szabvány között. Különös figyelmet szentelnek a terminusok és a definíciók fordításának. „A szakkifejezések és meghatározásuk alapvető minden szabványban, hogy mindig úgy hívjunk valamit, ahogy eldöntöttük, és ugyanazt értsük alatta, tehát kell a meghatározás is. A műszaki területeken óriási károkat okozhat ennek a hiánya, félreértéseket, gazdasági károkat okozhat. Fontos, hogy egy nyelven beszéljünk, és ugyanazt értsük alatta, ez elengedhetetlen a műszaki területeken.” A szabványok fordítását nem fordítóirodák végzik, hanem az MSZT szakértői bázisából kerülnek ki a fordítók, akik „kiváló szakemberek, de nem fordítók, mert a nyelvtudás nem elég egy szakszöveg fordításához”. „Sokszor késhegyig menő viták vannak egy-egy mondaton vagy szakkifejezésen. Arra törekszünk, és a lektoraink egyik feladata a magyar műszaki nyelv ápolása, amit lehet, hagyjunk meg magyarul, hagyni kell bizonyos esetekben az idegen szót, de törekedni kell a magyarításra. A megszilárdult használatot nehéz megváltoztatni”.

⁷ Az itt szereplő idézet, valamint a fejezet további részében megtalálható idézetek Haba Józsefnek, az MSZT főosztályvezetőjének szóbeli közlései (2011).

Az európai szabványok bevezetésének másik módja az úgynevezett jóváhagyó közleményes bevezetés, amelyet abban az esetben választanak, ha a magyar nyelvű szabvány megvásárlására várhatóan nem lesz nagy igény, vagy magyar nyelvű bevezetéséhez hiányzik az anyagi fedezet. Ilyen esetekben egy külön közleményben nyilvánítják magyar nemzeti szabványnak az angol nyelvű szabványt.

Napjainkban az európai szabványok száma egyre nő, tisztán magyar nemzeti szabvány egyre kevesebb van (pl. vannak olyan szabványok, amelyek mindig magyar nemzeti szabványok maradnak, és sohasem lesznek európaiak, mint például a *tokaji aszúra* vonatkozó szabvány). A szabványoknak sok fajtája létezik (pl. alapszabvány, termékszabvány, vizsgálati szabvány, eljárási szabvány, szolgáltatási szabvány, csatlakoztatási szabvány), közülük az egyik fajta a terminológiai szabvány. A terminológiai szabványoknak két fő fajtáját különböztetjük meg. Az egyik az ún. „tisza terminológiai szabvány”, amely önálló szabványdokumentumként jelenik meg, és egy-egy szabványcsoporthoz tartozó szakkifejezéseket és meghatározásaikat tartalmazza. A másik fajta nem önálló szabványdokumentum, hanem egy-egy szabványhoz csatolt terminológiai fejezet. A terminológia tehát az egész szabványállományt érinti, ezek közmegegyezés útján kialakított szakkifejezések és meghatározásaik, „nem önkényesen egy szakértő, egy szervezet által meghatározottak”. A jóváhagyó közleményes bevezetésnek az a súlyos következménye, hogy a magyar terminológiai szabványok jó része angol nyelvű (például 2010-ben közel 17500 angol nyelvű és majdnem 9500 magyar nyelvű szabvány volt érvényben Magyarországon), tehát a „hivatalos magyar szakkifejezések jó része angol”. Az angol nyelven bevezetett európai szabványokat bárki megvásárolhatja, és lefordíthatja/lefordíttathatja, viszont ha ezt többen megteszik egymástól függetlenül, akkor többféle szakkifejezés születik, „azaz a gazdasági életben a felek nem fogják megérteni egymást, ami nagyon súlyos gazdasági károkat okozhat”.

3.4. A terminológiai szabványosítás fordítási vonatkozásai

3.4.1. Fordítástudomány és terminológiai szabványosítás

Mind a *fordítástudomány*, mind pedig a *terminológia* az alkalmazott nyelvészet körébe tartozik. A *fordításelmélet*, *fordítástudomány* fogalmát Klaudy meghatározása szerint értelmezem: „a fordításelmélet az alkalmazott nyelvészet egyik ága, mely a fordítás folyamatát, végeredményét és funkcióját vizsgálja a fordítási szituációban résztvevő összes

nyelvi és nyelven kívüli tényező figyelembevételével” (Klaudy 1997:30). Fischer (2010) bemutatja, hogy a fordítással kapcsolatos gyakorlati kérdések hogyan jelentek meg a terminológia elméletéről való gondolkodásban, és a terminológiai kérdések a fordításról való gondolkodásban. A szerző továbbá leírja, hogy a terminológiáról való elméleti gondolkodásban sokáig nem volt helye fordítási kérdéseknek, mivel a wüsteri terminológiatan elvei szerint a szakszókincs szabványosítható, a fogalmak pontosan definiálhatóak, hozzájuk elnevezések rendelhetők a nemzetközi szabványosításnak köszönhetően több nyelven is, a szakfordítás tehát egyszerű behelyettesítésnek számított. A XX. század hetvenes éveitől a tolmács- és fordítóképzések elindulásával azonban olyan kérdések merültek fel, amelyekre a wüsteri terminológia nem tudott válaszokat adni (pl. szinonímia, poliszémia a fordításban), így megkezdődtek a fordításközpontú terminológiai kutatások (Fischer 2010:38). Tamás (2010) ennek kapcsán a fordításelmélet és a terminológia két kiemelt kapcsolódási pontjaként az *ekvivalenciát* és a *fordítói segédeszközök vizsgálatát* emeli ki.

Véleményem szerint a terminológiai szabványosítás és a fordítás összefüggései gyakorlati megközelítésben (az alkalmazáson keresztül) vizsgálhatók, és – egyebek mellett – két fontos területen fonódnak össze: a *fordítói segédeszközök*, azon belül a terminológiai adatbázisok vizsgálatában és a *lokalizáció* területén találkoznak. Számos szerző leírja ugyanis, hogy a szabványosított terminológiai adatok közzétételének legmegfelelőbb módja a terminológiai adatbázisok szerkesztése (pl. Sager 1990, Pozzi 2006), amely egyben a fordítók leghatékonyabb segédeszköze; továbbá az ISO szabványokon végzett primer forráselemzés is ugyanerre az eredményre vezetett (4.1. fejezet). Holmes (1988) a fordítói segédeszközök kutatását az alkalmazott fordítástudomány körébe sorolja a fordítóképzéssel és a fordításkritikával együtt, Klaudy (2007) pedig – szintén Holmes (ibid.) alapján – a fordításoktatás keretében a fordítás-előkészítésre történő felkészítés folyamatában a lexikai előkészítés fázisába helyezi. Holmes (ibid.) szerint a fordítói segédeszközök szorosan összekapcsolódnak mind a fordítás oktatásának kérdéseivel, mind pedig a fordítói gyakorlattal. Holmes (ibid.) a fordítói segédeszközöknek két nagy kategóriáját írja le: 1) lexikográfiai és terminológiai segédeszközök, 2) nyelvtanok (*grammars*). Mivel a lexikográfiai segédeszközök és a nyelvtanulók számára szerkesztett kontrasztív nyelvtankönyvek sok esetben nem megfelelő segédeszközök a fordító számára, ezért az alkalmazott fordítástudomány berkeiből kell kikerülnie olyan kutatóknak, akik

meghatározzák a leendő és a gyakorló fordítók számára valóban hasznos segédeszközök specifikus követelményeit lexikográfusokkal és kontrasztív nyelvészekkel együttműködve (Holmes ibid.).

A lokalizáció folyamatában különösen fontos szerep jut az egységes, szabványosított terminológiának. Nem csupán az a fontos, hogy a termék a célközönséghez eljusson, hanem az is, hogy a hozzá kapcsolódó dokumentáció – a szoftverek, honlapok esetében maga a termék – a célnyelvi szintér, a *locale* sajátosságaihoz, jogszabályi környezetéhez igazodjon. A lokalizáció ezért alaposan átgondolt és kidolgozott lépések sorozata kell, hogy legyen, amelyek közül az egyik fontos lépés a fordítás. Magyarországon is működnek pl. kifejezetten szoftverhonosításra szakosodott irodák, ahol a célnyelvi anyagok szoftvermérnökök, fordítók és terminológusok összehangolt munkája során születnek. A lokalizáció – a magyar nyelvhasználatban *honosításnak* is nevezett folyamat – során elengedhetetlenül fontos az egységes terminológia megléte és annak pontos rögzítése. A lokalizációs folyamatban a fordítást egyidejűleg több fordító végzi, akiknek egy-egy FNYi terminusra minden esetben azonos CNYi ekvivalenst kell alkalmazniuk, ennek érdekében pedig a terminológiát szabványosítani kell. A következő fejezetben a fordítói segédeszközökkel, azon belül az online szótárakkal és a terminológiai adatbázisokkal, valamint a lokalizációval kapcsolatos szakirodalmat tekintem át.

3.4.2. Terminológiai szabványosítás és fordítói segédeszközök

Az ISO szabványok tartalmazzák a terminológiai adatbázisok szerkesztésére vonatkozó egységes elveket, ezek betartása azonban nem kötelező érvényű, és a szabványokban foglalt elvek betartása nélkül is készülnek adatbázisok. A gyakorlat azt mutatja, hogy a terminológiai adatbázisok számos jellemzőjükben hasonlítanak az online szótárakhoz. Egy terminológiai adatbázis és egy kétnyelvű köznyelvi online szótár között a szerkesztési elvek szintjén ugyan jól leírható különbségek vannak, a két kategória elkülönítése a gyakorlatban azonban sok esetben nem egyszerű feladat (Sermann, Tamás 2013). Értekezésem 5.4. fejezete a spanyolországi terminológiai adatbázisok tartalmi és formai jellemzőinek vizsgálatán keresztül annak elemzésére is kiterjed (Tamás 2012 kategóriái alapján), hogy melyek az egyszerű, online szótár jellegű adatbázisok, melyek a

hagyományosak, és hogy az adatbázisok mely típusa a legalkalmasabb a szabványosított terminológiai adatok elhelyezésére⁸.

A vizsgálathoz kétféle forrást használtam: 1) a terminológiai adatbázisokról szóló szakirodalmat tekintetem át, és leírtam, mi a célja, és milyen szerkezeti és tartalmi követelményei vannak az adatbázisoknak; 2) primer forrásként egy konkrét, fordítók számára készült terminológiai adatbázist vizsgáltam meg, nevezetesen a Granadai Egyetem *Oncoterm* adatbázisát.

Az *Elektronikus szótár vagy terminológiai adatbázis?* című tanulmányban (Sermann, Tamás 2013) szerzőtársammal a szakirodalom és konkrét példák elemzésével megkíséreltünk kidolgozni egy szempontrendszert a két kategória elkülönítésére. Megállapítottuk, hogy az online szótárak és a terminológiai adatbázisok egyaránt a fordítók hatékony segédeszközei, rendelkeznek azonos és eltérő jegyekkel. Az általános jellemzők közé sorolható közös vonásként, hogy az online elektronikus szótárak és a terminológiai szótárak elektronikusan tárolt egy-, két- vagy többnyelvű elektronikus segédeszközök. Az elektronikus tárolás előnyei közé tartozik az adatok egyszerű frissítésének lehetősége, az online, számos esetben ingyenes elérhetőség, a gyorsabb keresési lehetőség. Az eltérések között tarthatjuk számon, hogy míg az online elektronikus szótár központi eleme a szó, és általában az ilyen szótárakat szemasiológiai módszerek alapján dolgozzák ki, addig a terminológiai adatbázis készítésének alapja az onomasziológiai módszer és központi eleme a terminus által jelölt fogalom. A két kategória elkülönítése azért nem egyszerű, mert az online elektronikus szótár nyelvi adataihoz is alkalmazhatók ugyanúgy a terminológiai módszerek, és a terminológiai adatbázis megjelenítési felülete is hasonlíthat az elektronikus szótáréra. Az értekezés következő fejezetében összegzem a tanulmány legfontosabb megállapításait további szempontokkal kiegészítve: elsőként áttekintem az online szótárakkal, majd a terminológiai adatbázisokkal kapcsolatos szakirodalmat, végül a 6. fejezetben összegzem a kutatási eredményeket.

3.4.2.1. Az online szótárak

Fóris meghatározása szerint „a szótár olyan egy-, két- vagy többnyelvű gyűjteményes adatbázis, amely – hordozótól függetlenül – nyelvi egységek jellemzőit, és ezeknek adott

⁸ A jelen fejezetben leírtak alapját két korábbi elemzésünk (Sermann, Tamás 2010, 2013) képezi. A *Hogyan definiálhatjuk a fordítói adatbázist? Egy olasz és egy spanyol fordítói terminológiai adatbázis vizsgálata* című tanulmányunkban (Sermann, Tamás 2010) részletesen foglalkoztunk az adatbázisok kérdéskörével.

szempont szerint, kulcsszavakkal történő osztályozását tartalmazza, egy meghatározott korpusz alapján" (Fóris 2007b:301). A *szótár* fogalom ezen értelmezése szerint az elektronikus szótár is ebbe a kategóriába tartozik, melynek egyik formája az online szótár.

A lexikográfiai szakirodalomban számos olyan munkát találunk, amely az online szótárakat a papíralapúakkal összehasonlításban vizsgálja. Fóris és Rihmer (2007) egy lehetséges szempontrendszerrel dolgozott ki a szótárak vizsgálatához, melynek fő elemei a következők: a szótárral kapcsolatos háttérinformációk (szűkebb és tágabb háttér), a szótár tartalmáról szóló információk (a szótár fizikai leírása, mega-, makro-, mikro- és mezostrukturális jellemzői), a szótár tartalma (lexikológiai alapok, fonológiai/grafémikai, grammatikai, szemantikai és egyéb releváns nyelvészeti információk) és a szótár használatáról szóló információk vizsgálata. Gaál (2010a, 2010b) és Dringó-Horváth (2011) az idézett szempontrendszer alkalmazhatóságát vizsgálja az online szótárakra vonatkoztatva. Gaál (2010a) szerint, mivel az online szótárak használata egyre elterjedtebb, ezért a lexikográfiai kutatásba ezeknek a műveknek is be kell kerülniük; meg kell vizsgálni, miben különböznek a nyomtatott szótáraktól, és a talált eltérések hogyan fogalmazhatók meg minősítési kritériumok formájában. A szerző a fent hivatkozott szempontrendszerrel alkalmazza két online szótárra, az MTA-SZTAKI és a *The Longman Dictionary of Contemporary English Online* szótárakra, és megállapítja, hogy a szempontok nagy része az online szótárak elemzésére is alkalmazható. A megastruktúra, a makrostruktúra, a mikrostruktúra, a mezostruktúra, a tartalmi elemek (a szókincs nagysága, összetétele, példamondatok száma, szerepe), a szótár használhatósága az online szótárak esetében is vizsgálható, viszont megbízhatóságuk megítélése problematikus, fizikai jellemzőiket pedig más szempontok alapján kell mérni, mint a papírszótárakét. Gaál (2010b) egy következő tanulmányában a *Wikiszótár* és a *Wictionary* jellemzőit vizsgálja szintén Fóris és Rihmer (ibid.) szempontrendszer alapján, vizsgálatának célja a két szótár tartalmi és formai elemeinek, az online szótárak szerkesztési és működési elveinek bemutatása. A két online szótár esetében a megastruktúrát a menüpontok jelentik, a makrostruktúra a hagyományos szótárak esetében általában betűrendes, míg az online szótáraknál többféle lehetőség van, hiszen pl. grammatikai kategória vagy nyelvek szerint is lehetséges a keresés. A mikrostrukturális elemek tanulmányozása a konkrét szócikk vizsgálatát jelenti, ezeket a szerző egy-egy konkrét szócikk bemutatásával szemlélteti. Véleménye szerint a két vizsgált szótár legnagyobb előnye a mezostrukturális jegyekben

rejlük, mivel az utalások gyakorlatilag az egész szótárat és a szócikkeket behálózzák. Gaál végül összegzi az online szótárak előnyeit a papíralapú szótárakkal szemben: ezek a nagyobb információmennyiség, a folyamatos frissíthetőség, az információk szemléltethetőségének lehetősége audiovizuális eszközökkel, a külső, a belső hivatkozások, a gyorsabb, egyszerűbb használat a beépített kereső opciónak köszönhetően, valamint az ingyenesség. Egyedüli hátrányukként a szerző azt jelöli meg, hogy kérdéses az ilyen szótárak megbízhatósága. Prószéky (2005) szerint sok elektronikus szótár egy nyomtatott szótár adaptációja, a számítógép képernyőjén a szócikkek éppen olyan formában jelennek meg, ahogy a könyvben, mivel a nagy szótárkiadók erősen ragaszkodnak a szótár könyv jellegéhez. Prószéky (ibid.) kiemeli, hogy az ilyen szótárak elsősorban a nyelvtanuláshoz, nem pedig fordításhoz használhatók jól. A szerző másutt az online szótárak minőségét és megbízhatóságát kifogásolja, az ezzel kapcsolatos problémák okát – egyebek mellett – az alábbi tényezőkben látja: (1) Magyarországon az interneten elérhető fizetős szolgáltatásoknak nem alakult ki kultúrája, mert az a szemlélet, hogy ha nem kell érte fizetni, akkor a rosszabb minőségű is megfelelő, (2) a hazai szótárak minőségének értékelésére az MTA Szótári Munkabizottsága megalapította a „Kiváló Magyar Szótár” díjat, az elektronikus szótárak esetében ilyen értékelés még nem található, (3) az elektronikus szótárak mérete is nehezen mérhető: míg egy könyv alapú szótár esetében egy szótár vastagsága, tipográfiája irányadó lehet a szótár méretét illetően, az elektronikus szótárak esetében ez nincs így. Prószéky szerint a minőséggel kapcsolatos problémákat „kizárólag egy alapvetően csak lexikográfiai tevékenységet végző, lexikográfiai tartalmakat létrehozó, illetve a meglévő tartalmakat modern eszközökkel közkinccsé tevő intézménnyel lehetne megoldani” (Prószéky 2011:12).

Dringó-Horváth (2011) szintén az online szótárak szerkezeti egységeit vizsgálja a papíralapú szótárakkal összehasonlításban a nyelvtanulás, és a nyelvtanítás szempontjából. A szerző szerint a hagyományos szótárakhoz kidolgozott szempontrendszer nem használható az online szótárak vizsgálatához, ezért új szempontokra van szükség. A tanulmány sorra veszi a mega-, makro-, mikro-, mezostrukturális jellemzők megváltozását a papírszótárakhoz képest, majd az online szótárak értékeléséhez új szempontokat javasol, ezek pedig a következők: elérhető információ, kiegészítő anyag a vásárlás előtt, üzembe helyezés és programkezelés, súgó és használati utasítás, licence-lehetőségek és ár, keresési funkciók, technikai és tartalmi flexibilitás, multimedialitás, hipermedialitás.

Egyes szerzők az online szótárak előnyeit hangsúlyozzák a hagyományos szótárakkal szemben. Pastor és Alcina (2010) szerint az online szótáraknak számos előnye van a hagyományos, papíralapú szótárakkal szemben, de a felhasználók gyakran nem jutnak hozzá a bennük található információkhoz, általában azért, mert 1.) a szótár nem teszi lehetővé megfelelő módon az információhoz való hozzáférést, vagy 2.) a felhasználók nem tudják megfelelően használni magát a szótárt. Az elektronikus szótárak szerkesztői gyakran nem használják ki az elektronikus formátum adta lehetőségeket, és sok esetben az elektronikus megjelenítés csupán a papírszótárak egyszerű másolata. Pastor és Alcina (ibid.) vizsgálatainak célja az elektronikus szótáraknál alkalmazható keresési technikák csoportosítása volt, ehhez tizenöt elektronikus online és offline szótárát és terminológiai adatbázist vizsgáltak, de nem definiálták pontosan, hogy mit tekintenek online szótárnak, és mit terminológiai adatbázisnak. Keresési technikán a szerzők olyan opciókat értenek, amelyek segítségével a felhasználó keresési eredményt kap, kutatásuk eredményeképpen pedig felsorolják a szótárak különböző keresési módjait. Míg a papírszótárak esetében a keresési módok korlátozottak, általában betűrendes keresés lehetséges és a keresési mód pontos lexémára korlátozódik, az elektronikus szótáraknál gyorsabb, flexibilisebb a keresés (pl. keresés pontos szóra, szórészre, körülbelüli kifejezésre, ragozott alakra, keresés a definícióban, tematikus keresés stb.). Pastor és Alcina (ibid.) megállapítják, hogy a szerkesztők nem alkalmazzák egységes elveket a szótárszerkesztésben, az egyes szótárak ugyanolyan elnevezéseket használnak eltérő keresési módokra (pl. az összetett keresésnek különböző szempontjai vannak az egyes szótárak esetében), ez pedig a szótárak összehasonlításánál és a szótárhasználat oktatásában problémákat jelent. De Schryver (2003) ugyanakkor az elektronikus szótárak előnyei közül – egyebek mellett – a következőket említi: az elektronikus szótár nem betűrendes, nem lineáris, nem konstans, hiszen állandóan bővíthető, az utalások rendszere optimális, az adatmennyiség nagy, a korpuszban a lexémákhoz való hozzáférés gyors, lehetséges a beépíthetőség más szoftverekbe, a frissítés dinamikus, a szótár olcsó vagy akár ingyenes.

Egyetértve Fóris (2007) megállapításával, mely szerint az online szótárak is a szótárak kategóriájába tartoznak, az online szótárak kutatásunk szempontjából releváns jellemzőit a tanulmányozott szakirodalom alapján (de Schryver 2003, Dringó-Horváth 2011, Gaál 2010a, 2010b, Pastor, Alcina 2010, Prószéky 2011) az alábbi módon összegzem: az online szótárak hatékony fordítói segédeszközök, általában könnyen

kezelhető felhasználói felülettel, menüpontokkal rendelkeznek, gyors keresési eredményt adnak, folyamatosan és dinamikusan frissíthetőek, így elméletileg mindig aktuális információkkal szolgálnak, az utalások hiperhivatkozások útján érhetők el. Többféle keresési mód áll a felhasználó rendelkezésére az online szótárak esetében (pl. tematikus keresés, grammatikai kategória vagy nyelv szerinti keresés), esetenként képek, hangfájlok, alak- és írásváltozatok, tipikus szóösszetételek, stílusminősítések, szinonimák, antonimák, definíciók is megtalálhatók a szócikkekben, és sok esetben ezek a szótárak ingyenesen hozzáférhetőek (Sermann, Tamás 2013).

3.4.2.2. A terminológiai adatbázisok

A fordítói munka során alapvető fontosságú a fordítások megfelelő terminológiai előkészítése, amit jelentősen megkönnyít és meggyorsít az online elérhető terminológiai adatbázisok használata. A terminológiai adatbázisoknak sokféle fajtája létezik, az utóbbi években számos, speciálisan a fordítók számára összeállított adatbázis készült (pl. az EURODICAUTOM adatbázis és utódja az IATE, az Európai Unió intézményközi adatbázisa, a brüsszeli *Institut Supérieur de Traducteurs et Interprètes* adatbázisa vagy a Trieszti Tudományegyetem TERMit adatbázisa). Kifejezetten a fordítók számára készülő terminológiai adatbázisokról szóló írások csak az utóbbi években jelentek meg a magyar szakirodalomban, bár a fordítói segédeszközök egyes fajtáival több szerző is behatóan foglalkozik (pl. Prószéky, Kis 1999, Kis, Mohácsi-Gorove 2008, Tamás 2010, 2012).

A fordítói terminológiai adatbázisok olyan terminológiai elvek alapján elkészített elektronikus adatbázisok, amelyek szakfordítók és más szakterminológiát használó csoportok szükségleteihez igazodnak. Tehát meg kell különböztetnünk ezeket az elektronikus lexikográfiai adatbázisoktól (lásd elektronikus szótárprogramok) és a fordítómemóriáktól, amelyek olyan fordítástámogató szoftverek, amelyek az adott szövegek/szövegrészek korábban tárolt változatait kínálják fel szövegszegmensek formájában a fordítónak.

Fóris kiemeli, hogy a nagy nyelvek területén számos terminológiai adatbázis készül, valamint sok kis nyelv esetében (pl. litván, észt, dán, holland) szintén találunk adatbázisokat, amelyek állami támogatás mellett készülnek. Sajnos magyar nyelvű terminológiai adatbázis kevés található, pedig szükség volna néhány kiemelten fontos tárgykörben (pl. az informatika, a gazdaság, turizmus, az oktatás) magyar nyelvű terminológiai adatbázisok szerkesztésére (Fóris 2006b).

Az első terminológiai adatbázisokat az 1970-es évek elején dolgozták ki a nyomtatott műszaki szótárak alapján abból a célból, hogy a fordítók kezébe a hagyományos nyomtatott szótáraknál hatékonyabb segédeszközök kerülhessenek. Nkwenti-Azeh (1998/2001) leírja, hogy az első adatbázisok különböző szervezetekhez kötődő fordítói szolgálatok munkája nyomán születtek, segítségével megvalósulhatott a könnyen frissíthető, naprakész terminológia nyilvántartása, megbízható, elfogadott, egységes terminológia feltételeinek megteremtése, a terminológiai konzisztencia biztosítása a fordításban, és a fordítás folyamatának felgyorsítása hatékony segédeszközzel (például TEAM – Siemens, München, EURODICAUTOM – Luxemburg, TERMIUM – Kanada).

3.4.2.3. *A terminológiai adatbázisok szakirodalmi meghatározásai*⁹

Tapasztalatom szerint a nemzetközi szakirodalomban a terminológiai adatbázisok tárgykörében a terminusok használata nem minden szerzőnél azonos. A *terminológiai adatbank* és *terminológiai adatbázis* terminusok használata esetében azt figyeltük meg, hogy a két terminust gyakran szinonimaként használják (pl. Hartmann, James 1998), míg – főleg – a korábban készült írásokban az *adatbank* tágabb fogalomként szerepelt és magába foglalja az *adatbázist* (lásd Cabré 1998, Sager 1990). A disszertációban Prószéky és Kis (1999) terminushasználatához igazodva a továbbiakban az *adatbázis* terminust használom, és csak azokban az esetekben írok adatbankról, ahol az eredeti forrás ezt tartalmazta.

Első lépésként a terminológiai adatbankok, illetve adatbázisok szakirodalomból vett különböző definícióit vizsgálom meg. Sager definíciója a következőképpen hangzik:

„A term bank [...] is a collection, stored in a computer, of special language vocabularies, including nomenclatures, standardised terms and phrases, together with the information required for their identification, which can be used as a mono- or multilingual dictionary for direct consultation, as a basis for dictionary production, as a control instrument for consistency of usage and term creation and as an ancillary tool in information and documentation.” (Sager 1990:169)

⁹ A jelen fejezetben leírtak részben megjelentek A *Hogyan definiálhatjuk a fordítói adatbázist? Egy olasz és egy spanyol fordítói terminológiai adatbázis vizsgálata* című tanulmányunkban (Sermann, Tamás 2010). A jelen fejezet a tanulmány kibővített változata.

[A terminológiai adatbank [...] a szakszókincs számítógépen tárolt gyűjteménye, beleértve a nomenklatúrákat, a szabványosított terminusokat és kifejezéseket a beazonosításukhoz szükséges információval együtt. A terminológiai adatbank közvetlenül egy- vagy többnyelvű szótárként használható, szolgálhat szótárszerkesztés alapjául, vagy a terminushasználat egységességének, a terminusalkotásnak ellenőrző eszközeként. Nélkülözhetetlen eszköz továbbá az információkezelés és a dokumentáció területén. (Sager 1990:169, a szerzők¹⁰ fordítása)]

Cabré így definiálja a terminológiai adatbank fogalmát:

„A terminological data bank is a structured collection of information about the units of meaning and designation of a special subject field addressed to the needs of a specific group of users. It usually consists of a main database, which has the terms, and a variable number of databases related to the main database and sometimes to each other. Each of these databases has information on some aspect of the terms” (Cabré 1998:176).

[A terminológiai adatbank az információknak olyan strukturált gyűjteménye egy speciális tárgykör jelentésegységeiről és jelölőiről, amely valamely adott felhasználói csoport szükségletei szerint készül. Általában egy fő adatbázisból áll, amely a terminusokat tartalmazza, valamint változó számú, a fő adatbázishoz kapcsolódó egyéb adatbázisokból, amelyek egymáshoz is kapcsolódhatnak. Ezen adatbázisok mindegyike tartalmaz valamilyen információt a terminusokról. (Cabré 1998:176, a szerzők fordítása)]

Cabré (ibid.) szerint a fordítók számára készült adatbankok elsődleges célja a fordítók munkájának megkönnyítése, mivel az ilyen adatbankok könnyen használható, megbízható eszközök. Az adatbank adatrekordokba rendezett információkból épül fel, ezek megjelenítési formái az adatmezők. Az adatbank létrehozása olyan szisztematikus folyamatot előfeltételez, amely a létrehozni kívánt adatbank formájának megtervezésétől a számítógépes implementációjáig tart. Az adatbankok hozzájuk kapcsolódó adatbázisokból állnak, egy elsődleges adatbázisból, valamint a hozzá rendelt másodlagos adatbázisokból, amelyek mindegyike különböző, de egymással összefüggő információkat tartalmaz. A

¹⁰ (Sermann, Tamás 2010)

terminológiai adatbank esetében a fő adatbázis tartalmazza a terminusokat, a másodlagos adatbázisok pedig a forrásokat, a szerzőket, valamint a témakör szerinti csoportosítást (Cabré 1998).

Tebé Soriano szintén különbséget tesz az adatbank (*banc de dades*) és az adatbázis (*base de dades*) terminus között. Az adatbank olyan, specifikus célból létrehozott, információkat tároló egység, amely egy vagy több adatbázisból áll. A létrehozói számára az adatbank adatbázisok végtelen gyűjteménye, amelyet egyetlen adatbáziskezelő rendszer felügyel. A felhasználók számára az adatbank az információk hatalmas tára, amelyeket egy felhasználói felületen keresztül lehet lekérdezni. Az ISO 1087-2 szabvány szerint a terminológiai adatbank terminológiai adatbázisok összessége, amely egy speciális kezelőfelületet is magába foglal (Tebé Soriano 2005:81). Tebé Soriano az említett szabvány alapján a következőképpen definiálja az adatbázis fogalmát: „Una base de dades és un conjunt de dades organitzades segons una estructura coherent, que és accessible des d’un programa, usuari o aplicació” (Tebé Soriano 2005:77). [Az adatbázis koherens struktúra szerint rendezett adatok összessége, amely hozzáférhető valamilyen programon, alkalmazáson vagy felhasználón keresztül.] Az idézett tanulmány felhívja a figyelmet arra, hogy az adatbázis csupán „adatok összessége”, nem pedig alkalmazás. Tebé Soriano összegzésként megállapítja, hogy az *adatbázis* terminus főként az informatika adatkezelő eszközeinek fejlődésével terjedt el, pedig valójában a hagyományos eszközökre épülő adatok összességét is adatbázisnak nevezzük.

Az *Infoterm* definíciója a következőképpen hangzik: „A terminology database is a database containing mono- or multilingual terminological data and being established at country, language community or local level depending on the needs of the respective communities” (Infoterm 2005:45). [A terminológiai adatbázis egy olyan egy- vagy többnyelvű terminológiai adatokat tartalmazó adatbázis, amelyet országos vagy helyi szinten, vagy valamely beszélőközösség szintjén az adott közösségek szükségleteitől függően dolgoznak ki.] A terminológiai tervezésben és különösen a nemzeti terminológia-politika keretein belül a nemzeti terminológiai adatbázisokat gyakran a terminológia-politika megvalósításának elsődleges eszközeként használják. A központilag létrehozott adatbázisok hatékony eszközei lehetnek cégeknek vagy más szervezeteknek, illetve intézményeknek, bár e nagy adatbázisokat fokozatosan helyettesítik széles körben közzétett és egyesített adatbázisok hálózatával (Infoterm 2005).

Prószéky és Kis a terminológiai adatbázisokat a szakfordítás-támogatás alapvető eszközének tartják. Az ilyen adatbázisok legfőbb jellemzőit a szerzők abban látják, hogy jól definiált felhasználói felülettel rendelkeznek, a fordító számára alapvetően szótárként jelennek meg és a fordítás során szótárként használhatóak, a kezelőprogramjuk pedig általában lehetővé teszi új terminológiai elemek bevitelét is. Ezen kívül az adatbázisok olyan szócikk-elemeket is tartalmaznak, mint a létrehozás időpontja, valamint a bejegyzés létrehozója, az utolsó módosítás időpontja. „Ami a legtöbb terminológiai adatbázisban közös: erősen nyilvántartás jellegűek, a szócikkeket nem a címszó (vagy valamilyen nyelvű ekvivalense) azonosítja. Az adatbázis elsődleges kulcsa egy úgynevezett *fogalomazonosító*, a címszóként kezelt adatelem ennek csak megfogalmazása az egyik nyelven” (Prószéky, Kis 1999:242). A terminológiai adatbázisok szerkezetét és kezelőprogramját Demeczky (2008) ugyanakkor másképp írja le. Álláspontja szerint a terminológiai adatbázisokban alapvető követelmény a szinonímia, a poliszémia és a homonímia kezelésének lehetősége, ezért a terminológiai adatbázis-kezelő programok akkor működnek jól, ha több szempont szerint kereshető, fogalomközpontú adatszerkezetek rögzítésére és visszakeresésére is szolgálnak. „Az utóbbi tíz évben általában is megfigyelhető, hogy a nagy, nemzetközi terminológiai adatbázisokat kezelő programokat relációs adatbázis-kezelő szoftverekre fejlesztik, mert csak ezek képesek a „sok a sokhoz” (N:N) típusú viszonyok támogatására” (Demeczky 2008:200). Demeczky a TransLexis, az IBM terminológiai adatbázis-kezelő programját ismerteti, és leírja a szóközpontú és a fogalomközpontú megjelenítés közötti különbségeket. A szóközpontú megjelenítés egy nyelvi jelölő összes adatát megmutatja, azaz alakváltozatait (betűszókat, rövidítéseket), grammatikai jellemzőit, kontextusát, valamint megadja annak a fogalomnak a definícióját is, amelyet a szóval jelölnek. Poliszém szavak esetében több fogalom definícióját is megtaláljuk a szó különféle jelentéseiként tárolva, valamint az egyes jelentések egyéb nyelvű ekvivalensei is megjelennek. A fogalomközpontú megjelenítés ezzel szemben egyetlen fogalmat mutat, megadja a definícióját, a fogalmat jelölő terminusokat, ezek szinonimáit, ekvivalenseit, valamint a fogalom tárgykörének megjelölését és a kapcsolódó fogalmakat. Demeczky rámutat arra, hogy a kétféle megjelenítés közötti váltás lehetősége a fordítók és más felhasználók, valamint a terminológusok (szerkesztők) elvárásainak tesz eleget. A hagyományos, nyomtatott szótárakhoz szokott felhasználók, szerkesztők ugyanis gyakran másképpen gondolkodnak,

és elsősorban egy-egy jelölő jelentéseit szeretnék megtudni, míg a terminológus munkájában másfajta elrendezést igényel (Demeczky 2008).

3.4.2.4. *A terminológiai adatbázisok fajtái*

Tebé Soriano (2005) a terminológiai adatbázisok alábbi fajtáit különbözteti meg: a) hierarchikus adatbázisok, b) adatbázis-hálózatok, c) egyszerű adatbázisok, illetve d) relációs adatbázisok:

a) A *hierarchikus adatbázisok* esetében az adatokat különböző szinteken találjuk: minden elem alá van rendelve egy másik felette állónak, b) az *adatbázis-hálózatokban* pedig az adatok egymással kölcsönös függésben állnak (mint a csomók a hálón), minden egyes adat kapcsolódhat bármelyik másikhhoz, és az adatok láncolatokban kapcsolódnak össze. Az a) és b) típusú adatbázisok nem kifejezetten alkalmasak lexikográfiai adatok megjelenítésére olyan korpuszon, amelyből szekvenciális vagy lineáris módon akarunk adatokat kivonatolni, és nem alkalmazható az összegyűjtött adatokon statisztikai számítások elvégzésére sem. Az adatbázis-hálózatok viszont kiválóan alkalmasak nagy olyan adatok nagy mennyiségű terjesztésére, amelyek különböző helyekről érhetők el. A hierarchikus adatbázisok pedig lehetővé teszik olyan automatikus lekérdező rendszerek létrehozását, amelyek végigfutnak az adatbázis vertikális struktúráján.

c) Az *egyszerű adatbázisok* egyetlen adatlapra rendezik az adatokat. Az adatlap sorokból és oszlopokból áll, az oszlopok alkotják a mezőket (az adatok különböző kategóriáit), a sorok a különböző jegyzékeknek felelnek meg (az egy adatra vonatkozó jegyzékek összessége). Előnyük, hogy könnyű őket megépíteni, kezelni, és rendkívül nagy mennyiségű adatot képesek kezelni.

d) A *relációs adatbázisok* az elemek közötti kapcsolatok szerint rendezik az adatokat, különböző adatlapokon, nem pedig egy adatlapon. A különböző adatlapok ugyanazon adatbázis különböző elemeit jelenítik meg, és a lapokat egy közös mező kapcsolja össze. Az adatlapok között különböző kapcsolat lehetséges (egy az egyhez, egy a többhöz, több a többhöz) (Tebé Soriano 2005).

Nkwenti-Azeh többféle szempont alapján csoportosítja a terminológiai adatbázisokat. Nyelvi orientáció szerint egy-, két- és többnyelvű adatbázisokról beszél, melyek tartozhatnak egy vagy több szakterülethez, lehetnek terminus- vagy fogalomközpontúak, lexikai orientáció szempontjából pedig tartalmazhatnak csak terminusokat vagy terminusokat és köznyelvi szavakat is. Az adatbázisok funkciója

szempontjából a szerző két csoportot különböztet meg: (1) műszaki, tudományos szövegek fordítói számára készült adatbázisok, ezek minden esetben többnyelvűek (2) a terminusok és a fogalmak rögzítésére szolgáló adatbázisok, amelyeknek fő célja a fogalom-terminus kapcsolat rögzítése definíciók segítségével. Ezek az adatbázisok általában egynyelvűek, de tartalmazhatnak egyéb nyelvű ekvivalenseket is (Nkwenti-Azeh 1998/2001). Ebben a felosztásban az első típusra jó példa az IATE adatbázis, míg a másodikra az *ISO Online Browsing Platformja*.

Tamás (2012) kísérletet tesz a terminológiai adatbázisok típusainak egy olyan hármas felosztására, amelyet saját kutatásom szempontjából is iránymutatónak tartok: (1) egyszerű (pl. TERMIN, TERMIUM PLUS), (2) hagyományos (IATE, Termit) és (3) összetett (EOHS Term) terminológiai adatbázisok. Az egyszerű adatbázisok esetében az adatmezők száma nem éri el a minimális mennyiséget (vö. Arntz et al. 2009), vagy a fogalomközpontúság elve mellett nem érvényesül a terminusautonómia. Az ilyen adatbázisok megjelenítési felülete gyakran megőrzi a szólista jelleget, így inkább elektronikus szótárra emlékeztetnek. A Tamás (ibid.) által hagyományosnak vagy klasszikusnak nevezett adatbázisok szigorúan onomasziológiai felépítésűek, azaz *fogalomközpontú megjelenítés* alapján rendezik az adatokat, az adatbázis központi eleme az azonosító kódszámmal ellátott fogalom, amely definíció formájában jelenik meg, egy fogalomhoz pedig egy terminus, egy terminográfiai adatlap rendelhető hozzá. A fogalomközpontúság mellett a terminológiai adatbázisok másik alapelve a *terminusautonómia*, azaz a terminus önálló szerepeltetése, vagyis az egy fő terminus használatára törekvés, tehát egy fogalomhoz egy fő terminus (*main term*) hozzárendelése és a szinonimák külön bevitelként való kezelése. Az összetett adatbázisok alapvető jegyei megegyeznek a hagyományos adatbázisokéival, ezeken kívül azonban további ismeretelemeket vagy kiegészítő eszközöket is tartalmaznak (pl. jogszabályok gyűjteménye, terminológiai rendszerek grafikai ábrázolása, terminuskivonatoló és terminuskinyerő segédeszközök) (Tamás 2012).

3.4.2.5. A terminológiai adatbázisok szerkezete

Az adatbázisok szerkesztési elveit ISO szabványok is rögzítik, amelyek leírják az adatbázisok típusait, és ajánlásokat fogalmaznak meg a minimálisan szükséges adatkategóriákra vonatkozóan, ezek összefoglalása az értekezés 4.2. fejezetében olvasható.

Magris és Musacchio (2002) leírja, hogy a terminológiai adatbázisok nagy része onomasziológiai felépítésű, amelyben a terminológiai adatok nem szavakra, hanem fogalmakra vonatkoznak, amelyek a központi kategóriát képezik. Mivel azonban a szaknyelvekre az a törekvés jellemző, hogy pontos megfelelés jöjjön létre fogalmak és terminusok között, ezért minden fogalomhoz egy pontos, többé-kevésbé elfogadott terminust lehet hozzárendelni. Ha több jelölő forma is létezik (szinonimák, rövidítések, akronimák és egyéb változatok), akkor azokat ugyanazon a terminográfiai adatlapon¹¹ tüntetik fel vagy az adatokat részekre bontják, és egy-egy kulcsmező segítségével kapcsolják össze őket. Egyes adatbázisok a szinonimákra vonatkozó összes információt ugyanazon az adatlapon tüntetik fel, míg más adatbázisok esetében ezeket hiperhivatkozás útján találhatjuk meg. A célnyelvi formák feltüntetése is, a szinonimákhoz hasonlóan, kétféle módon történhet. Az adatbázisok nagy része ugyanazon az adatlapon tünteti fel a célnyelvi ekvivalenseket, viszont az újabb adatbázisok egy részén csak a forrásnyelvi terminusra vonatkozó adatokat találjuk meg az adatlapon, az adatlap alján pedig feltüntetik a megfelelő hiperhivatkozásokat a célnyelvi ekvivalensek megtalálásához. Az egyes fogalmakra és terminusokra vonatkozó információk az adatlapon belül címkékkel ellátott mezőkben találhatóak meg. Az adatbázisokban az alábbi mezők találhatóak: terminus, szinonima, alakváltozatok, domén, aldomén(ek), morfoszintaktikai kategória, a terminus státusza (pl. törölt, nem ellenőrzött, jóváhagyott), definíció, a terminusok közötti viszony (pl. hiperonima-hiponima, rész-egész viszony, antonima), megjegyzések (nyelvészeti vagy pragmatikai jellegű), célnyelvi megfelelők, megbízhatóság (mennyire megbízható az adatlapon feltüntetett információ, különösen a célnyelvi ekvivalensekre vonatkozóan) (Magris et al. 2002).

Az adatbázisok kapcsán szót kell ejtenünk utódaikról, a tudásbázisokról (*knowledge base*) is. Az első adatbázisok az 1950-es évek közepén születtek, a 60-as évek elején pedig az első hierarchikus adatbázisok, ezt követték az adatbázis-hálózatok. Az adatbázisok létrehozásának elsődleges célja nagy mennyiségű adat tárolása meghatározott adatséma

¹¹ A terminológiai adatbázisok terminográfiai adatlapokból épülnek fel. A *terminográfiai adatlap* terminus megfelelője az olasz nyelvű szakirodalomban *scheda terminografica*, a spanyol nyelvű szakirodalomban pedig *ficha terminográfica*. Kutatásunk során szerzőtársammal a terminográfiai adatlap fogalmára kezdetben a *terminográfiai cédula* terminust használtuk (Sermann, Tamás 2010), mivel azonban meglátásunk szerint a cédula kizárólag a papírformátumú, nem pedig digitális megjelenítésre utal, ezért később áttértünk a fogalmat pontosabban leíró *terminográfiai adatlap* terminus használatára (Sermann, Tamás 2013).

vagy modell szerint, amely megkönnyíti tárolásukat, visszakeresésüket és módosításukat. A tudásbázisok a hagyományos adatbázisok továbbfejlesztett változatai, amelyek már nem adatok óriási mennyiségét kezelik, hanem ismeretelemeket. Míg az adatbázisok tényeket tárolnak, a tudásbázisok szabályrendszereket is, amelyek felhasználják ezeket a tényeket, s ezáltal olyan információk is kiszűrhetővé válnak, amelyeket a tudásbázis explicit módon nem tartalmaz (Pérez Hernández 2002). Tamás a Bolognai Tudományegyetem Fordító- és Tolmácsképző Intézetének (székhelye Forli) EOHS Term adatbázisát elemzi részletesen, amely nyelvészek és szakemberek összefogásával készült a munkahelyi egészség és biztonság szakterület terminológiájának rendezéséhez (Sermann, Tamás 2010, Tamás 2010).

Lesznyák (2010) az IATE-t, az európai uniós intézmények terminológiai adatbázisát mutatja be, amely jó példája a fogalomalapú adatbázisnak. Lesznyák megállapítja, hogy az IATE elméletileg megalapozott, többnyelvű adatbázis, amely nagy szerepet játszik az Unió működéséhez szükséges többnyelvű dokumentumokban szereplő terminusok közti ekvivalencia megteremtésében. A szócikkek felépítése hierarchikus, a fogalomhoz kapcsolódó információk három szinten jelennek meg: nyelvfüggetlen szint, nyelvi szint, a terminus szintje. A nyelvfüggetlen szint valójában a fogalom szintje, itt jelölik meg a tárgykört, a fogalom eredetét, vagyis, hogy melyik országhoz, kultúrához kötődik a fogalom. A nyelvi szint köztes szintet képez a fogalom nyelvfüggetlen és a terminus nyelvspecifikus szintje között, itt van lehetőség a fogalommal kapcsolatos további irodalom, forrás megjelölésére, valamint ábrák csatolására. A terminus szintjén találhatóak az egyes nyelvek terminusai a hozzájuk kapcsolódó egyéb információkkal együtt (kontextus, grammatikai adatok, megjegyzés, megbízhatósági kód), amelyek hitelességét a terminológusoknak megbízható források megadásával kell biztosítaniuk (Lesznyák 2010).

3.4.2.6. A terminológiai adatbázisok jellemzőinek összegzése

A terminológiai adatbázis olyan elektronikusan tárolt terminológiai adatok összessége, amely onomasziológiai szemléletet követve készült, megalkotásának előfeltétele az adott szakterület fogalmi rendszerének felvázolása. Egy vagy több szakterület terminusait és a hozzájuk tartozó definíciókat tartalmazza egy vagy több nyelven. Speciális fajtája a fordítói terminológiai adatbázis, amelyet általában egyetemek vagy különböző szervezetek (intézmények, vállalatok stb.) hoznak létre, és főként a fordítók igényeinek felel meg, de fontos eszköze lehet egy adott terület szakembereinek is. Szerkezetét tekintve egy vagy

több terminográfiai adatlapra rendezi az adatokat, amelyek tartalmazzák a bejegyzés létrehozásának időpontját, a létrehozó nevét és az utolsó módosítás időpontját is. Ma már sokféle szoftver kapható a piacon, amelybe az adatok tetszés szerint rögzíthetők (Trados SDL MultiTerm, qTerm, Dejavú stb.) A központilag létrehozott, szakemberek által jóváhagyott adatbázisok a terminológiai szabványosítás és harmonizáció szempontjából egy-egy szakterületen belül rendkívüli jelentőséggel bírnak, mivel a bennük közzétett terminusok és definícióik a fordítók és szakemberek számára elsődleges referenciaként szolgálnak. Előnyük hogy interneten keresztül könnyen hozzáférhetőek, egyszerűen, gyakran interaktív módon frissíthetők.

Tamás (2010) beszámol néhány olyan szervezet kezdeményezéséről, amelyek felismerték a terminológiai adatbázisok mint eszközök jelentőségét, ezek között említi az IBM Translexis adatbázisát, valamint az IATE-t (InterActive Terminology for Europe). A szerző felsorol néhány korábbi hazai egyetemi kezdeményezést is, mint például a Pécsi Tudományegyetem Közgazdasági Karának szakfordítóképzését, ahol a hallgatók által kidolgozott nyelvi adatok rögzítésével adatbázis létrehozását tervezték, vagy például a Gödöllői Szent István Egyetemen folytatott munkálatokat, ahol több szakterület bevonásával kezdtek adatbázis építésébe.¹²

3.4.2.7. Online szótár vagy terminológiai adatbázis?

Az *Elektronikus szótár vagy terminológiai adatbázis?* című tanulmányunk (Sermann, Tamás 2013) célja az volt, hogy megállapítsuk, milyen szempontok alapján különíthetők el egymástól az online szótárak és a terminológiai adatbázisok. Szerzőtársammal az alábbi kutatási kérdésekre kerestük a választ: Felállítható-e egy olyan szempontrendszer, amely alapján egyértelműen elkülöníthetjük egymástól az online szótárakat és a terminológiai adatbázisokat? Mennyire elmosódtak a határok a két kategória között? Elsőként a szótárakra és a terminológiai adatbázisokra vonatkozó szakirodalmat tekintettük át, majd konkrét példákat elemeztünk. Az értekezés jelen fejezetében vizsgálatunk eredményeit összegzem.

Az online szótárak és a terminológiai adatbázisok szerkesztési elvei között alapvető szemléletbeli különbség van, amely a lexikográfiai és a terminológiai munkamódszerek

¹² Értekezésemben spanyolországi terminológiai adatbázisok elemzésével foglalkozom részletesen, egyéb adatbázisok vizsgálata nem képezte tárgyát a kutatásomnak.

közötti eltérésekből fakad. Fóris (2002) szerint a lexikográfia és a terminológia területe között nagymértékű átfedés van, a különbséget a szemléletmód és az eltérő munkamódszerek adják. Ezt a különbséget találjuk az online szótárak és a terminológiai adatbázisok szerkesztésénél is. Brekke (2001) leírja, hogy a szaknyelvi lexikográfus (*LSP lexicographer*) megközelítése szemasiológiai, azaz a nyelvi jelből indul ki, a terminológusé pedig onomasziológiai, azaz a fogalomból indul ki. A szaknyelvi lexikográfus elsősorban a terminussal foglalkozik, betűrendes szótárat szerkeszt elsősorban szakfordítók számára, a terminográfus ezzel szemben fogalmakkal dolgozik, és a fogalmi rendszerek alapján adatbázist szerkeszt nemcsak szakfordítók, hanem szakemberek számára is. A két tevékenység, szemlélet közötti választást a létrehozandó termék célja, típusa határozza meg, bár léteznek „hibrid alternatívák” is, vagyis terminológiai és lexikográfiai elemeket ötvöző adatbázisok is.

Vizsgálatunk eredményeképpen megállapítottuk, hogy az elektronikus szótár és a terminológiai adatbázis között a határvonalak nem húzhatók meg minden esetben egyértelműen. Ugyan az idézett szakirodalom alapján (pl. Arntz et al. 2009) világos útmutatást kapunk arra vonatkozóan, hogy a szerkesztési elvek szintjén miben különböznek a terminológiai adatbázisok az online szótáraktól (a két legfontosabb szempont a terminológiai adatbázisok esetében a *fogalomközpontúság* és a *terminusautonómia* elve), ha azonban a megjelenítési felületet vizsgáljuk, sokszor nem tudjuk egyértelműen eldönteni, hogy online szótárt vagy terminológiai adatbázist látunk, mivel a megjelenítési felület alapján a szerkesztési elvek nem minden esetben válnak nyilvánvalóvá. Például míg az egyszerű adatbázisok esetében ugyan érvényesül a fogalomközpontúság, ugyanez nem mondható el a terminusautonómia elvéről. Az egyszerű adatbázisok gyakran megőrzik az elektronikus szótárakra emlékeztető szólista jelleget, az egyes bevitelek nem különülnek el élesen egymástól, azaz nem szerepelnek külön terminográfiai adatlapon. Szintén a terminusautonómia elvének mond ellent, ha a hagyományos terminológiai adatbázisoknak nemcsak fogalomközpontú, hanem szóközpontú megjelenítési felülete is létezik (vö. Demeczky 2008).¹³ Az elektronikus szótárak a nyelvi adatok kidolgozásakor nemcsak lexikográfiai, de terminológia módszerek szerint is készülhetnek, ahogyan a terminológiai adatok kidolgozásakor is előfordulhat,

¹³ Habár ennek a megoldásnak az lehet a célja, hogy a többoldalú kivitelezés és használat is lehetővé váljon.

hogy elsődlegesen a nyelvi jel jelenti a kiindulási alapot és utána érvényesül a fogalomközpontú megközelítés. Léteznek ún. hibrid változatok is.

A jelen fejezetben ismertetett kutatás során kapott eredmények és az ISO szabványok terminológiai adatbázisokra vonatkozó ajánlásai alapján spanyolországi adatbázisok elemzését végeztem el, melynek során az fejezet címében is szereplő kérdésre kerestem a választ. Eredményeimet a 6. fejezetben ismertetem.

3.4.3. Lokalizáció és fordítás

A lokalizációs iparág az utóbbi évtizedben hatalmas teret hódított világszerte, elsősorban a szoftverek, a honlapok számának folyamatos növekedése miatt. A *lokalizáció* terminus kapcsán elsősorban a szoftverek honosítására gondolunk, pedig a *lokalizáció* ennél sokkal tágabb fogalom: ide tartozik többek között az autókhoz, elektronikai termékekhez, mobiltelefonokhoz, hardver eszközökhöz kapcsolódó online és offline dokumentáció honosítása is.¹⁴

A lokalizációs iparág egyik legfőbb szervezete, a LISA (Localization Industry Standards Association) 1990-ben alakult meg Svájcban. Célja a lokalizációs iparág elősegítése, a lokalizációval kapcsolatos folyamatokhoz, eszközökhöz, technológiákhoz tartozó szabványok, jó gyakorlatok kidolgozása, konferenciák, workshopok szervezése, amelyek lehetőséget biztosítanak a szakemberek számára a témával kapcsolatos információcserére. A LISA a következőképpen határozza meg a lokalizáció általános fogalmát: „localization is the process of modifying products and services to account for differences in distinct markets” (a lokalizáció az a folyamat, melynek során termékeket és szolgáltatásokat különböző piacok közötti eltérések figyelembe vételével módosítanak) (Lommel 2007:57). A nemzetközi szervezet a honosítás folyamatában nem szentel túlzott figyelmet a fordításnak, hiszen nem a nyelvi lokalizációt helyezi tevékenysége fókuszába, hanem elsősorban üzleti szempontokat tart szem előtt, a lokalizációt a lokalizáció-globalizáció-internacionalizáció hármasságának egyik alkotóelemeként értelmezi. A globalizáció teszi lehetővé a lokalizáció és az internacionalizáció megvalósulását. A lokalizáció olyan döntéseket és tevékenységeket jelöl, amelyek lehetővé teszik valamely szervezet számára, hogy a nemzetközi piacokon érvényesülhessen, világszerte ki tudja

¹⁴ A műszaki lokalizáció a termékek paramétereinek a helyi körülményekhez való igazítását jelenti, amelyre azért van szükség, mert a világ különböző részein mások az elvárások egy-egy termékkel szemben. A disszertációmban lokalizáción a nyelvi lokalizáció fogalmát értem.

szolgálni fogyasztóit nyelvre, országra, kultúrára való tekintet nélkül. Az internacionalizáció a termék lokalizációjának előkészítését jelenti műszaki-tervezési szempontból, melynek során a termék képessé válik a piac különböző régióiban való megjelenésre, különösebb átalakítás nélkül (Lommel 2007:49). A LISA által megfogalmazott definíciókat több szerző idézi és használja (pl. Esselink 2000, Pym 2001b). Demeczky például hangsúlyozza, hogy a globalizáció és a lokalizáció a mai világ két legátfogóbb folyamatát jelöli, és a szoftveriparban már a termék tervezésekor figyelembe kell venni, hogy a termék sok nyelven fog megjelenni. A számítástechnika világában percnként születnek új fogalmak, amelyeket könnyen érthető, szakszerűen megalkotott terminusokkal kell jelölni, mivel a megfelelő minőségű célnyelvi terméknek az egységes, rendszerezett forrásnyelvi terminológia lehet a szilárd alapja (Demeczky 2008).

Az általam tanulmányozott folyamat a szoftverek honosításának fordítási aspektusaihoz kapcsolódik, így a továbbiakban e témakör néhány bibliográfiai vonatkozását tekintem át. A *lokalizáció* terminus használata a szakirodalomban nem egységes: időnként a teljes folyamatot jelöli, máskor a folyamat részét képező fordítási lépéseket, esetenként pedig a forrásnyelvi szoftver egyes elemeinek a célkultúrához való adaptálását. Esselink (2000) ennek kapcsán kiemeli, hogy az internacionalizáció a termékfejlesztési szakaszban jut szerephez, melynek során a terméket előkészítik arra, hogy újratervezés nélkül alkalmas legyen különböző nyelvi és kulturális konvenciók kezelésére. A lokalizációt a szerző komplex folyamatnak tekinti, amely nyelvi, műszaki lépéseket egyaránt magában foglal, és általában az alábbi fázisokból áll: a forrásanyag tanulmányozása, az ütemezés, a terminológiai előkészítés, a szoftver fordítása, a hozzá kapcsolódó dokumentáció, online súgó fordítása, a tesztelés, végül pedig a piacra vitel. A szoftver fordítása során nemcsak a karakterláncokat kell célnyelvre fordítani, hanem a célnyelvi szintér sajátosságainak is meg kell feleltetni bizonyos elemeket, melyek a következők: például dátum- és időformátumok, naptárbeállítások, valuta-, szám-, név-, telefonszám-formátumok, mértékegységek. Tiszteletben kell tartani a színekkel kapcsolatos konvenciókat (például a vörös szín veszélyt, figyelmeztetést jelöl Európában, Kínában jószerencsét), valamint a jogszabályokat is (a szerzői, személyiségi jogokkal kapcsolatos szabályok eltérhetnek az egyes kultúrákban) (Esselink 2000). A fordítás és a lokalizáció főként négy területen mutat eltéréseket: a tevékenységek, a folyamat

komplexitása, az adaptáció mértéke, valamint az alkalmazott technológiák terén. A hagyományos fordítás lépései a terminuskeresés, a fordítás, a szövegszerkesztés, a korrektúrázás és a tördelés. A lokalizáció számos olyan tevékenységgel egészül ki, amelyek nem részei a hagyományos fordítási folyamatnak, ilyen például a többnyelvű projektmenedzsment, a szoftverek tesztelése, a lefordított anyag konvertálása más formátumba. Alapvető különbség a hagyományos fordítás és a lokalizáció között, hogy míg a hagyományos fordítás jellemzően akkor történik, amikor a FNYi szöveg már elkészült, a lokalizáció folyamata gyakran párhuzamos a FNYi termék fejlesztésével, a fordítás gyakran már azelőtt megkezdődik, hogy a forrásanyag végleges változata elkészülne, mivel az egyes CNYi verziók a FNYi változattal egy időben kerülnek piacra. A lokalizációs projektek sok komponensből álló komplex feladatsort jelölnek ki, ide tartozik a szoftver, az online súgó és a szoftverhez kapcsolódó dokumentáció fordítása. A lokalizáció során a célpiac helyi jellegzetességeit be kell építeni a célnyelvi termékbe, technológia szempontjából pedig szinte minden esetben fordítómemóriák és lokalizációs szoftverek használatára van szükség (Esselink 2003). Az 1. táblázatban a hagyományos fordítás és a lokalizáció közötti különbségek összefoglalása látható.

HAGYOMÁNYOS FORDÍTÁS	LOKALIZÁCIÓ
Teljes FNYSZ	Folyamatosan frissített FNYSZ
Egybefüggő szövegek fordítása	FNYi szöveges erőforrások fordítása
Lépései: terminuskeresés, fordítás, szövegszerkesztés, korrektúrázás, tördelés	Lépései: többnyelvű projektmenedzsment, tesztelés, a CNYi anyag konvertálása más formátumba
Fordítástámogató eszközök használata sok esetben ajánlott	Fordítástámogató eszközök használata sok esetben elengedhetetlen
Egyéni fordítók	Fordítói csoportmunka
Adaptációra csak speciális esetben van szükség (pl. irodalmi fordítás)	Az adaptáció fontos része a folyamatnak

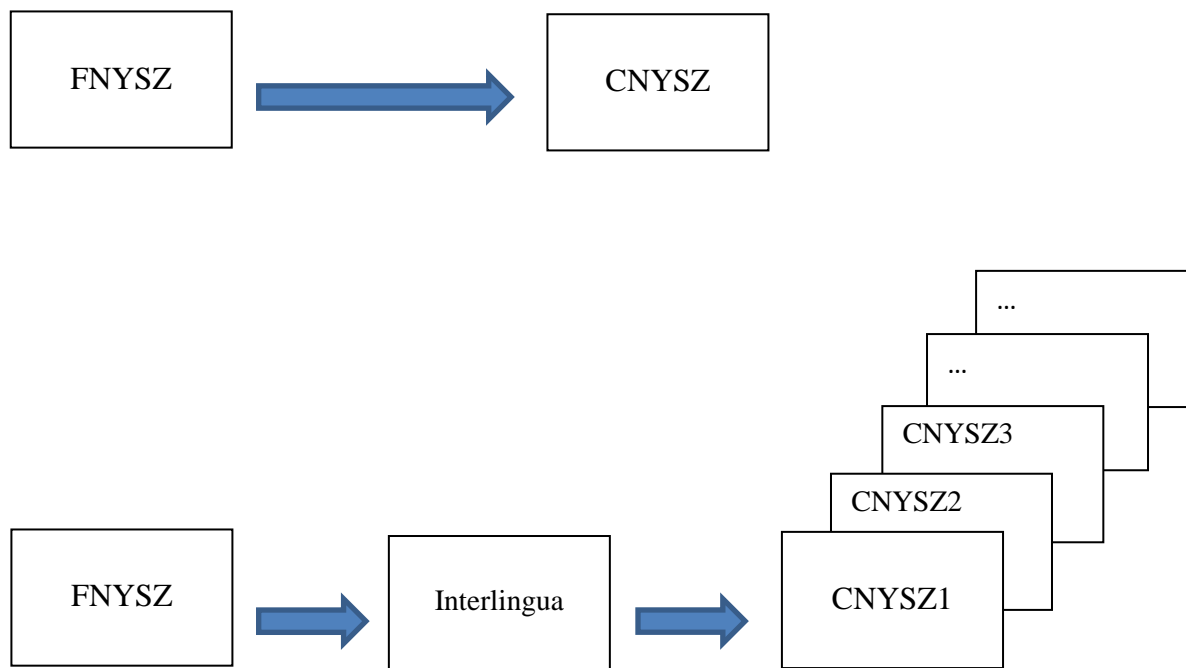
1. táblázat: A hagyományos fordítás és a lokalizáció közötti különbségek (Esselink 2000, 2003 alapján)

A lokalizáció magában foglalja a szöveges tartalom fordítását a CNY szövegalkotási konvencióihoz igazodva, valamint a nem szöveges tartalom adaptálását a célregió kulturális, műszaki hagyományait valamint jogszabályi környezetét szem előtt tartva (Dunne 2006). A fordítás a lokalizáció egyik kulcsfontosságú lépése, speciális fordítási helyzetben speciális forrásnyelvi produkttal. Klaudy definíciója szerint a fordítás mint folyamat az „írott forrásnyelvi szöveg megértésének (dekódolás), a forrásnyelvi szövegről a célnyelvi szövegre való áttérésnek (transzkódolás) és írott célnyelvi szöveg megalkotásának (kódolás) folyamata” (Klaudy 2004:152). A hagyományos fordítás esetében a fordító első lépésként áttanulmányozza a forrásnyelvi szöveget, amely már rendelkezésre áll; a szoftverhonosításnál a munka kezdetekor a forrásnyelvi produktum még nem készült el teljes egészében, folyamatosan javítják, fejlesztik, a fordító pedig nem minden esetben láthatja az ún. *lokalizációs build*-et, vagyis a teljes, „összerakott” szoftvert. A fordító általában csak a forrásnyelvi szöveges erőforrásokat látja táblázatos formában

azzal a kiegészítéssel, hogy bizonyos erőforrásokat (elsősorban a menüket és a párbeszédpaneleket) úgy is látja, ahogyan a célnyelvi operációs rendszerben majd megjelennek. A párbeszédpanelen megjelenő legördülő listák ugyanakkor elemeit már nem tudja fordítás közben ellenőrizni, azaz csak találgathat, hogy a sok lefordítandó karakterlánc közül pontosan melyik kerül oda. A szoftverek mint speciális szövegek Reiss fordításszempontrú szövegtipológiája szerint, melynek alapja a szöveg által betöltött nyelvi /funkció, a tartalomközpontú szövegek kategóriájába sorolhatók. A tartalomközpontú szövegek esetében a nyelv ábrázoló funkciója a domináns, ide tartoznak pl. a használati utasítások vagy a szakkönyvek, céljuk elsősorban a tartalom, az információk közlése (Reiss 2000, idézi Károly 2007). „Mivel ezek a szövegek sokszor nagyon is kötött formájuk ellenére elsősorban a valóságról tartalmaznak információt, a fordító feladata a forrásnyelvi tartalom maradéktalan visszaadása, mégpedig a célnyelv legszokványosabb eszközeivel, hogy semmi se terelje el az olvasó figyelmét a tartalomról” (Klaudy 2004:59).

A fordítástudomány figyelme az 1990-es évek végén fordult a lokalizáció felé, amikor a fordítóképzés tananyagába nemzetközi szinten is bekerült a folyamat, ugyanis a növekvő piaci igények miatt a leendő fordítókat ilyen típusú munkára is fel kellett készíteni. Pym a lokalizációt a fordításhoz hasonlóan nyelvi transzformációs folyamatnak tekinti, definíciója így hangzik: „localization is the adaptation and translation of a text (like a software program) to suit a particular reception situation” (a lokalizáció valamely szöveg [például szoftver program] adaptációja és fordítása annak érdekében, hogy megfeleljen egy konkrét befogadási helyzetnek) (Pym 2004b:1). Pym értelmezése szerint egyetlen folyamatról van szó, amely nem más, mint a globalizáció, ebbe épül bele az internacionalizáció és a lokalizáció. A globalizáció érdekében elsőként nemzetközivé kell tenni a szoftvert (internationalizáció), hogy aztán adaptálni lehessen (lokalizálni) a célpiac igényeihez (*locale*). Míg a fordítástudományban hagyományosan célkultúráról vagy célnyelvi kultúráról beszélnek, amely a fordítás produktumaként létrejövő célnyelvi szöveg kontextusát alkotja, addig a szoftverhonosítás kontextusa a *locale*, vagyis az a célnyelvi szintér, amelyben a szoftvert alkalmazni fogják, és amelynek határai természetesen nem feltétlenül esnek egybe az országhatárokkal. A *locale*, azaz a célnyelvi szintér terminuson Pym a nyelvváltozat és a kulturális normák specifikus egységét érti, amelynek sajátosságaihoz az internacionalizált szöveget igazítják. Meglátása szerint a lokalizáció esetében nem beszélhetünk a fordítástudományi terminológiában használt „nyelvpárokról”,

ezért nem a hagyományos értelemben vett direkt átvitelről van szó forrásnyelvi és célnyelvi szöveg(ek) között, mivel a kettő között helyezkedik el az ún. *interlingua* köztesnyelvi változat, amely a forrásnyelvi szövegből származik, és amelyből a célnyelvi változatok születnek (1. ábra) (Pym 2001b:5).

1. ábra: Direkt átvitel vs. interlingua (Pym 2001b)

Pym másutt leírja, hogy a műszaki diskurzus lehet humanizáló, mint a lokalizáció vagy dehumanizáló, mint az internacionalizáció. A lokalizáció célja a felhasználók számára olyan nyelvet alkotni, amelyet a sajátjuknak éreznek, amely igazodik a társadalmi és kulturális konvencióikhoz, ismerősnek, természetesnek hat a mindennapi életben, vagyis Pym értelmezésében mindez humanizáló folyamat. A humanizáció magában foglalja a különböző nyelvváltozatok elemeinek használatát, rövid mondatok alkalmazását, nem műszaki terminusok használatát, a példák, a nevek, a színnevek, a dátumok stb. adaptálását (Pym 2003).

Pym szerint a lokalizáció esetében az ekvivalencia fogalmát sem lehet a hagyományos, Nida által megfogalmazott formális-dinamikus dichotómia mentén értelmezni, a központi, valamely cég által meghatározott mesterséges ekvivalenciáról beszél, mivel a lokalizáció esetében a fordítás nem más, mint a forrásnyelvi karakterláncok

behelyettesítése célnyelviekkel adaptációs folyamatokkal kiegészítve. A lokalizációs helyzetet a szerző középkori fordítási szituációkhoz hasonlítja, amelyben nem egyetlen fordító, hanem különböző szakmai háttérrel rendelkező fordítói csoport dolgozott. A lokalizációs folyamatok ún. szakmai interkulturális környezetben (*professional interculture*) zajlanak, amely olyan közvetítő közeg, amelyben az elsődleges kultúrák találkozási pontjaiban elhelyezkedő szociális normák, folyamatok, elvárások érvényesülnek (Pym 2004a:4).

Kis és Kis (2004) szerint a lokalizáció üzleti jellegű tevékenység, mivel az idegen nyelven kommunikáló eszközök piaci lehetőségei sokkal rosszabbak a helyi nyelven kommunikáló eszközöknél, nyelvtervezési jelentőségét pedig az adja, hogy a lokalizált eszközöket széles körben használják, a lokalizált programokban található terminológia alapvetően meghatározza a felhasználók nyelvhasználatát. A Microsoftnál nyelvtervezői tudatosságot tükröző lokalizációs munkafolyamatot alakítottak ki. A témában ajánlható *A fordító számítógépe* címmel megjelent kötet, mely a számítógépes fordítástámogatás lépéseit írja részletesen a fordítók számára, és mind az egyéni, mind a csoportos fordítás lépéseit tárgyalja (Kis, Mohácsi-Gorove 2008).

Jelen értekezés szempontjából a lokalizáció olyan soklépcsős, komplex folyamatként értelmezhető, amelynek kulcsfontosságú mozzanata a fordítás. Nagyobb projektek esetében fordítói csoportok munkája nyomán valósul meg, fordítástámogató szoftver(ek) segítségével. A folyamat minden esetben egységes terminushasználatot igényel, nemcsak a forrásnyelvi karakterláncok célnyelviekkel való behelyettesítését jelenti, hanem a szoftver elemeinek a célnyelvi színtérhez való adaptálását is.

4. Nemzetközi terminológiai szabványosítás

Az ISO a legnagyobb múltú nemzetközi szabványosító szervezet, amely a műszaki szabványok kidolgozása, közzététele mellett a terminológiai munkafolyamatokat, termékeket és szolgáltatásokat is szabványosítja (3.2.1. fejezet). A terminológiai ISO szabványok nemzetközi szabványok, magyar szabványként nincsenek bevezetve, magyar nyelvű hiteles fordítással nem rendelkeznek, tartalmuk széles körben nem ismert. A nyelvészettel, terminológiával, szakfordítással kapcsolatos szakirodalomban Magyarországon (a nemzetközi gyakorlattal ellentétben) ezekre közvetlen utalást csak keveset találunk, ezért értekezésem egyik fő célkitűzéseként a jelen fejezetben ezeket a szabványokat ismertetem és elemzem.

A terminológiai ISO szabványok vizsgálatához a dokumentumelemzés módszerét választottam. Az elemzést 2009 júniusa és 2012 januárja között, a Magyar Szabványügyi Testület budapesti székhelyén, a könyvtár olvasótermében (1082, Budapest Horváth Mihály tér 1.), Haba József főosztályvezető segítségével, a Magyar Szabványügyi Testület és a TERMIK kutatócsoport közötti együttműködés keretében végeztem. A szabványok nem kölcsönözhetőek, ezért munkámat csak helyben végezhettem. Első lépésként áttanulmányoztam az ISO TC 37-es műszaki bizottság által kidolgozott, a kutatás időszakában érvényben levő összes szabványt (a szabványok teljes listáját a források jegyzéke tartalmazza), majd kiválasztottam a nyelvészeti szempontból relevánsakat, melyek a következők:

ISO 10241-1:2011 *Terminological entries in standards – General requirements and examples of presentation*

ISO 704: 2009 *Terminology work – principles and methods*

ISO 860:2007 *Terminology work – harmonization of concepts and terms*

ISO 22128:2008 *Terminology products and services – overview and guidance*

ISO 12616:2002 számú, *Translation-oriented terminography*

ISO 29383:2010 számú, *Terminology policies – Development and implementation*

Az elemzés második lépéseként összefoglalom a szabványok nyelvészeti vonatkozású tartalmi elemeit (4.1. fejezet). A vizsgálat célja a szabványok gyakorlati felhasználási lehetőségeinek átgondolása két kiemelten fontos, az alkalmazott fordítástudományt is érintő területen: a különböző szintű képzésekben (terminológus, fordító- és tolmács,

szabványosítási szakemberek képzése) és a terminológiai adatbázisok készítésében, amelyeknek egyik kiemelten fontos felhasználói csoportját a fordítók és tolmácsok adják (4.2. fejezet).

A következő fejezetben a szabványok legfontosabb tartalmi elemeinek összefoglalása szerepel, nem pedig teljes szabványok vagy szabványrészek szó szerinti, pontos fordításai, ugyanakkor a módszerek és elvek alaposabb megértéséhez szükség van a szabványok közvetlen tanulmányozására.

4.1. A terminológiai munkafolyamatokra vonatkozó ISO szabványok

4.1.1. Terminológiai szócikkek a szabványokban

Az ISO 10241-1:2011-es számú, *Terminological entries in standards – General requirements and examples of presentation (Terminológiai szócikkek a szabványokban – Általános követelmények és megjelenítési példák)*¹⁵ című szabvány célja az egy- és többnyelvű szabványokban található terminográfiai adatlapok szerkesztésére vonatkozó irányelvek megfogalmazása, és ez a szabvány tartalmazza a műszaki szabványosításhoz kapcsolódó gyakorlati útmutatót. A nemzetközi szabványok közül egyes szabványok az ISO három hivatalos nyelve közül (angol, német, francia) egyidejűleg több nyelven is megszületnek. Ezen szabványok esetében első lépésként felvázolják az egyes szabványokhoz kapcsolódó fogalmi rendszert, majd a fogalmakhoz az egyes nyelveken tartalmilag ekvivalens definíciókat fogalmazznak meg az ISO 704-es szabványában foglalt alapelveket követve. A szabvány bevezetőjében olvashatjuk azt az alapvetést, mely szerint a terminológiai szabványosítás folyamatára, amely a műszaki szabványosítás elengedhetetlen része, egységes elveket és módszereket kell alkalmazni. Ezek az elvek és módszerek lehetővé teszik a munka hatékony szervezését, hozzájárulnak az egyes tárgykörök egységes terminológiájának kialakításához, a fogalmi rendszerek és a terminusok harmonizációjához. A terminológiai szabványosítási folyamat végső célja az, hogy olyan normatív terminológia szülessen, amelyben egy fogalomhoz egy terminus tartozik. Ennek érdekében minden szabványhoz fogalmi rendszert kell felvázolni, a definíciót olyan módon kell az illetékes szabványosítási szerv egy vagy több hivatalos nyelvén megfogalmazni, hogy egyéb magyarázat nélkül helyettesítse a terminust. A

¹⁵ Az ISO szabványok címét a szerző fordította.

terminológiai szabványosítás szükségessége a gyakorlatban akkor merülhet fel, ha a szakemberek között valamely tárgykörben a kommunikáció nehézkessé válik a nem egyértelmű fogalmak és/vagy terminusok miatt. Az ilyen jellegű problémákat a kérdéses terminológia szabványosításával, nemzetközi terminológiai szabványként való közzétételével vagy egy szabványhoz kapcsolódó terminológiai fejezet mellékelésével lehet feloldani. Az idézett szabvány ezen kívül a nemzetközi szabványosításhoz kapcsolódó terminológiai szabványosítás előkészítésének lépéseit írja le.

Az ISO szabvány végül a terminológiai szócikkek előkészítésének javasolt lépéseit veszi sorra, amelyek a következők: a tárgykör behatárolása, az aktuális terminológia-használat tanulmányozása, forráselemzés, a dokumentáció összegyűjtése, terminuslista készítése, terminográfiai munka. Az alábbiakban a felsorolt lépések szabványba foglalt leírásának összefoglalása következik.

A tárgykör behatárolása

A tárgykör pontos behatárolása lehetővé teszi a dokumentáció összegyűjtését, a fogalmak strukturálását, a munka felosztását és kivitelezését, összehangolását egyéb tárgykörök terminológiai munkacsoportjaival. A tárgykört a szakemberekkel való konzultáció, valamint a szakirodalmi anyagok (pl. kézikönyvek, tankönyvek, nemzeti szabványok, katalógusok, beszámolók), szótárak és teauruszok segítségével lehetséges behatárolni.

Az aktuális terminológia-használat tanulmányozása, forráselemzés, a dokumentáció összegyűjtése

A terminológiai szabványosítást megelőzően forráselemzés útján tanulmányozni kell az aktuális terminológia-használatot, a források lehetnek hivatalos dokumentumok (törvények, rendeletek, szabványok), valamely tudományos közösség által jóváhagyott dokumentumok (tankönyvek, tudományos disszertációk és folyóiratok), széles körben használt anyagok (pl. brossúrák, használati utasítások, beszámolók, szerelési ábrák), humán források (munkacsoportok tagjai vagy egyéb szakértők), terminológiai adatbázisok, szószedetek, szótárak, enciklopédiák. Minden releváns anyagot meg kell vizsgálni, majd minden forrást értékelni kell a szabványban megadott szempontok szerint.

Terminuslista készítése

A források elemzésével össze kell gyűjteni a tárgykörhöz tartozó terminusokat, fogalmakat, majd listát kell készíteni az alábbi adatokkal: (a) a terminushoz kapcsolódó adatok (a terminus, szinonimák, helyesírási, morfológiai szintaktikai változatok, rövidített

formák, teljes formák, szimbólumok, idegen nyelvű ekvivalensek), az elfogadottság mértéke (preferált, elfogadott, helytelen, elavult), grammatikai adatok, a terminushoz kapcsolódó megjegyzések, antonimák; (b) a fogalomhoz kapcsolódó adatok, definíciók, kontextusok, ábrák, példák, fogalmi viszonyok; (c) adminisztratív adatok, a fogalmi azonosító, a nyelv szimbóluma, a rögzítés dátuma, a rögzítő azonosítója, valamint a forrás. A terminuslista összeállítása után a fogalmi rendszereket kell kidolgozni a szabvány minden nyelvére vonatkozóan a nemzeti sajátosságokat figyelembe véve az ISO 704: 2009 szabvány alapján, majd összevetni, harmonizálni kell az egyes nyelvek fogalmi rendszereit az ISO 806: 2007-es szabványban foglaltak szerint. A szinonimákkal rendelkező terminusok esetében célszerű kijelölni a preferált terminust, a többit pedig elfogadottként, helytelenként vagy elavultként feltüntetni.

Terminográfiai munka

Ezután következik a terminográfiai munka, amely a terminológiai adatok megjelenítését foglalja magában. Minden szabvány bevezetőjében fel kell tüntetni a terminológiai adatok megjelenítésének módját, a szócikkek szerkezetének leírását. A szócikkeknek feltétlenül tartalmazniuk kell a fogalomhoz tartozó preferált terminust és a fogalom definícióját, opcionális elemként fel lehet tüntetni a terminus esetleges rövidítését, szimbólumát, a grammatikai adatokat, a tárgykör megjelölését, a hozzá kapcsolódó nem preferált terminusokat, a fogalom egyéb megjelenítését, más szócikkekre való utalásokat, egyéb nyelvű ekvivalens formákat.

4.1.2. A terminológiai munka alapelvei és módszerei

Az ISO 704:2009-es számú, *Terminology work – principles and methods (Terminológiai munka – elvek és módszerek)* című szabványának célja a műszaki szabványosításhoz kapcsolódó terminológiai munkafolyamat szabványosítása. A bevezetőben olvasható elvek szerint a terminológiai munka alapvető lépései a következők: 1) a fogalmak és a fogalmi viszonyok beazonosítása, a fogalmi rendszerek felvázolása, 2) a definíciók megfogalmazása, 3) elnevezések (főként terminusok) rendelése a fogalmakhoz egy vagy több nyelven, 4) a terminológiai adatok rögzítése és megjelenítése nyomtatott és elektronikus adathordozókon (terminográfiai munka). Jelen szabvány a felsorolás első három pontjához nyújt részletes útmutatást.

A szabvány tartalmazza a terminológiai szabványosítás konkrét lépéseinek leírását, ismerete éppen ezért a terminológiai munka szempontjából alapvető. A szabvány ismerteti

a fogalmak, fogalmi viszonyok beazonosításának módját, a fogalmi rendszerek felvázolását, a definícióalkotás folyamatát, és az elnevezéseknek a fogalmakhoz való hozzárendelését.

Fogalmak, fogalmi viszonyok, fogalmi rendszerek

A szabvány a tárgyak három típusát különbözteti meg: (1) anyagi természetű, érzékelhető vagy felfogható tárgyak (pl. gép, gyémánt, folyó) (2) nem anyagi természetű, elvont tárgyak (pl. a pénzügyi tervezés lépései), (3) képzeletbeli tárgyak (pl. az unikornis vagy az irodalmi alakok). A kommunikáció során nem nevezünk meg minden egyes tárgyat egyenként, hanem absztrakciós folyamat útján fogalmakat alkotunk. A terminológiában a fogalmak az egyes tárgykörök tárgyainak mentális reprezentációi, a szabvány értelmében pedig a tárgyak az elnevezésekhez a fogalmon keresztül kapcsolódnak, mivel az elnevezést a fogalomhoz rendelik hozzá, nem pedig magukhoz a tárgyakhoz. A fogalomalkotásnak rendkívül fontos szerepe van az emberi tudásanyag rendszerezésében: azonosítják, jellemzőik (*properties*) alapján kategorizálják a tárgyakat, az egyes tárgyak azon jellemzőit pedig, amelyek a hozzájuk hasonló tárgyakban is fellelhetők, tulajdonságoknak (*characteristics*) nevezik. A fogalom a tulajdonságok egyedi halmazából épül fel és az elnevezés jeleníti meg (terminus, tulajdonnév vagy szimbólum).

A szabvány a fogalmak behatárolására a *mechanikus egér* fogalmának példáját hozza. Három *mechanikus egér* mint specifikus tárgy jellemzőit veszi sorra, ezek: például (1) az első fehér színű, az alján golyó található, három gombja van, vezetékkel rendelkezik, amelyen keresztül számítógéphez csatlakoztatható, a (2) második szürke és kék színű, az alján golyó található, két gombja van, vezetékkel rendelkezik, amelyen keresztül számítógéphez csatlakoztatható, a (3) harmadik fekete és szürke színű, az alján golyó található, két gombja van, vezetékkel rendelkezik, amelyen keresztül számítógéphez csatlakoztatható. A felsorolt jellemzők közül a következők tekinthetők tulajdonságnak: az alján golyó található, legalább egy gombja van, vezetékkel rendelkezik, amelyen keresztül számítógéphez csatlakoztatható. A tárgy színe nem tekinthető tulajdonságnak, mivel nem jellemző általánosan a csoport minden tagjára.

A szabványokhoz kapcsolódó terminológiai elemzés során elsőként azt a tárgykört (*subject field*) kell kijelölni, amelyben az elemzést végzik (pl. elektrotechnika, számítógép hardver), majd a tárgyak jellemzőit kell azonosítani a tárgykörön belül azon jellemzők kiválasztásával, amelyek tulajdonságoknak tekinthetők, majd a tulajdonságok

kombinálásával fel kell építeni a fogalmakat. Célszerű az elemzést konkrét, fizikailag megvizsgálható tárgyakkal kezdeni, mivel ezek esetében a tulajdonságokat könnyebb meghatározni. A tulajdonságokat fel kell használni a fogalmak elemzésekor, a fogalmi rendszer felvázolásakor, a definícióalkotásakor, és lehetőség szerint az elnevezés kialakításában is, a tulajdonságok kiválasztása ugyanakkor csak a szakterület alapos ismeretével lehetséges, és sokszor alapos kutatást igényel.

A fogalmat alkotó tulajdonságok csoportját a fogalom tartalmának, az egy fogalomhoz tartozó tárgyak halmazát pedig a fogalom terjedelmének nevezik. A fogalom tartalmát alkotó tulajdonságok azonosítása után minden tulajdonságot össze kell vetni a fogalmi rendszeren belül a fogalomhoz kapcsolódó többi fogalom tulajdonságaival. A megegyező tulajdonságokat közös (*shared*) tulajdonságoknak, azokat pedig, amelyek elkülönítik a fogalmat a többitől, megkülönböztető (*delimiting*) tulajdonságoknak nevezik. Nem minden tulajdonság egyformán fontos: lényegesnek (*essential*) azokat a tulajdonságokat tekintik, amelyek feltétlenül szükségesek a fogalom megértéséhez. Egy-egy lényeges tulajdonság hiánya jelentősen módosíthatja a fogalmat. A fogalmak közötti hasonlóságok és különbségek vizsgálatának eredményeképpen a tulajdonságok olyan egyedi halmaza rajzolódik ki, amely csak egyetlen fogalomra jellemző, és amely elhelyezi a fogalmat a hozzá kapcsolódó fogalmak hálózatán belül.

A fogalmi rendszerek felvázolásának alapja a fogalmi mező, vagyis az egymáshoz kapcsolódó fogalmak strukturálatlan halmaza. A fogalmak sohasem izolált egységekként jelennek meg, hanem egymással mindig valamilyen viszonyban állnak, ezért a terminológiai elemzés során a fogalmi rendszerben elhelyezkedő fogalmakat meg kell vizsgálni, egymással össze kell vetni, a köztük levő viszonyokat meg kell határozni. A fogalmak koherens rendszert alkotnak, ami a köztük lévő viszonyok alapján jön létre, az egyes fogalmak rendszeren belüli helyzetét pedig tartalmuk és terjedelmük határozza meg. A fogalmi rendszer felvázolásának célja, hogy világossá tegye a fogalmak közötti viszonyokat, megalapozza az egységes, szabványosított terminológiát, lehetővé tegye a fogalmak összehasonlító elemzését és az elnevezések kialakítását a nyelvek között, valamint a definícióalkotást. Valamely tárgykör terminológiájának kialakításához elsőként ki kell jelölni a fogalmi mezőt, a kiinduló elnevezéseket és fogalmakat, ehhez figyelembe kell venni a tárgykör sajátosságait, a felhasználói csoportot és annak szükségleteit. Ezután elemezni kell minden egyes fogalom tartalmát és terjedelmét, meg kell határozni a

fogalmak viszonyát és helyzetét az adott rendszeren belül, meg kell fogalmazni a definíciókat a fogalmi viszonyok alapján, majd elnevezéseket kell rendelni minden egyes fogalomhoz.

A fogalmak között hierarchikus (generatív, partitív) vagy asszociatív viszony állhat fenn. A **hierarchikus** viszony esetében a fogalmak különböző szinteken helyezkednek el, egy fölérendelt fogalomhoz legalább egy alárendelt fogalom tartozik, az egy szinten elhelyezkedő alárendelt fogalmakat pedig mellérendelt fogalmaknak nevezzük. A hierarchikus viszonyoknak két fajtája van: generikus és partitív. **Generikus** viszonyról akkor beszélünk, ha az alárendelt fogalom tartalma magában foglalja a fölérendelt fogalom tartalmát és még legalább egy megkülönböztető tulajdonságot, a fölérendelt fogalmat ilyen esetben generikus fogalomnak, az alárendelt fogalmat specifikus fogalomnak nevezzük. A generikus viszonyokat az egyes fogalomrendszerekben ágrajzokkal ábrázolják. **Partitív** viszony akkor áll fenn, ha a fölérendelt fogalom és az alárendelt fogalmak között részegész viszony van. Ebben az esetben a fölérendelt fogalmat globális, az alárendeltet partitív fogalomnak, az azonos szinten elhelyezkedő alárendelt fogalmakat pedig mellérendelt fogalmaknak nevezzük. Az **asszociatív** viszonyok nem hierarchikusak. Akkor jönnek létre, ha tematikus kapcsolatot lehet felállítani a fogalmak között tapasztalat útján, például ha tér- vagy időbeli közelség miatt összefüggés van a köztük (nyersanyag-termék, mennyiség-egység; a *ceruza* és a *ceruzatartó* fogalmak tartalom-tartó viszonyban állnak egymással, az *írás* és a *ceruza* pedig tevékenység-eszköz viszonyt jelöl).

A definíciók

A szabványokhoz kapcsolódó terminológiai munka során a fogalmi rendszer felvázolása után következő lépés a definícióalkotás. A definíciónak egyedi tartalommal és terjedelemmel rendelkező egységként kell leírnia a fogalmat, és minden esetben tükröznie kell azt a fogalmi rendszert, amelybe az adott fogalom illeszkedik. A definíció nem keverendő össze az elnevezéssel: vannak olyan hosszú terminusok, amelyek önmagukban definícióként is szolgálnak, és olyan rövid definíciók, amelyeket egyben terminusnak is tekinthetők. A szabvány szerint az intenzionális definíciófajta alkalmas leginkább a fogalmak meghatározására, mivel ez fedi fel legjobban a fogalom tulajdonságait a fogalmi rendszeren belül. Az **intenzionális** definícióban szerepel a fölérendelt fogalom, valamint megkülönböztető tulajdonságok (*delimiting characteristics*), amelyek elkülönítik a fogalmat más fogalmaktól. Az intenzionális definíció a terminológiai elemzés során

meghatározott fogalmi viszonytól függően lehet generikus, partitív vagy asszociatív reláción alapuló. A **generikus** reláción alapuló definícióban fel kell tüntetni azt a generikus fogalmat, amely közvetlenül a definiálandó fogalom fölött vagy néhány szinttel feljebb helyezkedik el, és meg kell jelölni azokat a lényeges tulajdonságokat is, amelyek megkülönböztetik az adott fogalmat a generikus fogalmi rendszeren belüli egyéb fogalmaktól. A **partitív reláción** alapuló definíciónak egy egész vagy egy globális fogalom részeként kell leírnia a fogalmat, ezért ezek a definíciók jellegzetesen olyan formulákkal kezdődnek, amelyek világosan jelölik a rész-egész kapcsolatot: mint például része, eleme, komponense a fölérendelt (vagyis a globális) fogalomnak. Ezt követi a megkülönböztető tulajdonságok felsorolása. **Asszociatív viszony** alapján is lehet definiálni a fogalmakat, ebben az esetben a definíciónak tartalmaznia kell a fölérendelt fogalmat és a fogalmak közti viszonyt jelző tulajdonságokat. Ehhez a fogalom teljes tartalmát és terjedelmét alaposan ismerni kell.

A szabványban az szerepel, hogy a fogalmak definiálására lehetőség szerint az intenzionális definíciót kell alkalmazni, de a szabvány függeléke egyéb definíciófajtákat is felsorol. Az **extenzionális** definíció a fogalom terjedelmét alkotó tárgyak felsorolása, az **osztentív** definíció a fogalom reprezentációja nem lexikai elemek segítségével (pl. ábrák, grafikonok, fotók, videók), a **lexikai** definíció az általános nyelvi szótárakban elérhető meghatározás, a **pontosító** definícióra akkor lehet szükség, ha egy fogalmat valamely tárgykörhöz kell adaptálni, a **stipulatív** definíció esetében pedig a meghatározás csak az adott szabványra érvényes. A definíció megfogalmazásának előfeltétele a fogalom rendszeren belüli helyének meghatározása, a benne foglalt tulajdonságokat tehát úgy kell megválasztani, hogy jelölje a fogalmak közötti viszonyokat és a megkülönböztető tulajdonságokat. A definíció legyen minél tömörebb, csak egyetlen fogalmat írjon le, ne tartalmazzon más fogalomra alkotott rejtett definíciót. Érvényességét a helyettesítés elve alapján lehet ellenőrizni: a definíció akkor érvényes, ha képes helyettesíteni az elnevezést jelentésvesztés vagy jelentésváltozás nélkül.

A szabvány a továbbiakban leírja a hibás definíció három leggyakoribb típusát: a körkörös, az elégtelen és a negatív definíciót. Körkörös definíció abban az esetben jön létre, ha két fogalmat egymás elnevezéseivel vagy annak elemeivel határoznak meg. Elégtelen definíció esetén a meghatározás túlságosan tág, a benne foglalt tulajdonságok alapján olyan tárgyak is bekerülhetnek a fogalom terjedelmébe, amelyek valójában nem

tartoznak bele, vagy túlságosan szűk, ilyenkor a tulajdonságok kizárnak olyan tárgyakat, amelyek a fogalom terjedelmébe tartoznak. A negatív definíció nem azt határozza meg, hogy mi a fogalom, hanem azt, hogy mi nem.

A szabványok esetében a fogalomhoz vagy az elnevezéshez tartozó minden másodlagos vagy járulékos információt jegyzetben kell megadni. A jegyzet tartalmazhat nem lényeges tulajdonságokat vagy a fogalomhoz tartozó opcionális részeket, olyan tipikus elemeket, amelyek a fogalom terjedelmét alkotják, magyarázó információt, amely kiegészíti a definíciót, de nem meghatározó a fogalom megértéséhez. A definíciókat ábrákkal, diagramokkal, rajzokkal, fotókkal is ki lehet egészíteni.

Az elnevezések

Az elnevezés a definíció szintéziseként szolgál, a fogalom megjelenítése nyelvi vagy nem nyelvi eszközökkel történik. Az elnevezések kategóriái a szabvány szerint a következők: (1) általános fogalmakat megnevező terminusok, (2) egyedi fogalmakat jelölő tulajdonnevek, (3) egyedi és általános fogalmakat jelölő szimbólumok. A terminus olyan egy-két szóból álló elnevezés, amely általános fogalmat jelenít meg, valamely tárgykör szakemberei konszenzus útján elfogadták és használják. Az új terminusokat a neologizmusok egy formájának kell tekinteni és neoterminusoknak nevezzük, nagy részük új fogalmat, más részük már meglévő fogalmat jelöl. A szakmai kommunikációban egy adott terminust csak egy fogalomhoz rendelünk (monoszémia), mivel a homonímia és a szinonímia többértelműséghez vezet.

Mivel a terminusalkotás szabályai az egyes nyelvek lexikai, morfoszintaktikai és fonológiai rendszerétől függenek, ezért a nyelvspecifikus elveket nemzeti és regionális szabványokban kell rögzíteni. Az itt összefoglalt szabvány függeléke az angol nyelvre vonatkozó terminusalkotási szabályokat tartalmazza.

A szabványosított terminológia esetében az elsődleges cél az, hogy egy terminusnak egyetlen fogalom feleljen meg. A szabvány felsorolja azokat az alapelveket, amelyek segítséget nyújthatnak az új terminusok alkotásakor vagy a már meglévő terminusok rendszerezésekor. Ha egy fogalomra több elnevezés létezik, akkor azt kell kiválasztani, amely az alább felsorolt elvek legtöbbjének megfelel.

1) **Átláthatóság:** a terminus által jelölt fogalomra, legalább részben, definíció nélkül is lehessen következtetni. Az átláthatóság elve érdekében a terminusalkotásban egy kulcsfontosságú tulajdonságot, általában megkülönböztető tulajdonságot használnak fel.

- 2) **Konzisztencia:** egy adott szakterület terminológiája nem terminusok véletlenszerű halmaza, hanem a fogalmi rendszert tükröző koherens terminológiai rendszert kell alkotnia, amelybe a már meglévő és az új terminusoknak egyaránt beilleszkednek.
- 3) **Megfelelőség:** a terminus ne hasson idegennek az adott beszélőközösség számára, legyen minél semlegesebb, ajánlott mellőzni a negatív konnotációval rendelkező terminusokat.
- 4) **Nyelvi gazdaságosság:** egy terminus legyen minél tömörebb (pl. *term bank terminological data bank* helyett).
- 5) **Rugalmasság:** legyen alkalmas a szóképzésre.
- 6) **Nyelvhelyesség:** az adott nyelv morfológiai, morfoszintaktikai és fonológiai normáinak feleljen meg.
- 7) **Anyanyelviség:** a szókölcsonzés a terminusalkotás elfogadott formája, mégis az anyanyelvi formákat kell előnyben részesíteni.

A szabvány értelmében a tulajdonnevek egyedi fogalmakat jelölnek, azaz olyan fogalmakat, amelyek terjedelmét egyetlen tárgy alkotja, esetükben is az általános fogalmakra vonatkozó terminusalkotási elveket kell alkalmazni. A szimbólumok a nemzetközi kommunikáció fontos elemei, mivel vizuálisan jelenítik meg a fogalmakat, így nyelvtől függetlenül működnek (pl. kresztáblák). A szimbólum legyen egyszerű és könnyen felismerhető, monoszém egy adott kontextusban, egyértelmű, könnyen és gazdaságosan reprodukálható, konzisztens és megfelelő.

A szabványosított terminusoknak koherens terminológiai rendszert kell alkotniuk, amely a tárgykör fogalmi rendszerének megfelel. A szabványban definiált terminológia legyen pontos, és segítse elő az egyértelmű kommunikációt. A szabványosított terminológia egyik elsődleges feladata, hogy feltüntesse a preferált, az elfogadott és a helytelen terminusokat. A műszaki bizottság által javasolt terminust kell előnyben részesítettnek tekinteni, az elfogadott terminus pedig lehet ennek elfogadható szinonimája, az elutasított terminusokat pedig helytelennek kell tekinteni.

4.1.3. Terminológiai hamonizáció: a fogalmak és a terminusok harmonizációja

Az ISO 860:2007 *Terminology work – harmonization of concepts and terms* (Terminológiai munka – a fogalmak és a terminusok harmonizációja) című szabvány bevezetője szerint a fogalmak közötti eltérések, valamint a nyelvi jelek szintjén megjelenő megtévesztő hasonlóságok akadályozzák a hatékony szakmai kommunikációt. A

nemzetközi szabványok létrehozásának alapfeltétele minden érintett beszélőközösségben alkalmazható egységes fogalmi rendszer kialakítása, a fogalmak pontos definiálása, és az érintett nyelveken ekvivalens terminusok hozzárendelése a fogalmakhoz. A fogalmak és a terminusok eltérő módon alakultak ki a különböző nyelvekben és beszélőközösségekben szakmai, műszaki, tudományos, társadalmi, gazdasági, nyelvi kulturális és más tényezőktől függően. Harmonizációjuk azért szükséges, mert 1) a fogalmak közötti különbségek nem válnak mindig nyilvánvalóvá a nyelvi jelek szintjén, 2) a hasonlóságok a nyelvi jelek szintjén nem feltétlenül jelentenek fogalmi szinten is hasonlóságot, 3) félreértésekhez vezet, ha egyetlen fogalomra két terminust használnak, amelyeket tévedésből két külön fogalomhoz tartozónak vélnék. A harmonizáció a szabványosítás szerves részét képezi, először fogalmi szinten valósul meg, ezt követi a terminusok harmonizációja.

A következő szabvány az inter- és intralingvális harmonizáció folyamatát írja le konkrét példákkal megvilágítva a folyamatot. A terminológiai harmonizáció folyamata a szabványosításhoz hasonlóan a fogalmak szintjéről indul, és a definíciók, majd az elnevezések harmonizációjával folytatódik.

A fogalmak és a fogalmi rendszerek harmonizációja

A fogalmak és a fogalmi rendszerek harmonizációja, amely a szakmai kommunikációban hozzájárul a többértelműség kiküszöböléséhez, az alábbi feltételek teljesülésével lehet sikeres: az adott tárgykör 1) terminológiájának egy része már harmonizált, 2) szilárd alapokon nyuszik, 3) nagy hagyományokkal rendelkezik a szabványosítás terén. A szabvány kétféle, intralingvális (nyelven belüli) és interlingvális (nyelvek közötti) harmonizációról beszél, mindkettő esetében az első lépés a fogalmi rendszerek néhány kulcsfogalmának összevetése, azonos és eltérő tulajdonságaik meghatározása, lényeges tulajdonságaik kiválasztása. A fogalmi harmonizáció akkor lehet eredményes, ha a kulcsfogalmak egymással szoros összefüggésben állnak, lényeges tulajdonságaik azonosak vagy hasonlóak, és az egyes fogalmi rendszerek kulcsfogalmai egymásnak megfeleltethetőek. Következő lépésként minden releváns fogalmi rendszert megvizsgálunk, tanulmányozzák a harmonizálandó fogalmak számát, a fogalmak közötti viszonyokat és a fogalmi struktúrákat, majd a harmonizációs folyamat céljától függően eldöntik, hogy egyetlen harmonizált fogalmi rendszert hoznak létre a folyamat eredményeképpen, vagy az egyes fogalmi rendszereket alakítják át olyan módon, hogy tükrözzék a harmonizációt.

Az egyes fogalmak harmonizálásához a definíciókban és a hozzájuk kapcsolódó jegyzetekben fellelhető tulajdonságokat kell összevetni, nem pedig az elnevezéseket. A szabvány a fogalmi harmonizáció elvégzésére az alábbi öt esetet különíti el:

1) Ha az összevetett fogalmak az egyes fogalmi rendszerekben azonosak, tulajdonságaik megegyeznek, akkor nincs szükség harmonizációra, terminusharmonizációra viszont szükség lehet a folyamat későbbi szakaszában, amikor a fogalmakhoz az elnevezéseket rendelnek hozzá.

2) Ha a fogalmak részben fedik egymást, vagyis lényeges tulajdonságaik között csak minimális az eltérés, akkor egy fogalomként kell kezelni azokat. Ilyen esetben nagyon körültekintően kell elhelyezni a fogalmat a harmonizált rendszerben, következetes módon kell definiálni az érintett nyelveken, módosítani kell a lényeges és nem lényeges tulajdonságait, magyarázó megjegyzést kell megadni a definícióhoz kapcsolódó jegyzetben. A szabvány példaként az angol *domestic wastewater* és a francia *eaux usées domestiques* (háztartási szennyvíz) fogalmak elemzését mutatja be. A hét angol és három francia nyelvű definícióból kiderül, hogy a bennük fellelhető tulajdonságok nem egyeznek meg teljes mértékben. Néhányban az szerepel, hogy a háztartási szennyvíz csak háztartásokból származik, más definíciók az irodaépületeket, a kereskedelmi épületeket és intézményeket is ide sorolják. Vagyis a fogalmak tartalma és terjedelme nem egyezik meg, viszont nagyon közel állnak egymáshoz, és egy fontos területen fedik egymást, azaz a lényeges és megkülönböztető tulajdonságok módosításával a fogalmat lehet harmonizálni, egységes definíciót lehet alkotni angol és francia nyelven. Amennyiben a harmonizációs projekt célja az, hogy minden fogalmat harmonizáljunk a fogalmi rendszeren belül, akkor a munkamenetet meg kell ismételni minden fogalom esetében, így alakul ki a harmonizált fogalmi rendszer, amelyben azonosak a fogalmi viszonyok.

3) Ha a fogalmak jelentős mértékben különböznek, akkor két fogalomként kell kezelni azokat, meg kell határozni a tulajdonságaikat, és a fogalmi rendszerben két külön helyen kell elhelyezni. Például a *small and medium-sized enterprise* (kis és középvállalkozás) fogalom terjedelme teljesen más szakmai, gazdasági, kulturális tényezőktől függően az Európai Unióban, mint a nyelvi jelek szintjén azonos *pequeña y mediana empresa* Argentínában vagy Mexikóban, ezt a két fogalmat tehát nem lehet harmonizálni.

4) Ha két nyelv fogalmi rendszereit vetjük össze, akkor azt láthatjuk, hogy vannak olyan fogalmak, amelyekhez csak az egyik nyelven kapcsolódik elnevezés. Például az eszkimók a hó különböző fajtáira kiterjedt terminológiával rendelkeznek, egy trópusi országban viszont a hó különböző fajtái irrelevánsak, és ennél fogva nem is kapcsolódnak elnevezések hozzájuk. Ha azonban az szükséges, a nyelvi jellel nem rendelkező fogalmakat is el lehet helyezni a harmonizált fogalmi rendszerben.

5) Ha két nyelv fogalmi rendszereit vetjük össze, akkor olyan fogalmakat is találhatunk, amelynek a másik nyelven két vagy több fogalom felel meg. Például az angol *library* (könyvtár) fogalomnak a japán nyelvben két fogalom felel meg: *tosyokan* és *tosyositu*. Ebben az esetben nem lehetséges harmonizálni a fogalmakat, és magyarázó jegyzetet kell fűzni a definícióhoz.

A definíciók harmonizációja

A fogalmi harmonizációnak a definíciókban is tükröződnie kell, az egyes tárgykörök szakembereinek konszenzust kell kialakítaniuk arról, hogy mely tulajdonságok lényegesek a harmonizált fogalom tartalma szempontjából, és ha szükséges, magyarázó jegyzetet kell fűzni a definícióhoz. A harmonizált definíció lehetőleg egy egyszerű mondatból álljon, tegye világossá a fogalom helyét a harmonizált fogalmi rendszerben. Ennek leginkább az intenzionális definíció felel meg, amely tartalmazza a fogalomhoz tartozó fölérendelt fogalmat, valamint azokat a megkülönböztető tulajdonságokat, amelyek elkülönítik a fogalmat a hozzá kapcsolódó mellérendelt fogalmaktól. A definícióalkotás szabványosított szabályai, amelyeket az ISO 704:2009-es szabványa tartalmazza, előírják, hogy az ugyanarra a fogalomra különböző nyelveken alkotott definíciók tartalmának ekvivalensnek kell lennie.

A terminusok harmonizációja

A fogalmak, a fogalmi rendszerek és a definíciók harmonizációja után kerülhet sor a terminusok harmonizációjára. A szabvány részletezi a terminusalkotás módjait olyan tárgykörökben, amelyek esetében a terminológiai szabványosításnak nagy hagyományai vannak (pl. nomenklatúrák a vegyészet, a biológia és az orvostudomány területén), és olyan tárgykörökben is, ahol jelentős a nemzetközi együttműködés (pl. nemzetközi kereskedelem).

Az intralingvális terminusharmonizáció eredményeképpen szinonimák és terminusváltozatok születnek, az interlingvális harmonizációnak köszönhetően pedig

ekvivalens, azonos fogalmat jelölő terminusok jönnek létre. A szinonimák kontextustól függetlenül, a kvázi szinonimák viszont csak bizonyos szöveggörnyezetben cserélhetők fel. A szabvány példaként a szinonimákra az angol *shuttering* és *formwork* (zsaluzás) terminusokat említi, kvázi szinonimák a *library science* (könyvtártudomány) és a *librarianship* (könyvtáros szakma) terminusok. A terminusváltozatok azonos fogalmat jelölő terminusok között jönnek létre, földrajzi változatok például a spanyol *ordenador* és *computadora* terminusok. Spanyolországban az *ordenador* (számítógép) terminus használatos, míg ugyanarra a fogalomra Mexikóban a *computadora* terminust használják.

A harmonizáció érdekében esetenként jól megszilárdult terminusokat is megváltoztatnak, újraalkotnak, de kizárólag indokolt esetben. Például voltak arra irányuló törekvések, hogy a spanyol *contaminación* (környezetszennyezés) terminust a nemzetközi szinten ismerősebben hangzó *polución* terminussal (en *pollution*, fr *pollution*) helyettesítsék, de a korábbi terminus használata már olyannyira elterjedt, hogy az új terminus végül nem szilárdult meg. Ezzel szemben a *genetic manipulation* (génmanipuláció) (es *manipulación genética*, fr *manipulation génétique*) terminust a *genetic engineering* (génebézet) (es *ingeniería genética*, fr *génie génétique*) terminussal helyettesítették, mivel a korábbinak negatív konnotációi voltak.

Harmonizált terminusokat a terminus vagy annak morfológiai elemeinek fordításával is lehetséges alkotni. A szabvány a fordítás útján való terminusalkotásra a következő példát hozza: en *theory of functions of a complex variable* (komplex változó függvényének elmélete), fr *théorie des fonctions de variable complexe*, es *teoría de funciones de variable compleja*. A harmonizált terminusok alkotásának másik módja, hogy azonos vagy hasonló terminusokat vagy terminuselemeket használunk fel az egyes nyelvekben, mint például az angol *accredited laboratory* (akkreditált laboratórium), a francia *laboratoire accrédité* és a spanyol *laboratorio acreditado* terminusok.

4.1.4. Terminológiai termékek és szolgáltatások

Az ISO 22128:2008 számú, *Terminology products and services – overview and guidance* (*Terminológiai termékek és szolgáltatások – összefoglalás és útmutató*) című szabvány célja a terminológiai termékek és szolgáltatások jellemzőinek egységesítése, az előállításuk során követendő terminológiai elvek rögzítése. A szabvány a terminológiai termékekre és szolgáltatásokra vonatkozó ajánlásokat tartalmazza, a jelen fejezetben olvasható összefoglalás az értekezés szempontjából releváns néhány terminográfiai termék

szabványba foglalt jellemzőit ismerteti a teljesség igénye nélkül. A szabvány a terminológiai termékek három nagy csoportját különbözteti meg:

- 1) terminográfiai termékek,
- 2) terminológiai dokumentumok,
- 3) oktatási termékek.

1) A terminográfiai termékek igen hosszú listáját a szabvány tartalmazza, ide tartoznak például a nyomtatott terminusgyűjtemények (*printed terminologies*), a terminológiai adatbázisok (*terminology databases*), a terminuslisták (*terminology lists*) és a szisztematikus terminusgyűjtemények (*systematic terminologies*). A **nyomtatott terminológiák** körébe azok a terminográfiai termékek tartoznak, amelyek egy vagy több tárgykör elnevezéseit gyűjtik egybe általában könyv vagy fűzött jegyzet formájában. A szócikkek mikrostruktúrája az egyetlen terminust tartalmazó, szöveges magyarázattal vagy definícióval ellátott egyszerű szócikkektől az olyan komplex szócikkekig terjedhet, amelyhez terminusváltozatok, szinonimák, többféle nyelvi, terminológiai vagy enciklopédikus információ tartozik, a terminusváltozatok és a szinonimák kereszthivatkozások útján lelhetők fel. A tárgykört általában a címben rögzítik, az elrendezésük oszlopos, a makrostruktúra alfabetikus, tartalmazhatnak előszót, függelék, bibliográfiát, frissítésük újrayomást igényel. A nyomtatott terminológiák a lexikográfiai szótárakhoz hasonló formátummal rendelkeznek, szótáraknak, szakszótáraknak, glosszáriumoknak, szószedeteknek, lexikonoknak vagy terminológiáknak nevezik őket, lehetnek egynyelvűek, kétnyelvűek vagy többnyelvűek. A szabványban foglalt leírás szerint a **terminológiai adatbázisok** terminológiai adatokat és a hozzájuk kapcsolódó nyelvi és adminisztratív információkat tartalmazó adatbázisok, amelyekben az adatok folyamatosan kiegészíthetőek, frissíthetőek valamely terminológiakezelő rendszer segítségével. A terminológiai adatbázisoknak az elnevezéseken kívül olyan adatkategóriákat is tartalmazniuk kell kötelező elemként, mint a nyelvi azonosító(k), adminisztratív kategóriák, valamint a létrehozás időpontja. Az egyéb adatkategóriákat a felhasználók szükségletei szerint kell megválasztani. A több tárgykörhöz kapcsolódó adatbázisok esetében legalább egy olyan adatkategóriát is fel kell tüntetni, amely megnevezi a szakterületet, többnyelvű adatbázisok esetében pedig nyelvi azonosítókra is szükség van. Az egynyelvű adatbázisokban a definíciót vagy a fogalom leírását tartalmazó adatkategóriának kötelezően kell szerepelnie. A két- és többnyelvű adatbázisokban fel kell

tüntetni az elnevezéseket minden nyelven a nyelvi azonosítókkal együtt. A **terminuslisták** lehetnek a) terminusjelöltekről készített kézi listák (szakszövegekből kézilleg kivonatolt lehetséges elnevezések listája), b) terminusjelöltekről készített automatikus listák (egy vagy több elektronikus dokumentumból, korpuszból, fordítómemóriából vagy terminológiai adatbázisból automata kivonatolással készült listák), c) a fordítást megelőzően készített terminuslisták (a forrásnyelvi szövegből kivonatolt szövegspecifikus elnevezések a célnyelvi ekvivalensekkel vagy azok nélkül), d) publikálható terminuslisták (megszilárdult terminusokat tartalmazó szabványból, korpuszból vagy terminológiai adatbázisból kivonatolt listák). A **szisztematikus terminusgyűjtemények** kategóriájába tartoznak a nómenklatúrák, a taxonómiák, a tezauszok és az ontológiák, ezen fogalmak pontos meghatározásait a szabvány tartalmazza. A termékek megjelenhetnek elektronikus vagy nyomtatott formátumban, lehetnek egy-, két- vagy többnyelvűek, szerepelhet bennük definíció egy vagy több nyelven.

2) A terminológiai dokumentumok kategóriájába tartoznak a terminológiai folyóiratok (terminológiával foglalkozó bármely periodika), a terminológiai katalógusok, az előíró terminológiai dokumentumok (szabványok, ajánlások) és a terminológiai-politikával kapcsolatos dokumentumok (bármely hatósági dokumentum).

3) Az oktatási termékek körébe a szabvány a terminológiai tárgyú tananyagokat, kézikönyveket, kurzusokat, szemináriumokat sorolja.

4.1.5. Fordításorientált terminográfia

Az ISO 12616:2002 számú, *Translation-oriented terminography (Fordításorientált terminográfia)* című szabványának bevezetőjében azt olvashatjuk, hogy a fordítóknak a hatékony munka érdekében és a későbbi felhasználhatóság céljából nagy szükségük van a terminológiai adatok tárolására, folyamatos frissítésére. A fordításorientált terminográfia gyakorlati feladata a terminológiai adatok tárolási módjának és a terminográfiai adatlapokon megtalálható adatkategóriák meghatározása, módszerei lehetővé teszi a fordítók számára a célnyelvi szöveg minőségének biztosítását, a terminusok rögzítését és rendszerezését akár több nyelven is. Mivel a fordítóknak nem csak a hagyományos terminológiai adatbázisokban megtalálható adatokra van szükségük (terminusok, terminusokra vonatkozó adatok), ezért a szabvány részletezi a frazeológiai adatok, szövegszegmensek és a kontextus tárolásának módjait is.

A fordításorientált terminográfia számára az adatok tárolásának alapegysége a *terminográfiai adatlap (terminological entry)*. A terminográfiai adatlapok adatelemekből álló adatkategóriákat tartalmaznak, fordítási környezetben a terminushoz kapcsolódó adatkategóriákat legalább két nyelven kell rögzíteni. Léteznek kötelező és opcionális adatkategóriák, ez utóbbiakat a fordítók vagy fordítói csoportok maguk választják meg szükségleteik alapján. A terminushoz kapcsolódó adatkategóriák közül csak a fő terminus kötelező egyéb opcionális kategóriák mellett (pl. szinonima, rövidítés, szimbólum, frazeológiai egység, grammatikai adatok, használat, a terminus státusza, az ekvivalencia mértéke). A fogalomhoz kapcsolódó leírás (pl. definíció, magyarázat, kontextus) szintén opcionális, bár lehetőség szerint, a megbízhatóság növelésének érdekében, legalább az egyiket érdemes feltüntetni. Az adminisztratív adatkategóriák közül a rögzítés időpontja és a forrás megjelölése kötelező, a módosítás dátuma, a jóváhagyás dátuma, a rögzítésért felelős személy feltüntetése opcionális.

A fordítói terminológiai adatbázisok építésekor elsőként a felhasználók bevonásával meg kell határozni az adatkategóriák számát és típusait, ezeket a későbbi módosítás érdekében rugalmasan kell kezelni. A szabvány javasolja az adatok folyamatos frissítését, a terminográfiai adatlapok kiegészítését, javítását, felülvizsgálatát az újonnan megjelenő anyagok, források alapján, esetenként új adatlapok hozzáadását. A függelékben példaként találunk néhány terminológiai adatlapot.

4.1.6. Terminológia-politika

Az ISO 29383:2010 számú, *Terminology policies – Development and implementation (Terminológia-politika – Fejlesztés és implementáció)* című szabvány a bevezetője szerint azok számára készült, akiknek feladata a hivatalos nyelvpolitika részeként vagy a különböző vállalatokon belül a terminológia-politika kidolgozása. Mivel a terminológia-politika kidolgozása és működésbe helyezése különböző intézményi, vállalati környezetben nagyon eltérő lehet, ezért a szabvány bevezetője nem pontos útmutatást ígér, hanem az egyedi terminológia-politika kidolgozásához kapcsolódó általános alapelveket rögzíti. A terminológia-politika közzétételének különböző formái vannak: nemzeti kontextusban ez lehet jogi dokumentum vagy annak része, de része lehet a nyelv- vagy az oktatáspolitikának is. A szabvány definiálja a terminológia-politikához kapcsolódó alapfogalmakat, és sorra veszi azokat a színtereket, ahol szükség van terminológia-politika kidolgozására.

A szabvány a nyelvtervezést (*language planning*) és a terminológiatervezést (*terminology planning*) egymást kiegészítő tevékenységként írja le. A terminológiatervezés egyfelől a nyelvtervezés része, másfelől egy önálló szervezet belső stratégiájának része, amely nem függ össze közvetlenül a nyelvtervezéssel. A nyelvtervezés a nyelv vagy nyelvváltozat beszélőközösségen belüli funkciójának, stratégiájának vagy elsajátításának pozitív befolyásolására való törekvését jelenti. Többféle módszert, megközelítést foglal magában, úgy mint státusztervezés (egy nyelv státuszának meghatározása), nyelvi norma kijelölése, nyelvi források kidolgozása (pl. írott, beszélt nyelvi korpusz, lexikográfiai adatok), irodalmi hagyományok és források kidolgozása, rögzítése (korpusztervezés), nyelvoktatás-politika kidolgozása, fordítási stratégiák stb. A nyelvtervezés célja a gördülékeny kommunikáció biztosítása, elősegítése adott beszélőközösségen belül, vagy egy kisebb beszélőközösség nyelvi státuszának megerősítése egy nagyobb közösségen belül.

A terminológia-tervezés – a szabvány értelmében – olyan tevékenységek összessége, amelyek egy adott tárgykör terminológiájának kidolgozására, rögzítésére, működésbe helyezésére irányulnak. Ennek része a terminológia létrehozása, a terminológia használatának dokumentálása, elterjesztése a technológia eszközeivel, fordítás, tolmácsolás, lokalizáció. A terminológia-tervezésnek igazodnia kell az egyes domének szükségleteihez és igényeihez, figyelembe kell venni, hogy mely doméneken belül van szigorú szabályokhoz kötve a terminusalkotás (pl. a biológia nomenklatúrája), mely területeken van szükség magas szintű szabványosításra (pl. katonai kommunikáció, repülőgépgyártás), és melyek azok a területek, ahol mindez kevésbé fontos, és ahol a szinonimák is gyakoriak (pl. társadalomtudományok, marketing, üzleti nyelv). A nyelvtervezés a köznyelvre, a terminológia-tervezés a szaknyelvekre irányul, de mivel a köznyelv és a szaknyelvek állandó kölcsönhatásban vannak, a nyelvtervezés és a terminológia-tervezés közti különbség a tervezést végzők szempontjaiban és a tervezési folyamat végcéljában rejlik. A terminológia-tervezés kulcsfontosságú olyan területeken, mint például a természettudományok oktatása, az egészségügy, a környezetvédelem, a vállalati kommunikáció, a jogi szaknyelvi kommunikáció, a hivatalos dokumentumok, a tudományos és műszaki kiadványok.

A szabvány a potenciális felhasználói csoportok szempontjából az alábbi módon csoportosítja a terminológia-politikát: (1) nemzeti, regionális politika, amelyet nonprofit

vagy kormányközi szervezetek végeznek, (2) vállalati politika, amelynek kialakítása kereskedelmi társulások feladata. A terminológia-politika kidolgozásának a szabvány négy fázisát különbözteti meg: (1) előkészítés (*preparation*), (2) megfogalmazás (*formulation*), (3) működésbe helyezés (*implementation*), (4) fenntartás (*sustainability*). A négy fázist együttesen lineáris vagy fázismodellnek nevezik. Az **előkészítés** fázisában elsőként meg kell vizsgálni a nyelvi és terminológiai környezetet és az érvényben levő törvényeket, hivatalosan elismerést kell szerezni a terminológia-politika kialakításának, javaslatot kell tenni az alkalmazandó módszerekre, szakértői hálózatot kell kijelölni. Ebben a fázisban kerül sor az előkészítő dokumentumok megfogalmazására (információgyűjtemény, akcióterv stb.). A dokumentumokba értékeléseket kell belefoglalni – egyebek mellett – a beszélőközösségek szociális, gazdasági helyzetéről, a terminológiai és a nyelvi forrásokról, a legfontosabb nyelvi és terminológiai intézményekről, ezek szolgáltatásairól és forrásairól, a felhasználói csoportokról, valamint az aktuális nyelvpolitikai helyzetről. A második fázis a terminológia-politika **megfogalmazása**, amelynek része a javaslattétel a terminológia-politikára, valamint a terminológia-politika koordinálásának és működésbe helyezésének megtervezése, és hivatalos elfogadtatása. A harmadik fázisa a terminológia-politika **működésbe helyezése**. Ennek során ki kell jelölni egy szervezetet, amely a folyamatot irányítani fogja, és sor kerül a folyamat értékelésére is, majd a közzététel következik. A szabvány az oktatás különböző szintjeit és a médiumokat tartja a terminológia-politika közzététele legalkalmasabb eszközének. Az internet segítségével, weboldal létrehozásával szintén előre lehet mozdítani a terminológia-politika közzétételét. A negyedik fázis a terminológia-politika **fenntartása**, amelynek része a hosszú távú pénzügyi támogatás biztosítása, az eredmények folyamatos ellenőrzése.

A szabvány függeléke végül példát tartalmaz egy valós vállalati terminológia-politikáról a vállalat megnevezése nélkül. Felsorolja a terminológia vállalati felhasználóit, akiknek szempontjából elengedhetetlen a terminológia-politika kialakítása és alkalmazása: termékfejlesztők (feladatuk a releváns szabványok tanulmányozása, terminuslista készítése az egyes termékekhez), kézikönyvek, használati utasítások szerkesztői (ők jelölik ki a megfelelő terminusokat, definiálják a fogalmakat), a termékekhez kapcsolódó dokumentáció fordítói (feladatuk a terminusok és terminológiai adatbázisok használata, a termékekkel kapcsolatos kérdések megfogalmazása), szerződések és jogi dokumentumok szerkesztői (definíciók, terminusok használata), a marketing és az ügyfélkapcsolatok

felelősei (terminusok és definíciók használata a reklámozásban és az ügyfélszolgálaton). A szabványban leírt összegzés szerint fontos, hogy a fent említett felhasználók hozzáférjenek a fogalmak definícióihoz és a hozzájuk tartozó terminusokhoz, ez a vállalaton belüli gördülékeny kommunikáció alapfeltétele.

4.2. A terminológiai szabványok szerepe az oktatásban és terminológiai adatbázisok készítésében

Az értekezés 4.1. fejezetében összefoglaltam a nyelvészeti szempontból releváns terminológiai ISO szabványok főbb tartalmi elemeit. A szabványosításnak, amelynek elsődleges feladata termékekre, szolgáltatásokra vonatkozó útmutatók, szabályok megfogalmazása, számos nyelvészeti, terminológiai aspektusa van, ennek ellenére – mint ahogyan azt a bevezetőben is említettem – a nyelvészek körében mindmáig gyakori az a tévhit, mely szerint a szabványosításnak csakis a műszaki területeken van jelentősége, a fordítók, a terminológusok egy része nincs tisztában azzal, hogy léteznek a munkájukra vonatkozó szabványok is.

A disszertáció keretében a szabványok vizsgálatának elsődleges célja a terminológiai szabványosítás és a terminológiai harmonizáció témaköréhez a szakirodalmi adatok kiegészítése, a két folyamat mélyebb megértése volt. Az elemzés kapcsán felmerült a szabványok felhasználásának egyéb lehetősége is, véleményem szerint az elemzett szabványokban leírtak – egyebek mellett – két fontos területen hasznosíthatók: 1) különböző szintű és típusú képzésekben (terminológusképzés, fordítóképzés), 2) terminológiai adatbázisok készítésében. Az értekezés jelen fejezetében a szabványoknak e két fontos területen való felhasználására teszek javaslatot.

A műszaki szakemberek általában ismerik a szakterületükre vonatkozó szabványok tartalmát, szerencsés volna, ha nemcsak a terminológusképzésbe, hanem a fordítóképzés terminológiaelméleti kurzusaiba is beépülnének a terminológiai ISO szabványok egyes elemei. A 2011/2012-es tanévtől a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészettudományi Karán elindult a terminológia mesterszak nyelvész és nem nyelvész végzettségűek számára, a képzésben szerzett kompetenciák felhasználhatók a szolgáltatás és a gazdaság különböző szektoraiban (Fóris 2011b, Fóris 2012). A képzés szabványosítással kapcsolatos része a Magyar Szabványügyi Testülettel közösen zajlik, tematikájában a lehetőségekhez képest nagy súllyal és terjedelemben szerepel a

szabványosítás, tehát ebben a képzésben már megjelent a Wright és Budin (2001) által megfogalmazott elv, mely szerint a terminológusok számára a szabványok ismerete és alkalmazása elengedhetetlen. Wright és Budin (ibid.) szerint a terminológusok munkáját elsősorban az alábbi területeken segítik a szabványok: (1) terminológiai elvek és módszerek, (2) a terminológia terminológiája, (3) a terminológiai szabványok előkészítése és működésbe helyezése, (4) számítógépes terminográfia, (5) a terminológia dokumentálása, (6) számítógépes alkalmazások.

Az általam elemzett terminológiai szabványok közül a terminológusképzésben valamennyi hasznosítható, a szabványok néhány eleme pedig, véleményem szerint, a fordítóképzés tematikájába is beépülhetne.

A fordítóképzéssel kapcsolatos szakirodalomban többen is foglalkoznak a képzés tartalmával, ennek terminológiai vonatkozásaival. Dróth (2011b) szerint a fordítóképzésben a fordítások értékelésében kiemelt szerepet kap a terminológia felkutatása, megfelelő kezelése. Dróth (ibid.) a fordítóirodák és a fordítóképző intézmények által alkalmazott értékelési szempontokat veti össze, és kutatásából az derül ki, hogy mind a fordítóirodák mind pedig a fordítóképző intézmények egyik elsődleges értékelési szempontja a terminológia, annak alkalmazása, felkutatása, kiválasztása. Magyarországon egyre több fordítóképzésbe beépül a terminológiai alapismeretek oktatása: a Szent István Egyetem szakirányú szakfordító továbbképzéseiben jelen van *A terminológiakezelés számítógépes eszközei* mint tantárgy, az SZTE és a PPKE fordító és tolmács mesterszakának része a terminológiai alapismeretek oktatása. Az ELTE Bölcsészettudományi Karán működő fordító és tolmács mesterszakán pedig a *Szakmai terminológia* című tantárgynak szintén részét képezi néhány terminológiával foglalkozó alapozó előadás.

A gyakorlatban a fordítóknak mindennapi munkájuk során terminológiai munkát is végezniük kell, így kívánatos, hogy terminológiai ismeretekkel is rendelkezzenek. Ennek kapcsán Tamás (2010) leírja, hogy a szakfordító abban az esetben, ha terminus-terminus megfeleltetésre azonnali megoldást nem talál a rendelkezésére álló segédeszközökkel, akkor fogalmi szinten végez vizsgálatot annak elkerülésére, hogy a nyelvi jelek közötti hasonlóság vizsgálatánál megrekedjen, így közel kerül a terminológus módszereihez. Fischer, aki a terminológia-elmélet felől közelíti meg a fordítási kérdéseket, kifejti, hogy a fordító mely esetekben kerülhet olyan döntési helyzetbe, amikor terminológiai munkát kell

végeznie (Fischer 2010). A terminológiai munka szabványosított alapjainak megismerése hozzásegítheti a fordítókat ahhoz, hogy munkájuk terminológiai aspektusaihoz tudatosabban közelítsenek. Pónyai (2010), aki a szabványosítás fordítást érintő vonatkozásait veszi sorra, ismerteti, hogy milyen gyakorlati előnyei származhatnak a fordítóknak a terminológiai szabványok ismeretéből, milyen kompetenciákat sajátíthatnak a szabványok tanulmányozása útján, ezért hangsúlyozza, hogy a szabványokra a fordítóképzésben is nagy hangsúlyt kellene fektetni. Montero és Faber (2009) szerint a fordítónak *ad hoc* terminológusi és terminográfusi munkát kell végeznie, hiszen a fogalmi rendszereknek csak egyes részeit rekonstruálja, nem az egyes domének teljes fogalmi rendszerét, ezért a fordítóképzésben erre a fajta terminológiai munkára kell felkészíteni a hallgatókat. A két szerző leírja, hogy a terminológiai alkompetencia a fordítási kompetencia egyik összetevője.

Egyetérték Tamással (2010) abban, hogy a szakfordítóképzésben a terminológia oktatásakor ne csupán a terminológia-kezelő szoftverek használatának elsajátítása legyen a központban, hanem az alapfogalmak, a szemléletmód, a módszerek elsajátítása, a terminográfiai adatlapok felépítésének és a terminológiai adatbázisoknak a megismerése. A szerző jó gyakorlatként a Trieszti Tudományegyetemet említi, ahol a leendő szakfordítók szakdolgozatuk keretében egy-egy domén terminusait is feldolgozhatják autentikus anyagok és az adott szakterület szakértőjének segítségével, előkészítik a rögzítendő terminográfiai adatlapokat így képet kapnak a terminológusok munkájáról.

A fordításra vonatkozóan egyéb magyar nyelvű, magyar nemzeti szabványként bevezetett szabványok is léteznek. Az MSZ EN 15038:2006 számú, *A fordítási szolgáltatás követelményei, irányítási rendszere* (lásd részletesen Dróth 2011a, 2011b) című szabványt a CEN (Európai Szabványügyi Bizottság) dolgozta ki, harminc európai országban azonos nemzeti szabványként van bevezetve, Magyarországon 2006 óta van érvényben, bár – Haba 2011 alapján – a nemzetközi fordítóirodák szerint már revízióra szorulna, mivel 2006 óta bővültek a fordítási szakma követelményei. A szabvány tartalmazza a fordítási projektek irányítására vonatkozó ajánlásokat, részletezi a fordítási projektek irányításához kapcsolódó feladatokat, az előkészítés adminisztratív, műszaki és nyelvi szempontjait, a fordítás folyamatának szempontjait, a végellenőrzés menetét. A szabvány célja a fordításslátszólgáltatók által nyújtott minőségi szolgáltatások követelményrendszerének meghatározása, tartalmazza a teljes szolgáltatás leírását és

meghatározását és a piaci igények teljesítésére alkalmazható eljárásokat és követelményeket. Az MSZ 3964-78-as számú, *A szakfordítások alaki és szerkesztési követelményei* című magyar nemzeti szabvány a szakfordításokkal szembeni követelményeket határozza meg, 1980 óta változatlan formában még ma is érvényben van. Ez a dokumentum szintén revízióra szorulna, mivel szövege már elavult (például gépelési előírásokat tartalmaz szövegszerkesztési követelmények helyett).

A fordítóképzésbe beépíthető kiegészítő ismereteket az alábbi szabványok felhasználásával látom fontosnak. A terminológiai munka előkészítéséhez szükséges lépéseket megismerhetjük 10241-1-es szabványból (4.1.1. fejezet). Alapvető fontosságú a 704-es szabvány (4.1.2. fejezet), amely a terminológiai munka szabványosított alapelveit, az alapvető munkamódszereket tartalmazza, és a 860-as szabvány a többnyelvű terminológiai munkához (4.1.3. fejezet). A 22128-as szabvány (4.1.4. fejezet) a különböző terminográfiai termékek előállításához elengedhetetlen (pl. szótárak, glosszáriumok, terminológiai adatbázisok), 12616-os szabvány (4.1.5. fejezet) a fordításorientált terminográfiához, a 29383-as szabvány (4.1.6. fejezet) pedig a terminológia-politika kialakításához ad világos útmutatást.

A terminológiai adatbázisokkal kapcsolatos szakirodalmat az értekezés 3.4.2.3. fejezetében összegeztem. A terminológiai adatbázist olyan elektronikusan tárolt terminológiai adatok összességéként határoztam meg (Sermann, Tamás 2010, 2013 alapján), amely onomasziológiai szemléletet követve készült, megalkotásának előfeltétele az adott szakterület fogalmi rendszerének felvázolása. Egy vagy több szakterület terminusait és a hozzájuk tartozó definíciókat tartalmazza egy vagy több nyelven, és utaltam rá, hogy az adatbázisok szerkesztésére ISO szabványok is léteznek.

A terminológiai szabványosítás alapelveit tartalmazó ISO 704-es szabvány az adatbázisok szerkesztéséhez is fontos, tartalmazza a fogalmak, fogalmi viszonyok azonosítására, a fogalmi rendszerek felvázolására és a definíciók megfogalmazása, elnevezésekre vonatkozó alapelveket. A 860-as szabvány a nyelvek közötti harmonizáció szempontjából, harmonizált terminológiai adatokat tartalmazó adatbázisok készítéséhez elengedhetetlen. A 22128-as szabvány tartalmazza a terminológiai adatbázisok meghatározását, különböző fajtáira, tartalmi jellemzőire vonatkozó ajánlásokat. Kifejezetten az adatbázisok készítésére vonatkozó ajánlásokat találunk az ISO 12620: 2009-as számú, *Terminology and other language and content resources – Specification of*

data categories and management of a Data Category Registry for language resources (Terminológia és egyéb nyelvi és tartalmi források – az adatkategóriák leírása és a nyelvi forrásokhoz tartozó Adat Kategória Jegyzék kezelése) című szabványban. A szabvány 10 fő adatkategóriát határoz meg: terminus, terminushoz kapcsolódó információk, ekvivalencia, tárgykör, a fogalomhoz kapcsolódó leíró adatkategóriák, fogalmi viszonyok, fogalmi struktúrák, megjegyzések, dokumentációs információ (*documentary information*), adminisztratív információk, ezek közül alapvető fontosságú a fő terminus (*main term*) megléte, a felvétel időpontjának (input date) feltüntetése és a forrás (source) megjelölése.

Terminológiai adatbázisok készítéséhez nem kötelező az ISO szabványokban foglaltak betartása, annak érdekében viszont, hogy optimálisan kezelhető adatbázisok készüljenek, amelyeket később adatbázis-rendszerekbe lehet integrálni, ajánlott a szabványokban foglaltak betartása.

A szabványokban rögzített útmutatók alapján a szakemberek és terminológusok együttműködésével elindulhatna az elméletileg megalapozott terminológiai szabványosítási munka, amely megteremtené az egyértelmű szakmai kommunikáció feltételeit, a terminológiai adatokat pedig a fordítók számára kiemelten fontos terminológiai adatbázisokban lehetne elhelyezni. A szabványok ismerete egyéb területeken is hasznos lehet: a fordítóképzésben útmutatást nyújthatnának a hallgatóknak terminuslisták szabványosított formában való elkészítéséhez, a gyakorló fordítók pedig segítségével megismerkedhetnek az elméletileg megalapozott terminológiai munkamódszerekkel, a bennük foglalt elvek gyakorlati alkalmazásához azonban a szabványok elmélyült tanulmányozására volna szükség.

4.3. Terminológiai szabványosítás a Microsoft Windows operációs rendszer lokalizációjának folyamatában

Az értekezés jelen fejezetében esettanulmány olvasható arról, hogy hogyan illeszkedik a terminológiai szabványosítás a terminológiai munkafolyamatba egy konkrét termék, a Windows operációs rendszer lokalizációja esetében. Első lépésként összegzem a lokalizáció szakirodalmi definícióit, megvizsgálom a lokalizáció és a hagyományos fordítás sajátosságait, majd megfogalmazom a lokalizációnak a jelen vizsgálat szempontjából releváns definícióját (3.4.3. fejezet).

Az esettanulmány előzményként a szoftverhonosítás kérdéseivel korábban is foglalkoztam: egy korábbi kutatáshoz korpuszként a Microsoft Windows XP teljes angol terminológiáját, valamint ennek olasz, spanyol és magyar honosított változatát használtam (Kis, Sermann 2008), továbbá a terminológiai szabványosítás és harmonizáció elméleti és gyakorlati vonatkozásait tanulmányoztam (lásd Sermann 2009a, Fóris, Sermann 2010).

A jelen fejezetben bemutatandó kutatás módszereként a félig strukturált interjú módszerét választottam (lásd Cserné 1994, Fóris 2008a), amelyet Antunovics Mónikával, a Microsoft Magyarország Kft. programmenedzserével, korábbi nyelvi szakértőjével készítettem. A félig strukturált interjú, vagy más néven koncentrált beszélgetés során nyílt kérdéseket alkalmaztam, az interjú tervezéséhez, lebonyolításához és az adatok értékeléséhez pedig a Kvale által a kvalitatív kutatási interjúhoz megfogalmazott lépéssoron haladtam végig (Kvale 2005). A szakirodalom tanulmányozását és a kérdések megfogalmazását követően az interjút diktafonos rögzítéssel a Microsoft Magyarország Kft. budapesti székhelyén készítettem 2011 januárjában.

A kutatás kezdetén az alábbi kutatási kérdéseket fogalmaztam meg:

1) Hogyan születik a szabványosított terminológia a Windows operációs rendszer lokalizációjának folyamatában?

2) Milyen formában tárolják a szabványosított terminológiai adatokat?

A kutatási kérdések megválaszolásához a félig strukturált interjú kérdéseit két fő témakörbe rendeztem, amelyek közül az első csoport kérdései a lokalizáció folyamatára vonatkoztak: „Hogyan zajlott a Windows operációs rendszer honosításának folyamata 15–20 évvel ezelőtt? Hogyan zajlik ma? Alkalmaz-e a Microsoft fordítókat, terminológusokat?”; a második kérdéscsoport pedig a cégnél folyó terminológiai szabványosításra kérdezett rá: „Miként biztosítják a lokalizáció során az egységes

terminushasználatot? Hogyan rögzítik a forrásnyelvi terminusokat és célnyelvi ekvivalenseiket? Hogyan valósul meg az informatikai szakember–terminológus–fordító együttműködése? Melyek a legfőbb kritériumok az újonnan megjelenő forrásnyelvi terminusok fordítása esetében?”. Az interjút követően a hangfelvételtől átiratot készítettem, majd az eredményeket írott formában foglaltam össze. Az interjú adatainak kiegészítése céljából tanulmányoztam a Microsoftnak az interneten szabadon elérhető szótárait, nevezetesen a *Microsoft Language Portal*-t (<http://www.microsoft.com/Language/en-US/Default.aspx>) és a *Microsoft Terminology Community Forum*-ot (http://www.microsoft.com/language/mctcf/mctcf_default.aspx), hogy képet kapjak a szabványosított terminológia rögzítésének és tárolásának módjáról.

4.3.1. A Windows operációs rendszer lokalizációja

Az interjú során az első kérdéscsoport a honosítás folyamatára vonatkozott, három fő kérdés mentén: „Hogyan zajlott a Windows operációs rendszer honosításának folyamata 15–20 évvel ezelőtt? Hogyan zajlik ma? Alkalmaz-e a Microsoft fordítókat, terminológusokat?”

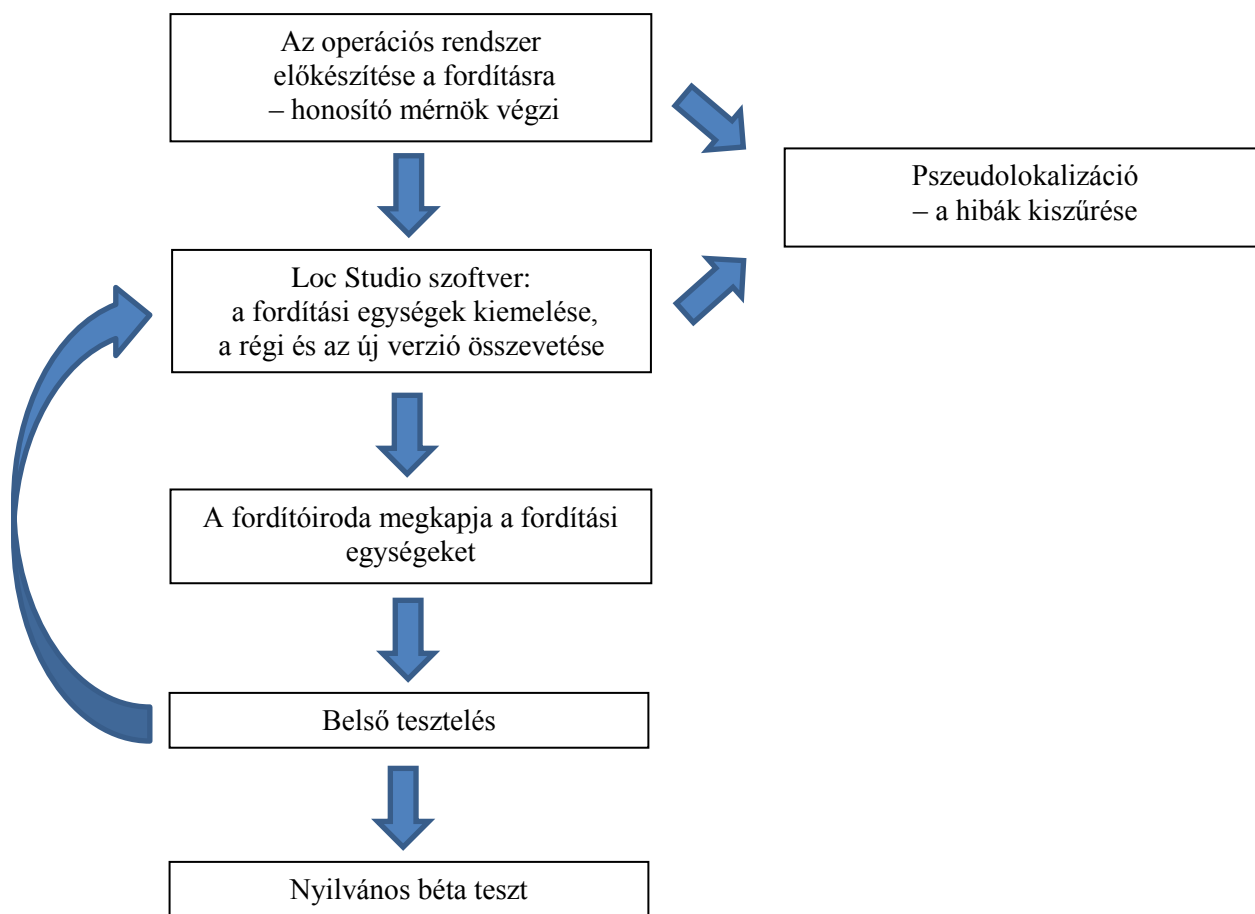
Az interjúalany a beszélgetés során elmondta, hogy a Windows operációs rendszer lokalizációja az évek folyamán a technika fejlődésével, a számítási kapacitás árának drasztikus csökkenésével nagyon sok vonatkozásban változott. A Windows fejlesztési ciklusai három évesek, vagyis általában háromévente jelenik meg egy-egy újabb verzió (a Windows XP és a Windows Vista megjelenése között azonban közel öt év telt el), és a felhasználói felület két egymást követő változat esetében kevéssé módosul. „Húsz évvel ezelőtt, az első verziók honosítása gyakorlatilag kezdetleges, szinte amatőr módon történt”. A Windowst magyarra eredetileg Dublinban fordították, majd a 2000-es évek elejétől Redmondban (USA), a Microsoft központjában egy informatikusokból álló csapat dolgozott az operációs rendszer terminológiájának kialakításán huszonöt nyelven. „Húsz évvel ezelőtt, az operációs rendszer lokalizációjának kezdetén kiemelték a szövegből a lefordítandó részt, de ekkor még nem adatbázisba tették, a fájlokat kézzel szerkesztették”. Ebben az időszakban a Microsoft alkalmazásában álló terminológusok, nyelvi szakértők saját maguk rögzítették az általuk és munkatársaik által összeállított terminuslistákat, a fordítási munka jelentős részét a Microsoft által alkalmazott fordítók, kisebb részét külső fordítócégek végezték, a terminológia pedig a kézzel szerkesztett terminuslistáknak köszönhetően vált egységessé. „A célnyelvi ekvivalensek megtalálásához segédeszközként

a szakirodalom, valamint az egyetemen szerzett elméleti tudás állt rendelkezésre, illetve a kollégák segítségével”. Az interjúalany elmondta azt is, hogy eleinte kilencven nappal később jelent meg a piacon a magyar verzió a forrásnyelvi angolhoz képest, mivel nem volt elegendő erőforrás az egyidejű megjelentetéshez. Ma már szinte egyidőben jelennek meg a célnyelvi verziók az angollal, a szoftverfejlesztés hamarabb kezdődik, mint a fordítás, de a fejlesztői munka folyamatosságának és a fordítási munka gyorsaságának köszönhetően a fejlesztés befejezésével nagyjából azonos időben a fordítás is megszületik harmincöt nyelvre.

Az interjúalany közlése szerint a Microsoft napjainkban már nem alkalmaz terminológusokat, nyelvi szakértőket, fordítókat, a honosítást erre szakosodott, terminológusokat is alkalmazó irodák végzik. A lokalizáció első lépéseként a Microsoft honosító mérnöke elvégzi azokat a technikai lépéseket, amelyek előkészítik az operációs rendszert a fordításra. „Egy program, egy alkalmazás vagy egy operációs rendszer nagyon sok fájlból áll, a fájlok egy része futtatható kódot, másik része pedig erőforrásokat, tehát a felhasználói felület elemeit (pl. párbeszédpaneleket, menüket) tartalmazzák”. A Microsoft belső honosító szoftvere a LocStudio, ennek segítségével emelik ki a fordítási egységeket, amelyek állhatnak egyetlen lexémából, de lehetnek akár több száz karakterből álló hibaüzenetek is. „A forrásnyelvi fordítandó elemek egyenként egy adatbázisba kerülnek, a honosító szoftver segítségével összevetik a régi és a fejlesztés eredményeképpen létrejött új verziót, majd a szoftver különböző jelöléseket alkalmazva kiemeli, hogy mi maradt változatlan, mi változott, mit töröltek, és mi az újdonság”. Ezt követően kapják meg a fordítóirodák a fordítási egységeket, és ha a fordítás egy része már elkészült, akkor a célnyelvi elemek Redmondba, a Microsoft központjába kerülnek, ahol lépésről-lépésre felépítik a célnyelvi szoftvert.

Az interjúalany elmondta, hogy a szoftverek lokalizációjának fontos, nem csak a Microsoft által alkalmazott mozzanata az úgynevezett pszeudolokalizáció: „A folyamat során az operációs rendszer angol nyelvű marad, viszont néhány karakter helyére nemzetközi karakter kerül, például az *a* helyére *α*, vagy *á*, illetve megnövelik a karakterláncokat, mivel a célnyelvi operációs rendszerben szereplő karakterláncok általában hosszabbak, mint a forrásnyelvi, így az angol szöveg továbbra is olvasható marad, viszont láthatóvá válik, hogy a változtatások nem okoznak-e komoly problémát, például hogy a hosszabb karakterláncok számára nincs elég hely, vagy nem indul el a

rendszer”. A következő lépés a telepítés, a tesztelési fázis, amelynek során, ha hibát találnak, akkor az anyagot javításra visszaküldik a fordítónak. A tesztelést az első fázisban belső mérnök végzi, közben a fejlesztők is dolgoznak, folyamatosan újabb anyagok jönnek ki, az újdonságok mindig harmincöt nyelvre születnek, ez a fordítók számára folyamatos munkát biztosít. A belső tesztelést követi egy nagy nyilvános béta teszt, amikor az operációs rendszerből legalább hat célnyelvi változatot kiadnak, különböző szempontok alapján: „legyen nagy piac, legyen legalább egy kelet-ázsiai, legyen sokékezetes, például a német, legyen egy jobbról-balra író, mert bizonyos problémák csak bizonyos körülmények között jönnek elő”. A hibák egy hibaadatbázis útján visszakérülnek a fordítóirodákhoz, ez a folyamat több körben megismétlődik, eleinte a kisebb hibákat is kijavítják, végül már csak az esetleges komoly félrefordításokat, illetve a rendszerösszeomlást okozó hibákat. Fontos, hogy a tesztelés minél szélesebb körű legyen, mert ilyen módon tudják a hibákat időben kiszűrni. A 2. ábrán a Windows lokalizációjának az interjúalany által elmondottak alapján felvázolt folyamatábrája látható.

2. ábra: A Windows operációs rendszer lokalizációjának folyamatábrája

4.3.2. Terminológiai szabványosítás a Windows lokalizációjának folyamatában

Az interjú második kérdéscsoportja a forrásnyelvi operációs rendszerben megjelenő terminusok kezelésére, rögzítésére és fordítására vonatkozott az alábbi kérdések mentén: Miként biztosítják a lokalizáció során az egységes terminushasználatot? Hogyan rögzítik a forrásnyelvi terminusokat és célnyelvi ekvivalenseiket? Hogyan valósul meg az informatikai szakember–terminológus–fordító együttműködés? Melyek a legfőbb kritériumok az újonnan megjelenő forrásnyelvi terminusok fordítása esetében?

Az interjúalany elmondása szerint az egységes terminushasználatot fordítómemória alkalmazásával biztosítják, így semmiképpen sem fordulhat elő, hogy a fordítók egy-egy forrásnyelvi terminusra különböző célnyelvi terminust használnak. A Microsoft a már meglévő, elfogadott terminológiát az interneten bárki által hozzáférhetően tárolja: a *Microsoft Language Portal* honlapon nyilvánosan elérhetőek a nyelvi tartalmak, az

oldalról letölthető a *Microsoft Terminology Collection* terminológiai adatbázis (<http://www.microsoft.com/Language/en-US/Terminology.aspx>). A Windows alapvető terminológiájának kialakítása a kezdeti időkben megtörtént, az első verziók lokalizációja során, amikor a terminológusok, nyelvi szakértők a különböző nyelvekre vonatkozóan létrehozták és rögzítették a terminusokat a definíciókkal és célnyelvi ekvivalensekkel együtt, ennek ellenére „az újabb verziókban mindig több száz új terminus jelenik meg, és esetenként a már meglévő terminológiát is felül kell vizsgálni”. A terminológiai egyeztetés már a honosítás előtt megkezdődik azzal, hogy a Microsoft szakemberei és a fordítócégek képviselői ellenőrzik a már meglévő terminológiát, és konszenzus útján eldöntik, hogy szükséges-e változtatásokat végrehajtani. Az interjúalany válaszából az derült ki, hogy a fordítási munka során folyamatos a fordítók, terminológusok és informatikai szakemberek együttműködése, mivel ha probléma merül fel egy-egy terminus magyar nyelvű ekvivalensének kiválasztásában, akkor a fordítóiroda munkatársai megvitatják a kérdést a Microsoft szakembereivel. „Például a Windows 2000-ben az *internet* terminus nagybetűsről kisbetűsre változott a szakemberek és a terminológusok döntésének eredményeképpen”. Az interjúalany megítélése szerint az ilyen döntések meghozatala nagy felelősség a szakemberek és a terminológusok számára, mivel egy-egy új fogalom esetében, ha a forrásnyelvi terminusnak egyidejűleg több magyar nyelvű ekvivalense használatos, akkor nem tudhatják, hogy melyik változat fog a későbbiekben meghonosodni, ennek ellenére egy változat mellett le kell tenniük a voksukat. A terminusok kiválasztásának legfőbb kritériuma a nyelvhasználat: azt a célnyelvi változatot tartják a legmegfelelőbbnek, amelyet a legtöbbet használnak, ez azért fontos, mert a felhasználók számára így válik érthetővé egy-egy terminus. „Mivel a fejlesztők célja a könnyű kezelhetőség és érthetőség feltételeinek megteremtése, ezt a terminusok használatával is erősíteni kell”. A Microsoft cég szakemberei és a terminológusok figyelembe veszik azt a szempontot, hogy amennyiben lehetséges, magyar terminusok szülessenek, nem csupán az anyanyelv védelme miatt, hanem azért is, mert az angol terminusok sokasága a célnyelvi operációs rendszerben egy sor helyesírási és szóalkotási, toldalékolási problémát vet fel. A változásokra jellemző például, hogy a Windowsban a *kiszolgáló* terminus jelenik meg, de a köznyelvben nem a *kiszolgáló*, hanem a *szerver* terminus használatos ugyanarra a fogalomra, ezért az interjúalany meglátása szerint a Windows következő verziójában az aktuális nyelvhasználathoz igazodva *kiszolgáló* helyett

a *szerver* terminusnak kellene szerepelnie. A 3.1-es verzióban még a *file*, angol helyesírás szerinti forma szerepelt, a Windows 95-ben pedig már a kiejtés szerint átírt forma, a *fájl* található. (Az *állomány* terminust is használják, de a *fájl* kiejtés szerint átírt célnyelvi formája honosodott meg, ezért a Windows operációs rendszerben is ezt találjuk.) „A változtatások anyagi akadályokba is ütközhetnek, mivel adott esetben több ezer helyen is ki kell javítani az adott terminust, ezért is fontos rögtön a megfelelő terminust megtalálni. A magyar terminusok sok esetben hosszabbak, mint az angolok, előfordulhat, hogy egy menüben nem férnek el, vagy a rövidítések is problémákat vetnek fel: nem minden esetben van lehetőség felbontani őket, a magyar nyelvű rövidített forma viszont nem mindig érthető a magyar felhasználó számára”. Az interjúalany válaszából tehát az derült ki, hogy a legfontosabb szempontok a magyar nyelvű terminusok kiválasztásakor a terminus érthetősége, az anyanyelvi forma előnyben részesítése, valamint az aktuális nyelvhasználat.

4.3.3. A Microsoft terminológiai vonatkozású honlapjai, szótárai

Az interjút követően tanulmányoztam a Microsoft nyilvános nyelvi tartalmait az interneten: 1. a *Microsoft Terminology Collection* terminológiai adatbázist, 2. a *Microsoft Style Guide* magyar változatát, valamint 3. a *Microsoft Terminology Community Forumot*. A nyelvi tartalmak tanulmányozásának célja az volt, hogy képet kapjak a terminológiai adatok rögzítésének és megjelenítésének módjáról.

A Microsoft *Language Portal* honlapon található a *Microsoft Terminology Collection* terminológiai adatbázis, amely 7500 szabványosított terminust tartalmaz közel 100 nyelven, azok angol nyelvű definícióit, a célnyelvi ekvivalensekkel kiegészítve szabványos, .tbx formátumban, amely lehetővé teszi az adatbázis importálását nagyobb, például nemzeti adatbázisokba. A szlovén Evroterm terminológiai adatbázisba például, amely terminológusok és fordítók együttműködése nyomán született, és 120.000 terminust tartalmaz 16 nyelven, beépítették a Microsoft adatbázisának elemeit.

A .tbx fájl tartalmazza a fogalmi azonosítót, a definíciót, a forrásnyelvi terminust, a forrásnyelv azonosítóját, a célnyelvi terminust és a célnyelv azonosítóját. A 3. ábrán az angol *file* terminus terminográfiai adatlapjának egy részlete látható az adatbázisból. Az első oszlop jeleníti meg a forrásnyelvi angol terminust, a második a magyar nyelvű ekvivalensét, a harmadikban pedig az angol nyelvű definíció szerepel.

Microsoft Terminology Collection

English	Translation	Definition
file	fájl	A collection of information that is stored on a computer under a single name.
File	Fájl	The name of a menu in a conversation window from which the user can save the text of the current conversation, open received files, or close the conversation window.
PE file	PE-fájl	The file format used for executable programs and for files to be linked together to form executable programs.
MDE file	MDE-fájl	Microsoft Access database (.mdb) file with all modules compiled and all editable source code removed.
hot file	gyakori fájl	A file that is frequently accessed and frequently stored in memory.

3. ábra: A *file* terminus terminográfiai adatlapjának részlete a *Microsoft Terminology Collection* adatbázisban

A Microsoft központilag meghatározza a lokalizációs irányelveket az egyes nyelvekre vonatkozóan, a *Microsoft Language Portal* honlapon szintén szabadon elérhető a *Microsoft Style Guide*. A magyar nyelvre érvényes változat mini helyesírási szótárt is tartalmaz, külön fejezetek szerepelnek benne a központosásról, a rövidítések alkalmazásáról vagy például a földrajzi nevek, összetett szavak helyesírásáról. Az útmutató egységes irányelveket határoz meg a honosítást végző szakemberek számára olyan témakörökben is, mint a szenvedő szerkezet használata, a dátumok helyesírása, a hónapok neveinek rövidítése vagy a felhasználó megszólításának kérdése.

A *Microsoft Terminology Community Forum* bárkinek lehetőséget biztosít arra, hogy egyes terminusok esetében észrevételeket fogalmazzon meg, változtatásokat javasoljon. A bejelentkezett felhasználó a honlapra belépve kiválaszthatja a nyelvet, majd ha talál olyan terminust, amelynek esetében nyitott a lehetőség új ekvivalens megadására, akkor beírhatja az általa javasolt célnyelvi változatot. A 4. ábrán a fórum egy részlete látható, az *access code* terminus esetében például láthatjuk az angol terminust, majd annak definícióját, utána a Microsoft által alkalmazott jelenlegi magyar nyelvű ekvivalenst, az utolsó oszlopban pedig a felhasználó feltüntetheti az általa javasolt változatot.

English Term	Definition	Current Translation	New Translation
access code	A string of characters entered by a user to verify his or her identity to a network or to a local computer or device.	hozzáférési kód	🔒 jelszó
access control list	In Windows-based systems, a list of access control entries (ACE) that apply to an entire object, a set of the object's properties, or an individual property of an object, and that define the access granted to one or more security principals.	hozzáférés-vezérlési szabálygyűjtemény	🔒 hozzáférés-szabályozási lista
access number	A phone number that subscribers can dial to reach online services.	elérési szám	🔒 hívószám
Address Resolution Protocol	In TCP/IP, a protocol that uses broadcast traffic on the local network to resolve a logically assigned Internet Protocol version 4 (IPv4) address to its physical hardware or media access control (MAC layer) address. In asynchronous transfer mode (ATM), ARP is used two different ways. For classical IPv4 over ATM (CLIP), ARP is used to resolve addresses to ATM hardware addresses. For ATM LAN emulation (LANE), ARP is used to resolve Ethernet/802.3 or Token Ring addresses to ATM hardware addresses.	Address Resolution Protocol	🔒 ARP protokoll
Administrators group	On a local computer, a group whose members have the highest level of administrative access to the local computer.	Rendszergazdák csoport	🔒 Rendszergazdák csoport

4. ábra: A *Microsoft Terminology Community Forum* részlete

A Microsoft kiadványainak fordítását végző magyar SZAK Kiadó olyan informatikai szótárakat jelentetett meg, amelyek az e kiadványok magyarra fordított szövegéből nyert terminológiát tartalmazzák: ezek a *Microsoft számítógép-szótár* (Kis Á. 1999, 2001²) és az *Angol–magyar informatikai fordítói szótár* (Kis B. 2003, 2005², 2011³).

A Windows terminológiája olyan sajátos terminológiai terület, amelyben a terminusokat nem szakemberek szűk csoportja, hanem felhasználók milliói számára kell érthetővé és elérhetővé tenni, a nagyvállalat szabadon elérhető nyelvi tartalmai bárki számára lehetővé teszik a részvételt a vállalat terminológia-fejlesztési munkájában.

5. Nemzeti terminológiai szabványosítás

5.1. A spanyolországi terminológiai szabványosítás és harmonizáció

Az értekezés jelen fejezetében esettanulmány olvasható a spanyolországi terminológiai szabványosítási törekvésekről és néhány terminológiai adatbázisról. A terminológiai vonatkozású honlapok az esettanulmányban öt csoportba rendezve szerepelnek: 5.3.1. a spanyol nyelvhez kapcsolódó honlapok, a Spanyol Terminológiai Társaság (Asociación Española de Terminología, AETER) és a TERMINESP-projekt, 5.3.2. a katalán nyelvhez kapcsolódó honlapok, a Katalán Terminológiai Központ (Centre de Terminologia, TERMCAT) és a Katalán Terminológiai Társaság (Societat Catalana de Terminologia, SCATERM), 5.3.3. baszk nyelv területéről a Terminológiai és Lexikográfiai Központ (Terminologia eta Lexicografia Zentroa, UZEI) és a Baszk Nyelv Akadémiája (Académie de la Langue Basque, Euskaltzaindia), 5.3.4. galego nyelvből a Galego Nyelv Terminológiai Társasága (Sociedade Galega de Terminoloxía, SGat) és a Santiago de Compostelai Egyetem Terminológia Szabványosító Szolgálat (Servicio de Normalización Lingüística, SNL). A vizsgált honlapok között két olyan is szerepel, amely nem kizárólag a spanyolországi hivatalos nyelvekhez kötődik, hanem egyéb nyelveket is magában foglal: 5.3.5. az Ibér-Amerikai Terminológiai Hálózat (Red Iberoamericana de Terminología, RITerm) és a Pánlatin Terminológiai Hálózat (Red Panlatina de Terminología, REALITER).

Az esettanulmány második részének célja hat spanyolországi (négy katalán, egy baszk és egy spanyol nyelvű) terminológiai adatbázis szerkezeti, tartalmi, formai jellemzőinek összehasonlító elemzése: 1. a *Cercaterm*, 2. a *Neoloteca*, a TERMCAT adatbázisai, 3. az *UBTerm*, a Barcelonai Egyetem terminológiai adatbázisa 4. az *UPCTerm*, a Katalóniai Műszaki Egyetem adatbázisa, 5. az *Euskalterm*, a baszk nemzeti terminológiai adatbázis és 6. az *Oncoterm* a Granadai, a Valladolidi, a Málagai Egyetemnek és az Hospital Virgen de las Nieves Kórháznak az adatbázisa. Az elemzéshez a Tamás (2009, 2010) által a Trieszti Tudományegyetem Szakfordító- és Tolmácsképző Intézet TERMit adatbázisának vizsgálatához és részletes elemzéséhez használt szempontrendszer néhány elemét alkalmaztam. Tamás az elemzést tartalmi és formai jellemzők alapján végzi, míg a tartalmi jellemzők körébe a terminusok besorolásának módját (alfabetikus vagy témakörök szerinti), a terminusok számát, a terminusok és a

definíciók forrásának megjelölését, a formai jellemzők közé a adatlap felépítését és a keresés módjait sorolja. Jelen kutatásban, Tamás (ibid.) szempontjait figyelembe véve, az alábbi szempontokat vizsgáltam: **1. Általános jellemzők:** a célcsoport meghatározása (Kiknek készült az adatbázis?), az adatbázis nyelvei (Mi a fő nyelve? Milyen nyelvű ekvivalensek találhatóak?); **2. Tartalmi jellemzők:** a terminusok/adatlapok/fogalmak száma, tárgykörök, az adatok forrása, **3. Formai jellemzők:** a terminográfiai adatlap felépítése, a keresés módjai (például egyszerű, összetett). A hat adatbázis esetében a jellemzők részletes leírását egy-egy keresési példa követi, majd a jellemzők táblázatos összefoglalása (2. és 3. táblázat). Az adatbázisok elemzése a felhasználói felületük vizsgálatát foglalta magában, informatikai aspektusaik vizsgálatára a kutatás nem terjedt ki.

Az adatbázisok elemzésének következő lépése annak a kutatási kérdésnek a megválaszolása volt, hogy melyek tekinthetők hagyományos adatbázisoknak, melyek csak elnevezésükben azok, és valójában inkább online szótár jellegűek. Az adatbázisok elemzéséhez a két kategória elkülönítésére javasolt szempontrendszer (3.4.2.7. fejezet), az ISO szabványokban az adatbázisok szerkesztésére vonatkozó ajánlások (4.2. fejezet) és Tamás (2012) alapján annak vizsgálatára, hogy az adatbázisok közül melyek hagyományos terminológiai adatbázisok, melyek inkább csak elnevezésükben azok, valójában inkább online szótár jellegűek, az alábbi szempontokat jelöltem ki:

- 1) Fogalom- vagy szóközpontú megjelenítés alapján rendezik az adatokat?
- 2) Érvényesül-e a terminusautonómia elve?
- 3) Szerepel-e definíció minden terminográfiai adatlapon?
- 4) Meg van-e jelölve az adatok forrása minden adatapon?
- 5) Szerepel-e az adatok felvételének dátuma minden adatlapon?

5.2. Spanyolország nyelvei és a terminológiai rendezés

Spanyolország soknyelvű ország, az érvényben lévő 1978-as alkotmány értelmében hivatalos államnyelve a kasztíliai spanyol (a továbbiakban: spanyol), amelyet minden spanyol állampolgárnak kötelessége ismerni, és joga van használni, de egyéb hivatalos nyelveket is (katalán, galego, baszk) elismernek saját autonóm közösségeikben. Az alkotmány kimondja, hogy Spanyolország nyelvi sokszínűsége olyan kulturális örökség, amelyet tisztelni és védelmezni kell, a tartományok nyelvi autonómiával rendelkeznek,

amelyet autonómia-statútumok rögzítenek (Estatuto de Autonomía). A dolgozatnak nem tárgya Spanyolország nyelveinek, ezek történetének részletes bemutatása, ezért a vonatkozó szakirodalomból kiindulva csak néhány, a terminológiai szabványosítás és harmonizáció szempontjából releváns adatot közlök.

A spanyol polgárháborút követő időkben, a Franco-korszakban (1939–1975) a katalán, a baszk és a galego nyelv használatát az összes hivatalos területen betiltották. Ez évtizedekre visszavetette a történelmi nyelvek fejlődését, majd az 1978-ban elfogadott demokratikus alkotmány a katalánt, a baszkot és a galegot társhivatalos (cooficial) nyelvként egyes tartományokban elismerte (Berta 2008). A mai Spanyolországban a Spanyol Királyi Nyelvi Akadémia (Real Academia Española de la Lengua) irányítja a művelt nyelvhasználattal kapcsolatos valamennyi tevékenységet, feladata – egyebek mellett – a helyesírási szabályzat szerkesztése. Az Akadémia időnként állást foglal nyelvhasználati kérdésekben is (Horváth 2008).

A katalán nyelvet ma négy európai államban beszélik, főként Spanyolország északkeleti területein (Katalónia, Valencia, Baleári-szigetek, és Aragónia egy része), továbbá Andorrában, Franciaország egy részén és az olaszországi Szardínia szigetén található Alghero városában. Katalónia 1979-es autonómia-statútuma kimondja, hogy a két hivatalos nyelv közül a helyi hatóságok a katalánt helyezik előtérbe, és a 2006-ban újra kiadott alaptörvény előírja azt is, hogy Katalónia állandó lakosai számára kötelező a helyi nyelv ismerete (Fabula 2008). A baszk nyelv helyzete sajátos az Ibériai-félszigeten, hiszen nem indoeurópai nyelv, és eredete mindmáig vitatott. Használata a Franco-korszakban szintén tiltott volt, ma viszont társhivatalos nyelv Baszkföldön és Navarra tartományban. A baszk nyelvet a televízió, a rádió és a sajtó is használja, valamint az oktatás minden szintjén jelen van, normalizációja, a helyesírás rögzítése, az irodalmi nyelv megteremtése az 1919-ben alapított Baszk Nyelv Akadémiájához (Euskaltzaindia) kötődik (Echenique Elizondo 2006, Morvay 2008).

A galego nyelvet Galícia tartományban beszélik. A Franco-korszakot követően a galíciai parlament Nyelvpolitikai Főigazgatóság létrehozását írta elő, amelynek munkája nyomán a hivatalos norma elsőként 1982-ben jelent meg. A főbb elvek között szerepelt „az élő, beszélt nyelv elsődleges figyelembevétel, de ezt szükséges megtisztítani a spanyol interferenciáktól; a nyelvjárások tisztelete, de a variánsok közül előnyben részesül a területileg és demográfiailag elterjedtebb alak; a történeti szempont, vagyis az etimológia

és a középkori nyelvállapot figyelembevételével; a többi újlatin nyelvvel való harmónia”. A szókincszenderizációja a nyelvművelők beavatkozásával zajlott, a spanyol helyett a portugálból vagy a középkori spanyolból vettek át szavakat, tükörfordításokat, neologizmusokat alkottak (Sziij 2008:120). A felsorolt nyelveken túl Spanyolországban számos nyelvjárás is jelen van, ezek egyike a Kanári-szigeteken beszélt, az Ibériai-félsziget déli nyelvjárásaihoz és az amerikai spanyol nyelvi változataihoz sorolható kanári nyelv (Fóris 2008b).

Spanyolországban a terminológia művelése szabálytalan képet mutat: a katalán, a baszk és a galego nyelvek területén, a hozzájuk kapcsolódó autonóm közösségekben szervezettebb terminológiai munkálatok zajlanak, mint a többségi, kasztíliai spanyol nyelv területén. Cabré (1996b) ennek okait abban látja, hogy Spanyolországban a történelmi nyelvek a Franco-korszakot követően sokéves hallgatás után találtak magukra, ekkor indultak meg szervezett formában a terminológiai egységesítési törekvések, a szakemberek és a nyelvészek részéről nagy érdeklődés mutatkozott a terminológia kérdéseiről. Mivel a katalánt, a baszkot és a galegot 1975 előtt nem használhatták a hivatalok és az oktatás nyelveként, az ezt követő időszakban a tudományos és műszaki fejlődéshez nyelvfejlesztéssel és terminológia-tervezéssel is fel kellett zárkózni, így központi, autonóm tartományi irányítás mellett indult meg a terminológiai munka. A spanyol nyelv területén azonban, amely viszonylagos stabilitással bír, nem végeztek ilyen intenzív, szervezett terminológiai munkát.

Spanyolországban az egyetemeken nagy hangsúlyt fektetnek a fordító-, tolmácsolásra, valamint a terminológus mesterképzésre is számos intézményben jelen van. A fordítástudomány, a fordító- és tolmácsolás legaktívabb központjai Madrid, Barcelona, Salamanca és Granada (Universidad Complutense, Madrid, www.ucm.es, Universidad Autónoma de Barcelona, www.uab.es, Universidad de Salamanca, www.usal.es, Universidad de Granada, www.ugr.es) (Sermann 2005). A terminológusképzés ezekben az intézményekben szintén jelen van, a nappali rendszerű képzések mellett online kurzusokat is szerveznek. A fogalmi rendezés, az egységes terminológia, a terminusok és egyéb nyelvű ekvivalenseik kijelölése, valamint az adatok terminológiai adatbázisokban való elhelyezése egy soknyelvű országban különösen fontos, mivel a dokumentumok többnyelvű megjelenítése olyan feladatot ró a szakemberekre, szerkesztőkre, fordítókra, amely rendszerezett terminológia, hatékony segédeszközök

megléte nélkül szinte lehetetlen volna. A terminológiai munka Spanyolországban legfőképpen az egyetemekhez kapcsolódó kutatócsoportok munkája nyomán valósul meg, ezenkívül minisztériumok, kutatási központok nyelvi, terminológiai szervezetek is végeznek ilyen jellegű munkát állami, autonóm tartományi támogatás mellett. 1975 után Spanyolországban terminológiai rendezésre számos kezdeményezés született, a terminológia harmonizált fejlődését elősegítő szervezetek létesültek, a kasztíliai spanyolon kívül egyéb hivatalos nyelvvel is rendelkező autonóm közösségek pedig autonómia-státútumukban rögzített nyelvpolitikai terveket, terminológiai szabványosítási programokat dolgoztak ki az új terminusok megalkotására és a terminológiai adatok rögzítésére.

5.3. Spanyolországi terminológiai vonatkozású honlapok

5.3.1. A spanyol nyelvhez kapcsolódó honlapok

A Spanyol Terminológiai Társaság (Asociación Española de Terminología, AETER, <http://www.aeter.org>)

A Spanyol Terminológiai Társaság 1997-ben jött létre Madridban a terminológiában, a szaknyelvekben, a terminológiai források létrehozásában érdekelt személyek és intézmények kezdeményezésére, célja – a honlapról letölthető működési szabályzat szerint – a terminológia mint tudományterület fejlesztése, a szükséges terminológiai források kidolgozása, a már meglévők terjesztése, valamint a spanyolországi hivatalos nyelveken folyó terminológiai munka és kutatások elősegítése. Feladata ezenkívül a Spanyolországban működő terminológiával foglalkozó szervezetek, intézmények munkájának összefogása, összehangolása, Spanyolország nyelveinek harmonizált fejlesztése nemzeti és nemzetközi tudományos-műszaki területeken; elnöke jelenleg Guadalupe Aguado de Cea. A szervezet tagjai a terminológiát mint elméletet és mint tudományt művelő intézmények, egyetemi intézetek, személyek: a Spanyol Királyi Akadémia (Real Academia Española), a kasztíliai spanyol nyelv szabályozására, ápolására létrehozott nagy múltú intézmény, a Granadai és a Salamancai Egyetem Fordító- és Tolmácsképző Tanszéke, a Spanyol Szabványügyi Hivatal (AENOR), a Spanyol Fordítóirodák Egyesülete, Spanyolország egyéb hivatalos nyelveihez kapcsolódó terminológiai társaságok (UZEI, TERMCAT, TERMIGAL), nyelvtechnológiával, könyvkiadással foglalkozó magáncégek, szakemberek, egyetemi oktatók, kutatók. A tagok teljes listáját megtaláljuk a honlapon.

Rendszeresen megrendezett konferenciáik (Jornadas AETER) alkalmával közzéteszik az új tudományos eredményeket, valamint tudatosítják a terminológia létrehozóiban és felhasználóiban, hogy milyen fontos szerepe van e tudománynak a szakemberek közötti kommunikációban, programjaikban a terminológia elméleti és gyakorlati kérdései egyaránt helyet kapnak. A társaság regionális, nemzeti és nemzetközi terminológiai szervezetekkel is együttműködik a szaknyelvek használatának koordinálása céljából, tagja az Európai Terminológiai Társaságnak (EAFT), az Ibér-Amerikai Terminológiai Hálózatnak (RITerm), valamint a Pánlatin Terminológiai Hálózatnak (REALITER). A honlapról hiperlinkek útján eljuthatunk egyéb, terminológiával foglalkozó szervezetek, intézmények honlapjaira, a feltüntetett három kategória megkönnyíti a tájékozódást a felhasználó számára: 1) terminológia és nyelv spanyolul, 2) terminológia Spanyolország egyéb nyelvein és 3) terminológia a világban. Spanyolországban, illetve egyéb országokban kidolgozott terminológiai adatbázisok internetes lelőhelyeit is megtaláljuk (például IATE, Euskalterm, Neoloteca, TERMIUM), a honlap egybegyűjti továbbá terminológiai vonatkozású kiadványok, folyóiratok elérhetőségét (Meta, International Journal of Lexicography, Tradumática), szabványosítással foglalkozó spanyol és nemzetközi szervezeteket (ISO, CEN, CENELEC, AENOR), illetve a fordítók és tolmácsok munkájához hasznos egyéb forrásokat. A honlap némi frissítésre szorulna, mivel egyes webhelyek, amelyekre a hiperlinkek vezetnek, már nem léteznek, nagy előnye viszont, hogy a spanyolországi terminológiai munkálatok összefogása nemcsak a célkitűzéseik között szerepel, hanem – a honlap tanúsága szerint – ezt a célját valóban meg is valósítja.

2005-ben az AETER elindította a TERMINESP-projektet a spanyol terminológiai adatok online elhelyezésének céljából, amelyhez terminológiai szervezetek, intézmények, cégek és magánszemélyek csatlakoztak (Sermann 2009b). Célkitűzéseik között szerepelt az új terminusok kezeléséhez, létrehozásához kapcsolódó kritériumoknak a meghatározása. A TERMINESP azért jött létre, mert a fordítók és tolmácsok részéről felmerült az igény egy olyan terminológiai adatbázis létrehozására, amely megbízható adatokkal szolgál, és amelynek révén nem kell internetes keresőmotorokra hagyatkozniuk. Cabré a projekt fázisait így írta le (Cabré 2007): a) a spanyolországi spanyol nyelv terminológiai rendezése; b) a társhivatalos nyelvek terminológiájának összehangolása a spanyoléval; c) Latin-Amerika spanyolajkú országaiban a terminológiai munkálatok előmozdítása; d) egy

olyan hálózat létrehozása, amely összehangolja a spanyolországi és a latin-amerikai terminológiai központok működését. A tanulmány megírásának időpontjában a projekt az első fázisnál tartott.

A TERMINESP ma egy olyan terminológiai adatbázis, amely az interneten ingyenesen hozzáférhető, s melyhez a honlapon olvasható információk szerint az adatokat a Spanyol Szabványügyi Hivatal (AENOR) szolgáltatta. Része a Wikilenguának, amely a spanyol nyelv használatáról szóló gyakorlati információkat tartalmazó honlap (www.wikilengua.org).

5.3.2. A katalán nyelvhez kapcsolódó honlapok

A Katalán Terminológiai Központ (TERMCAT, Centre de Terminologia <http://www.termcat.cat>)

A Katalán Terminológiai Központ 1985-ben alakult a Katalán Kormány (Generalitat de Catalunya) és a Katalán Tanulmányok Intézetének (Institut d'Estudis Catalans) kezdeményezésére, küldetésének tartja a katalán terminológia fejlesztését és a különböző tárgykörök terminológiai rendezését innovatív források és eszközök folyamatos létrehozásával, állandó kapcsolatot tartva a szakemberekkel és a terminológia felhasználóival. A szervezet honlapja spanyol, katalán és angol nyelven is tanulmányozható, célkitűzése a katalán nyelv szabványosítási folyamatának elősegítése a soknyelvűség és a sokszínűség tiszteletben tartásával. Felépítését tekintve a szervezet élén az Igazgatótanács (Consejo de Dirección) áll, a terminológiai szabványosítási munkát, azaz a különböző tárgykörökben megjelenő új ismeretek elterjesztéséhez szükséges terminusjelöltek közül a preferált formák kijelölését a Felügyelőtanács végzi (Consejo Supervisor). Az Igazgatótanács a Katalán Kormány, a Katalán Tudományok Intézete és a Katalán Nyelvi Szabványosító Testület képviselőiből áll, míg a Felügyelő Tanács katalán nyelvész, terminológus szakemberekből tevődik össze, és kéthetente tanácskozik, hogy megvitassa a felmerülő konkrét szabványosítási eseteket, jóváhagyja a szabványosítási munkára vonatkozó kritériumokat. A TERMCAT együttműködik a terminológia mellett elkötelezett spanyol és nemzetközi szervezetekkel (pl. TERMNET, RITERM, REALITER), szorgalmazza a soknyelvű terminológiai munkát a katalán nyelv nemzetközi szintereken való elterjesztése céljából, szorosan együttműködik a katalán nyelvterületen működő egyetemekkel, kapcsolatot tart terminológiai projekteken részt vevő szakemberekkel, egyetemi képzésekhez is hozzájárul azáltal, hogy gyakorlati lehetőséget

biztosít graduális és posztgraduális hallgatók számára a terminológia, a bölcsészettudományok, valamint fordító- és tolmácsképzés területéről. Fontos szerepet vállal a terminológiai adatok közzétételében és elterjesztésében, tagja a Spanyol Szabványügyi Testület (AENOR) 191-es, a terminológiára vonatkozó elvek, módszerek szabványosításáért felelős műszaki bizottságának, részt vesz az ISO és UNE (spanyol nemzeti) szabványok hivatalos katalán változatának kidolgozásában. A honlapon a szervezetre vonatkozó számadatokat is találunk: megtudjuk például, hogy 1985 és 2010 között 6682 terminust szabványosítottak.

A webhely igen érdekes, részletes információkkal szolgál a szervezetenél alkalmazott terminológiai szabványosításra vonatkozó munkafolyamatokról, módszerekről, és azon nyelvészeti, terminológiai kritériumokról, amelyek lehetővé teszik a terminológiai munkát és a szaknyelvek fejlődését katalán nyelven. Véleményük szerint műszaki, tudományos, humán területeken megjelenő neologizmusok szabványosításának szükségessége azért merülhet fel, mert az új terminusok katalán formái közül egyet konszenzus útján ki kell jelölni abban az esetben, ha még nem létezik általánosan elfogadott forma, vagy ha nyelvészeti, terminológiai szempontból nem megfelelő formák kerültek használatba. A szervezet a szabványosított terminusokat a Cercaterm és a Neoloteca terminológiai adatbázisban teszi bárki által elérhetővé. A terminológiai adatok elterjesztésének legfontosabb és leghatékonyabb eszközének a rendszeresen frissített adatbázisokat tartják, ezeken kívül olyan szótárakat és egyéb kiadványokat is szerkesztenek, amelyek egybegyűjtik az egyes tárgykörök szabványosított terminusait, valamint támogatják a szótár-és glosszáriumszerkesztéssel foglalkozó személyeket és munkacsoportokat. Tanácsadó Szolgálatuk (Servicio de Consultas) fogadja oktatási és más intézmények, kommunikációs médiumok, cégek, szervezetek, szakemberek terminológiával kapcsolatos kérdéseit, javaslatait, segítséget nyújt terminológiai termékek kidolgozásában, szakszövegek fordításában és szerkesztésében, valamint szoftver lokalizációban. A webhelyről katalán nyelven letölthetjük a szervezet által a terminológiai munkafolyamatokra kidolgozott módszertani szempontokat és néhány szakterület (állatok, enzimek, foglalkozásnevek) terminológiájára vonatkozó nyelvészeti kritériumokat, valamint megtaláljuk a szervezet által megbízható terminológiai forrásnak tekintett dokumentumok gyűjteményét is.

A honlap felsorolja és röviden ismerteti a TERMCAT által nyújtott terminológiai szolgáltatásokat. Online könyvtárakon keresztül a felhasználó megtalálja a katalán terminusokat tartalmazó kiadványok bibliográfiai adatait, szótárak, szakkönyvek listáját, amelyek szerkesztésében a szervezet részt vett, könyvtárak több mint 10.000 kötetet tartalmaz. A TERMCAT tájékoztatja azon intézményeket, cégeket, fordítókat, nyelvészeket, akiknek részletesebb információra van szüksége egy-egy tárgykör terminológiáját illetően. Terminológiai segítséget nyújt szakszövegek szerkesztéséhez és fordításához egyetemeknek, közintézményeknek, cégeknek illetve mindazoknak, akik segítséget igényelnek terminológiai termékek (szótárak, glosszárriumok, tezauruszok) előállításában. Vállalják a szakszövegek terminológiai szempontú lektorálását, a megfelelő terminusok felkutatását, neologizmusok szabványosítását, igény szerint módszertani segítséget is nyújtanak, például fordítói csoportok, lokalizációt végző csoportok koordinálásában, terminológiai termékek kidolgozásában, valamint elvégzik közintézmények, egyetemek, cégek és magánszemélyek által előállított termékek nyelvi, terminológiai szempontú minőségellenőrzését, értékelését. A szervezet kutatók, doktoranduszok rendelkezésére bocsátja az általa összeállított terminológiai korpuszokat, honlapjáról szabadon letölthető a GesTerm terminológiakezelő szoftver, amely lehetővé teszi a terminológiai munkához kapcsolódó főbb feladatok elvégzését: terminográfiai adatlapok létrehozását, az adatapokhoz kapcsolódó információk rögzítését, nyomtatható listák létrehozását. A GdTweb nevű szoftverük azon terminológusok és szakemberek számára készült, akik távolról működnek együtt a TERMCAT-tal, és lehetővé teszi számukra, hogy a weben keresztül a központ terminológiai adatbázisával összeköttetésben álló adatbáziskezelő programot használják.

A honlapon rövid jegyzeteket találunk terminusokkal, neologizmusokkal kapcsolatos kérdésekről, valamint megtaláljuk a terminológiai, lexikográfiai témájú közlegő konferenciák időpontját, programját, és a legújabb szótárak, glosszárriumok, kiadványok ismertetőit. A disszertáció írásának időpontjában például a *networking* angol terminus katalán terminusjelöltjeiről olvasható egy érdekes írás. A honlapon keresztül hozzáférhetünk a két terminológiai adatbázisukhoz: a Cercatermhez és a Neolotecához. A honlapon négynyelvű online szótárt is találunk (angol, francia, katalán, spanyol), amely közel negyven tárgykörben tartalmaz terminusokat, definíciókat és ekvivalenseket.

A TERMCAT az Európai Terminológiai Társaság (EAFT) tagja, 2012 óta az EAFT titkárságának központja (www.eaft-aet.net).

A Katalán Terminológiai Társaság (SCATERM, Societat Catalana de Terminologia <http://www.scaterm.iec.cat>)

A SCATERM 2001-ben alakult, 2008 óta a Katalán Tanulmányok Intézetének társintézményeként működik, honlapjuk kizárólag katalán nyelven olvasható. Tagsága különböző intézmények képviselőiből áll, például a TERMCAT, a Katalán Sportszövetség, a barcelonai Universitat Autònoma Alkalmazott Nyelvészeti Tanszéke és a Katalóniai Műszaki Egyetem. A szervezet 2009-ben elfogadott működési szabályzatát megtaláljuk a honlapon, amely tartalmazza szervezeti felépítését, munkacsoportjait. A szervezet célja a katalán műszaki és tudományos terminológia elterjesztése, platform kialakítása a terminológia mint tudományterület elismertetésére, a terminológiai tevékenységekről folyó információcsere, információáramlás elősegítése a felhasználók és a terminológiával foglalkozó szakemberek között, valamint kapcsolattartás a hasonló profillal rendelkező társaságokkal, intézményekkel. A SCATERM rendszeresen szervez konferenciákat, kurzusokat, a honlapról elérhető elektronikus közlönyük, a *Butlletí de la Societat Catalana de Terminologia*, félévente pedig katalán és angol nyelvű írásokat tartalmazó terminológiai folyóiratot is kiadnak *Terminàlia* címmel papír alapú és elektronikus formátumban egyaránt. Évente megrendezett konferenciáik előadásainak írott változatát az *Eines de Terminologia* című sorozatban olvashatjuk, amely a terminológia elméleti és gyakorlati kérdéseiről tartalmaz gyűjteményes köteteket és monográfiákat. A szervezet együttműködik különböző terminológiai profillal rendelkező intézményekkel, szervezetekkel, különösen szoros szakmai kapcsolatot tart az AETER-rel és a SGAT-tal, a Galego Nyelv Terminológiai Társaságával.

5.3.3. A baszk nyelvhez kapcsolódó honlapok

A Baszk Terminológiai és Lexikográfiai Központ (UZEI, Terminologia eta Lexikografia Zentroa www.uzei.com)

A Baszk Terminológiai és Lexikográfiai Központ 1977-ben alakult a nyelv modernizálására annak érdekében, hogy minden baszk ajkú megfelelőképpen használhassa az anyanyelvét műszaki, tudományos területeken. A honlap szerint a szervezet célja sokrétű: hozzá kíván járulni a baszk nyelv szabványosításához a nyelvhasználathoz kapcsolódó szolgáltatások útján; alkalmassá szeretné tenni a nyelvet arra, hogy megfeleljen

a jövőbeni kulturális, tudományos elvárásoknak; együttműködik azokkal a szervezetekkel, amelyek a baszk nyelv kutatásán, szabványosításán és elterjesztésén dolgoznak; kidolgoz és terjeszti a terminológiát különböző tárgykörökben; szótárakat, terminológiai termékeket szerkeszt; a baszk nyelvhez kapcsolódó terminológiai projekteket koordinálja; figyelemmel kíséri és folyamatosan elemzi a nyelv természetes fejlődését; előmozdítja az alkalmazott nyelvészet területén folyó kutatásokat; terminológiai és lexikográfiai adatbázisokat épít és frissít; terminológiai és lexikográfiai kurzusokat, konferenciákat szervez. Az UZEI 1987 óta hivatalosan is a Baszk Kormány felügyelete alatt álló kutatóintézet, amelynek elsődleges feladata a baszk nyelv ápolása, fejlesztése, a szervezet továbbá tagja a Baszk Kormány által felállított, a terminológiai szabványosításért felelős Terminológiai Bizottságnak, lexikográfiai osztályának kutatási eredményeit pedig a Baszk Nyelv Királyi Akadémiájának (Euskaltzaindia) Egységesített Szótárában teszi közzé. Együttműködik, folyamatos szakmai kapcsolatot tart nyelvészeti kutatómunkára szakosodott egyetemekkel és intézményekkel, a Baszk Kormány Nyelvpolitikai Tanácsadó Testületével, valamint olyan nemzetközi szervezetek tagja, mint az AETER, az EAFT, a TERMNET és az Infoterm. A szervezet korpuszépítő munkát is végez, kiemelkedő eredménye a baszk nyelv XX. századi korpuszának összeállítása, jelenleg pedig fordítói korpuszkezelő rendszerek kifejlesztésével is foglalkozik. Online tanácsadó szolgálata igyekszik megválaszolni olyan terminológiai kérdéseket, amelyekre internetes keresés során nem sikerült megoldást találni, illetve javaslatokat vár új terminusok megalkotására. Szolgáltatásai között szerepel a szakfordítás, honlapok, szoftverek lokalizációja, terminológiai, lexikográfiai témájú konferenciák szervezése, honlapjuk négynyelvű: baszk, spanyol, francia és angol.

A szervezet hitvallása szerint a terminológia, a tudományos és műszaki kommunikáció hatékonysága a nyelvek életképességének mutatója, jövőjük garanciája. 25 év munkája során közel 80 terminológiai szótárat szerkesztettek a legkülönbözőbb tárgykörökben az autószereléstől a szociolingvisztikáig, a kosárlabdától a vízvezeték-szerelésig, ezek fúziójából született az 1987-ben létrehozott EUSKALTERM terminológiai adatbázis, amelybe fokozatosan integrálták a később elkészült szótárakat. 2001-ben az EUSKALTERM-et baszk nemzeti terminológiai adatbázissá nyilvánították, amely ma több mint 100.000 terminográfiai adatlapot tartalmaz spanyol, francia, angol, esetenként pedig latin ekvivalenseikkel együtt. Az UZEI több nemzetközi projektben is részt vett, mint például a POINTER (Proposals for an Operational Infrastructure for Terminology in

Europe, Javaslatoz az Európai Terminológia Operacionális Infrastrukturájára), amely az Európai Bizottság 1995-ben indult projektje volt szilárd európai szintű terminológiai infrastrukturális bázis létrehozására. Az UZEI lexikográfiai osztálya 1986 óta minden baszk nyelven megjelenő anyagot összegyűjt, ebből építették meg a baszk nyelv XX. századi statisztikai korpuszát, amelynek célja nem az, hogy nyelvi modellt nyújtson, hanem hogy a nyelvhasználatot bemutassa. A munkamódszerük a következő volt: a XX. században született összes baszk nyelvű kiadványból kijelöltek 6351 kivonatot, ezekből épül fel a korpusz, 1987-ben kezdték a munkát, kezdetben évente frissített nyílt korpusz megalkotását tervezték, a XX. század végére azonban olyan zárt korpusz készült el, amely bemutatja a teljes XX. század baszk nyelvhasználatát, és amelynek alapjául az írott, nem pedig a beszélt nyelvhasználat szolgál. A honlapon megtaláljuk a korpuszba bekerült anyagok kiválasztásának szempontjait, a változatos műfajok (újságcikkek, tankönyvek, gyerekirodalom, hivatalos, irodalmi és vallásos szövegek), valamint a baszk nyelvnek a korpuszba beépített dialektusainak felsorolását. A korpusz statisztikai elemzésekre is alkalmas, és a baszk nyelv XX. századi univerzumaként tartják számon. A korpusz alapján az UZEI lexikográfiai osztályának feladata rendszeres nyelvtörténeti jelentések kidolgozása a Baszk Királyi Akadémia Szótári Bizottsága számára arról, hogy ki, mikor, hol és hogyan használt egy-egy formát. A jelentésekből kiindulva a Szótári Bizottság javaslatot tesz a Sztenderd Baszk Nyelv Bizottságának arra vonatkozóan, hogy mely formák érdeemesek szabványosításra.

Az UZEI kiadványai között terminológiai szótárak (pl. földrajzi nevek, halászat, gyógyszerészet, informatikai, sport) valamint lexikográfiai szótárak (gyakorisági, szinonima) szerepelnek. Szakfordítási Osztállyal is rendelkezik, ahol fordítók terminológusokkal együttműködve műszaki, tudományos szövegeket fordítanak, fontosabb ügyfelek, referenciaanyagaik szintén megtalálhatóak a honlapon. Terminológiai, fordítástechnikai kurzusokat is tartanak, konferenciáikon pedig bemutatják az EUSKALTERM és a korpusz létrehozásának lépéseit.

A Baszk Nyelv Akadémiája (Euskaltzaindia <http://www.euskaltzaindia.net>)

1919-ben alakult meg, feladata a baszk nyelv ápolása, nyelvészeti, terminológiai kutatások felügyelete, a nyelvhasználati normák rögzítése. A webhely néhány érdekes adalékkal szolgál a baszk nyelv történetéről, amely nem indoeurópai nyelv, és amelyet Baszkföldön kívül Navarrában, valamint Franciaország egy részén is beszélnek. A Baszk Reneszánsz

időszakában létesült szervezet 1968 óta aktív szabványosító és nyelvmodernizáló munkát végez, történetéről a honlapon részletes leírást találunk. Az Euskaltzaindiának 24 rendes tagja van, céljait még 1920-ban fektették le alapító okiratukban, amelyet többször módosítottak, hogy a mindenkori nyelvi-kulturális körülményekhez megfelelően alkalmazkodjanak. Az akadémia lexikográfiai, nyelvtani, névtani, irodalmi és beszélt nyelvi munkabizottságokból áll, a lexikográfiai bizottság feladata a baszk nyelv lexikai örökségének rendszerbe foglalása, valamint a Baszk Nyelv Általános Szótárának szerkesztése, folyamatos frissítése. A bizottságok javaslatai nyomán az Akadémia normákat tesz közzé, éves részletes jelentéseit a honlapon jelenteti meg, számos kiadványa megrendelhető különböző témakörökben: baszk klasszikus irodalom, nyelvészet, szociolingvisztika, névtan, szótárak, dialektológia.

5.3.4. A galego nyelvhez kapcsolódó honlapok

A Galego Nyelv Terminológiai Társasága (SGaT, Sociedade Galega de Terminoloxía <http://www.terminoloxia.org>)

A SGaT 2004-ben alakult Galíciában a terminológia fejlesztésében és elterjesztésében érdekelt személyek kezdeményezésére Galíciában. Honlapjuk kizárólag galego nyelven olvasható, és meglehetősen régen, 2008-ban frissítették utoljára. A santiago de compostelai központú szervezet célja az információcsere és a kapcsolattartás elősegítése a terminológiával foglalkozó galíciai szakemberek között, a galego terminológia elterjesztése az egyes tárgykörökben, konferenciák, kurzusok, szemináriumok szervezése. Céljainak elérése érdekében a galego nyelvű terminológiai termékek, valamint a terminológiai munkához kapcsolódó új kiadványok népszerűsítését tekinti feladatának, terminológusok képzésével is foglalkozik, és együttműködik spanyol és nemzetközi terminológiai szervezetekkel. Működési szabályzata megtalálható a honlapon, a szervezet tagjai nyelvészeti szolgáltatásokat nyújtó intézmények dolgozói, illetve magánszemélyek, fordítók, lektorok, dokumentumszerkesztők, a galego terminológia iránt érdeklődő különböző területeken dolgozó szakemberek, hivatásos tolmácsok és fordítók, informatikus nyelvészek, nyelvészzel, terminológiával foglalkozó egyetemi oktatók, hallgatók.

A honlap egybegyűjti számos, a galego nyelvhez kapcsolódó webhely elérhetőségét: galego terminusokat is tartalmazó terminológiai adatbázisokat, terminológiai profilú galíciai szervezeteket, a galego nyelv két korpuszát, online könyvtári katalógusokat, terminográfiai forrásokat, terminológiával foglalkozó galíciai, spanyolországi, portugáliai

honlapokat, valamint online galego terminológiai repertóriumok internetes elérhetőségét találjuk meg itt különböző tárgykörökben (matematika, fizika, kémia, közgazdaságtan, botanika, orvostudomány, informatika, közlekedés, irodalom stb.).

A Terminológiai Szabványosító Szolgálat (SNL, Servicio de Normalización Lingüística <http://www.usc.es/snl>)

Az SNL a Santiago de Compostelai Egyetemnek a galego nyelv terjesztésére és műszaki támogatására szakosodott szervezete. Honlapja szerint fő tevékenységi köre a fordítás, a lektorálás, nyelvkurzusok tartása, a galego nyelvhez kapcsolódó kutatási programok támogatása, tematikus szótárak, terminográfiai munkák összegyűjtése. Terminológiai szabványosító tervezetük galego nyelven a honlapról letölthető, céljaik között szerepel a galego használatának és a nyelvi jogok tiszteletben tartásának szorgalmazása az egyetem berkein belül, az új technológiák meghonosítása a galego szabványosításában, a galego megszilárdítása a felsőoktatásban használatos nyelvként, a hallgatók nyelvi kompetenciájának fejlesztése, általános nyelvi és szaknyelvi kurzusok szervezése. Terminológiai szolgálatuk feladata, hogy az egyetemi közösség számára összegyűjtse és létrehozza a pontos és minőségi dokumentáció szerkesztéséhez szükséges terminusokat. Honlapjukon megtaláljuk a különböző tárgykörökhöz kapcsolódó, általuk megbízhatónak ítélt terminológiai források gyűjteményét, valamint az SNL által készített terminográfiai források listáját különböző tárgykörökben és nyelvpárokban.

5.3.5. Neolatin nyelvekhez kapcsolódó honlapok

Az Ibér-Amerikai Terminológiai Hálózat (RITerm, Red Iberoamericana de Terminología <http://www.riterm.net>)

A RITerm 1988-ban alakult abból a célból, hogy együttműködési csatornaként szolgáljon a spanyol-, katalán- és portugálajkú országok számára a terminológia területén megjelenő új ismeretek átadására. Központja a braziliai Universidade Federal do Rio Grande do Sul (UFRGS) egyetemen található. Feladatköre sokrétű: információcsere a hálózat tagjai között, a kompatibilitás elősegítése a terminológia területén használatos rendszerek, formátumok, módszertani eszközök között, együttműködés elősegítése, projektek tervezése és koordinálása a terminológia, a lexikográfia, a terminológiai adatbázisok, a terminológiai tervezés területén, közös, egységes terminológiai adatbázis építése a régió számára, a terminológia mint tudomány eredményeinek elterjesztése, megismertetése konferenciák, egyetemi programok, találkozók és folyóiratok útján, két évente szimpóziumok rendezése.

A honlapon a RITerm történetéről María Teresa Cabré Castellví (2000) írását olvashatjuk spanyol nyelven *El papel de RITerm en la terminología iberoamericana* címmel, aki a szervezet történetét az alábbi fejlődési szakaszokra osztja: születés, gyermekkor, ifjúság, érett kor. Kiemeli a nyelvi sokszínűség fontosságát, az anyanyelv használatának szükségességét a nemzetközi szakmai, tudományos, műszaki kommunikációban, mivel a nemzetek számára kizárólag így születnek egyenlő feltételek. A katalán kutató nő véleménye szerint az olyan szervezetek tevékenysége, mint a RITerm, hozzájárul a terminológiai harmonizáció biztosításához, folyamatos ápolásához.

A RITerm tagsági köre egyénekből és intézményekből tevődik össze: az egyének terminológiával foglalkozó szakemberek különböző, főként spanyol-, és portugálajkú országokból: Brazília, Argentína, Kuba, Spanyolország, Franciaország, Peru, Románia stb., az intézmények pedig különböző országok terminológiai társaságai, egyetemek fordító- és tolmácsképző intézetei, nyelvi tanszékei, az AETER, a TERMCAT és pl. az USA részéről a Microsoft. A szervezet működési szabályzata tartalmazza céljait, a tagok feladatait, a honlapon megtaláljuk a részletes szabályzatot, valamint a szervezet által két évente megrendezett szimpóziumok programját 1988-tól 2008-ig, és letölthetjük az elhangzott előadások írott változatát is. A RITerm folyóirata a *Debate Terminológico*, amely évente kétszer jelenik meg, és a terminológia tárgykörében tartalmaz kutatási beszámolókat, fordításokat, előadásokat és recenziókat spanyol és portugál nyelven. A folyóirat online archívumából letölthetjük a 2005 és 2009 között megjelent írásokat, és a RITerm titkárságának két éves beszámolóit is megtaláljuk az 1999 és 2006 között elvégzett tevékenységekről, a tagság összetételéről, az általuk szervezett kurzusokról és konferenciákról, az odaítélt ösztöndíjakról, és az említett időszakban megjelentetett kiadványokról.

A Pánlatin Terminológiai Hálózat (REALITER, Red Panlatina de Terminología <http://www.realiter.net>)

A REALITER a neolatin nyelvű országok terminológiával foglalkozó kutatóit, szervezeteit, intézményeit tömöríti egybe, legfőbb feladata pedig a neolatin nyelvek harmonizált fejlődésének elősegítése. A koordinátori feladatokat a párizsi székhelyű Unión Latina nemzetközi szervezet látja el, tagországai között például Argentína, Belgium, Brazília, Chile, Kanada, Spanyolország, Olaszország és Franciaország is szerepel. Specifikus céljai között olyan egységes módszertani elvek létrehozását találjuk, amelyek

alkalmazhatóak a közös munka eredményeképpen létrehozott terminológiai termékekre, ezen kívül tervezik soknyelvű, közös terminológiai munkák megvalósítását társadalmi közérdekre számot tartó tárgykörökben, referenciaanyagok gyűjtését, oktatási csereprogramok kidolgozását szakértők, oktatók, hallgatók és tananyagok cseréje útján.

A honlapon keresztül megismerkedhetünk a szervezet felépítésével: bizottságból, titkárságból és különböző munkacsoportokból áll, a bizottság egy-egy taggal rendelkezik spanyol, katalán, portugál, galego, francia, olasz és román nyelvből, főtitkára María Teresa Cabré Castellví. A terminológiai munkára vonatkozó egységes módszertani elveket a szervezet ülésein, sokéves munka eredményeképpen dolgozták ki 1993 óta, ezeknek a webhely igen részletes leírását adja. Alapvetésük az, hogy a nyelvi sokszínűséget tiszteletben kell tartani, minden nyelvet és nyelvváltozatot egyenlőképpen kell figyelembe venni, a szocioterminológia elvei alapján az egyes munkanyelvekhez tartozó földrajzi régiók terminológiahasználatával és hagyományainak sokszínűségével együtt. A szervezeten belüli együttműködés a különböző országok nyelvészeinek, terminológusainak, az érintett tárgykörök szakembereinek, valamint a terminológia felhasználóinak közös munkáját jelenti, amely az elkészült terminológiai termékek minőségének biztosítása érdekében elengedhetetlenül fontos. A terminológiai ISO szabványokban megfogalmazott elveket követik, a fogalmi struktúrák felállítása a vizsgált fogalmak között megfigyelt és meghatározott viszonyok típusai alapján történik, ezt követi a fogalmi rendszert tükröző szisztematikus definiálás, majd a terminusok hozzárendelése a fogalmakhoz. A honlap tanúsága szerint a terminográfia minőségre vonatkozó 3 általános elvét tartják szem előtt: 1. hozzáférhetőség (a felhasználó minél gyorsabban találja meg a kommunikációs helyzetnek megfelelő terminusokat), 2. aktualitás (a terminológia minden tárgykörben legyen aktuális), 3. megbízhatóság (a terminusok legyenek a szakmai közösség által elfogadottak, jóváhagyottak), majd részletesen ismertetik a gyakorlati terminográfiai munkára vonatkozó kritériumokat. A fogalmi rendszerek felvázolásához az erre vonatkozó ISO szabványokat kell figyelembe venni a terminográfiai munka célját és a felhasználók szükségleteit szem előtt tartva. A fogalmi rendszer lehet hierarchikus (generikus vagy partitív), nem hierarchikus (szekvenciális vagy pragmatikus) vagy vegyes; az alapelv szerint a fogalmak listáját a felhasználók megfigyelt vagy kinyilvánított szükségletei szerint kell összeállítani olyan módon, hogy a szövegtörzsből kinyert fogalmak megfeleljenek a reprezentativitás és az aktualitás követelményeinek. A definíció

megfogalmazásának alkalmazkodnia kell a felhasználók specifikus szükségleteihez, a terminusok kijelölésénél pedig figyelembe kell venni a megfigyelt, a hivatalos, valamint a terminológia felhasználói által megszokott használatot. Az egyes nyelvek közötti terminológiai ekvivalencia a terminus-fogalom viszonyok közötti párhuzamon alapul (vö. ISO 704: 2009).

A terminológiai adatok megjelenítése a felhasználók szükségleteitől, illetve a munka céljától függ. Lehetőség szerint ez rendszeresen frissíthető terminológiai adatbázisokban történjen, ahol a fő terminus, a terminusváltozatok, a nyelvi azonosító, az ország vagy régió azonosítója, a tárgykör, a grammatikai adatok, a definíció és a forrás megjelölése minden esetben kötelező, míg a szinonimák, a rövidítés, a használat megjelölése, a kontextus, a frazeológiai adatok és megjegyzések feltüntetése opcionális, közülük csak a felhasználók számára szükséges adatokat kell megjelölni. A módszertani elvek között külön részt szentelnek az anglicizmusok kezelésének: a REALITER minden munkacsoportjában felelőst jelölnek ki, aki a projekt többi résztvevőjével együttműködve megítéli az anglicizmusok felvételét, és ügyel az egyensúlyra az angol és a neolatin formák mint preferált terminusok között. Az elkészült terminológiai termék validálásához az alábbi kritériumoknak kell feltétlenül megfelelni, és a termék részeként feltüntetni: a tanulmányozott dokumentumok közül a megbízhatónak ítélt munkák bibliográfiájának elkészítése, a tárgykör szakértőivel való konzultáció, a szektor elismert szervezeteivel, szabványosító intézményeivel való kapcsolatfelvétel. A termékek minőségének biztosítása érdekében szükséges, hogy a preferált terminus a valódi nyelvhasználatot tükrözze, a terminusok leírása a lehető legpontosabb legyen, a termékeket minden egyes nyelven a tárgykör legalább egy szakértője lektorálja, a bevezetőjében szerepeljen a termék bemutatása, az alkalmazott módszerek leírása, a végén pedig szerepeljen bibliográfia.

A REALITER honlapján megtaláljuk a szervezet által vezetett projektek rövid leírását, többnyelvű glosszáriumokat a legkülönbözőbb tárgykörökben (például környezetvédelem, informatika, elektronikus kereskedelem, gazdasági neologizmusok a sajtónyelvben, bio-, nanotechnológia, mesterséges intelligencia, marketing), ezek közül néhány .pdf formátumban letölthető, mások viszont a külső felhasználók számára nem elérhetőek. Például a *Neologismos económicos en las lenguas románicas a través de la prensa (Gazdasági neologizmusok a neolatin nyelvekben a sajtó alapján)* (2006) című katalán nyelvű glosszárium hasznos segédeszköz dokumentumszerkesztők számára,

bevezetője leírja a neologizmusok azonosításának kritériumait, minden szócikk tartalmazza a neologizmus nyelvtani kategóriáját, típusát kóddal ellátva (alaki, szintaktikai, szemantikai neologizmus, kölcsönszó), kontextusát, forrását (a folyóirat kódját), és a megjelenés dátumát. Szintén .pdf formátumban megtaláljuk például a madárinfluenza glosszáriumát, amely 72 fogalmat tartalmaz francia, katalán, spanyol, galego, olasz, portugál, román és angol nyelven. A bejegyzés tartalmazza a fő terminust francia nyelven, a nyelvtani kategóriát, a fogalom definícióját, majd a különböző nyelvű terminusokat nyelvi azonosítókkal ellátva.

A REALITER missziója megalakulása óta az, hogy munkájával hozzájáruljon a neolatin nyelvek terminológiájának harmonizált fejlődéséhez, támogassa a nyelvi sokszínűséget egy olyan globalizált világban, ahol a gazdasági, kereskedelmi, tudományos, technológiai, kulturális ismeretek folyamatos cseréje, áramlása zajlik, és ahol a terminológia mint tudomány, gyakorlat és mint a nyelvpolitika fontos része egyre fontosabb szerephez jut. 2011. június 1-én Québecben rendezték meg a REALITER szakmai napját, melynek fő témakörei, a honlapon olvasható információk szerint, a következők voltak: 1) a terminológia helye a nyelvpolitikában és a nyelvi sokszínűség előmozdításában, amelynek keretében többek között azzal a kérdéssel is foglalkoztak, hogy hogyan lehet két ellentétes törekvést összeegyeztetni a szakmai kommunikációban: a kölcsönös érthetőség és a terminológiai, nyelvi sokszínűség tiszteletben tartása; 2) a terminológia gyakorlata és módszerei a soknyelvűség kívánalmainak tükrében, korpuszépítéssel, definiálással kapcsolatos kérdések, vagyis hogyan lehet kezelni és bemutatni a fogalmak, a fogalmi rendszerek és a terminusok közötti különbségeket, hogyan lehet meghatározni a terminusok státuszát (szabványosított, javasolt terminus, neologizmus stb.); 3) a soknyelvű terminológiai források kezelése, elterjesztése, működésbe helyezése, a terminológiai adatok megjelenítése terminológiai adatbázisokban, ekvivalencia-viszonyok kezelése a különböző nyelvű terminusok között soknyelvű adatbázisokban, adatok frissítése és széles körű terjesztése.

5.4. Spanyolországi terminológiai adatbázisok

5.4.1. Cercaterm (TERMCAT)

A *Cercaterm* a TERMCAT által szerkesztett adatbázis, különböző tárgykörök szakemberei, kiadványszerkesztők, valamint fordítók és tolmácsok számára készült. Az

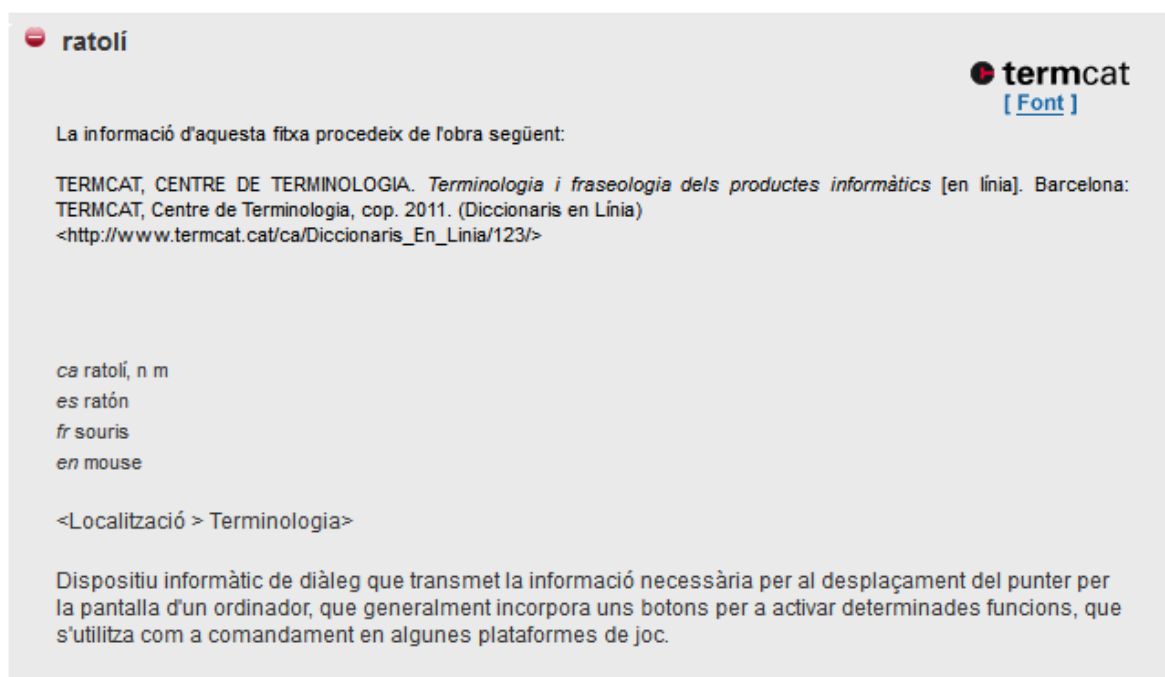
adatbázis nyelve katalán, a fő terminus katalán nyelvű, ekvivalens formák – nem minden esetben – spanyol, francia angol és olasz nyelven is szerepelnek.

Tartalmi jellemzőit tekintve a TERMCAT honlapján olvasható adatok szerint a Cercaterm 230.000 terminográfiai adatlapot és 31 tárgykört tartalmaz; a mezőgazdaságtól az elektronikáig, a földrajztól a nyelvészet és az irodalom területéig számos tudományos és műszaki tárgykör terminusai és definíciói között tájékozódhatunk. Az adatokat kéthetente frissítik az alábbi források alapján: 1. a *Neoloteca*, a TERMCAT adatbázisa, amely a szervezet Felügyelőtanácsa (*Consejo Supervisor*) által szabványosított terminusokat tartalmazza, 2. a TERMCAT által kidolgozott terminológiai termékek, 3. a TERMCAT kutatási projektjeinek eredményei, 4. egyéb szervezetek adatbázisaiból átvett terminográfiai adatlapok adataiból. Minden adatlap jobb felső sarkában a *Font* ikonra kattintva megtaláljuk a terminus és a definíció forrásának feltüntetését.

A terminográfiai adatlap minden esetben tartalmazza a fogalom definícióját és a katalán terminust, a hozzá tartozó nyelvtani kategóriával, a tárgykört vagy tárgyköröket, amelyekhez a terminus tartozik és változó számú idegen nyelvű ekvivalenst ISO-kóddal (nyelvi azonosítóval) ellátva. Abban az esetben, ha a terminus kölcsönszó, akkor feltüntetik a forrásnyelvet is annak jelzésére, hogy a kiejtés a feltüntetett nyelv fonetikai szabályait követi. A *Cercaterm* esetében kétféle keresési módot; egyszerűt és összetettet találunk. Az egyszerű kereséssel az adatlapok címei között kereshetünk témakör és nyelv szerint. A részletes kereséssel különböző szűrési feltételeket adhatunk meg: kereshetünk az adatlapok címei, a definíciókban és a definíciókhoz fűzött jegyzetekben is és az adatlapok teljes tartalmában. A keresés eredményeképpen információt kapunk arról, hogy hány terminográfiai adatlapon található meg a keresett elem. Ha a *Cercatermben* automatikus kereséssel nem találjuk meg egy-egy angol vagy spanyol terminus katalán megfelelőjét, akkor üzenetben személyre szóló segítséget is kérhetünk egy-egy terminológiai probléma megoldásához.

Ha az adatbázis keresőfelületén a keresési mezőbe (*text de la consulta*) beírjuk például a spanyol *ratón* (egér) szót, és kiválasztjuk az elektronika, informatika, telekommunikáció (*Electrònica. Informàtica. Telecomunications*) tárgykört, akkor a keresés eredményeképpen 14 találatot kapunk, olyan katalán terminusokat, amelynek egyik eleme a *ratón* szó. A második, *ratolí* találatra kattintva az 5. ábrán látható terminográfiai adatlapot találjuk. Az adatlapon szereplő fő terminus a *ratolí*, ha a jobb felső sarokban a

Font (forrás) szóra kattintunk, akkor látjuk, hogy a terminushoz kapcsolódó adatok forrása a TERMCAT által kiadott online szótár. A forrás megjelölést a fő terminus követi katalán nyelven a grammatikai kategória megjelölésével (hímnemű főnév), majd a katalán nyelvű terminus spanyol, francia és angol ekvivalens formáit találjuk ISO-kódokkal ellátva. Ezután a tárgyköri besorolás (lokalizáció, terminológia) következik, majd a katalán nyelvű definíció.

ratolí

termcat
[Font]

La informació d'aquesta fitxa procedeix de l'obra següent:

TERMCAT, CENTRE DE TERMINOLOGIA. *Terminologia i fraseologia dels productes informàtics* [en línia]. Barcelona: TERMCAT, Centre de Terminologia, cop. 2011. (Diccionaris en Línia)
<http://www.termcat.cat/ca/Diccionaris_En_Linia/123/>

ca ratolí, n m
es ratón
fr souris
en mouse

<Localització > Terminologia>

Dispositiu informàtic de diàleg que transmet la informació necessària per al desplaçament del punter per la pantalla d'un ordinador, que generalment incorpora uns botons per a activar determinades funcions, que s'utilitza com a comandament en algunes plataformes de joc.

5. ábra: A *ratolí* (egér) terminus terminográfiai adatlapja a *Cercaterm* adatbázisban

5.4.2. Neoloteca (TERMCAT)

A *Neoloteca* szintén a TERMCAT adatbázisa, amely a szervezet Felügyelőbizottsága által szabványosított összes katalán (műszaki és tudományos tárgykörökbe tartozó) terminust tartalmazza a hozzájuk kapcsolódó katalán nyelvű definíciókkal és egyéb nyelvű ekvivalensekkel együtt. Elsősorban olyan szakemberek számára készült, akiknek katalán nyelven kell kiadványokat szerkeszteniük; kiadóknak, valamint fordítóknak, tolmácsoknak. Főként katalán nyelvű terminológiai adatokról nyújt információt, de számos adatlapon megtalálhatóak egyéb nyelvű referenciamunkákban (forrásokban) található spanyol, angol, német, francia és olasz ekvivalens formák.

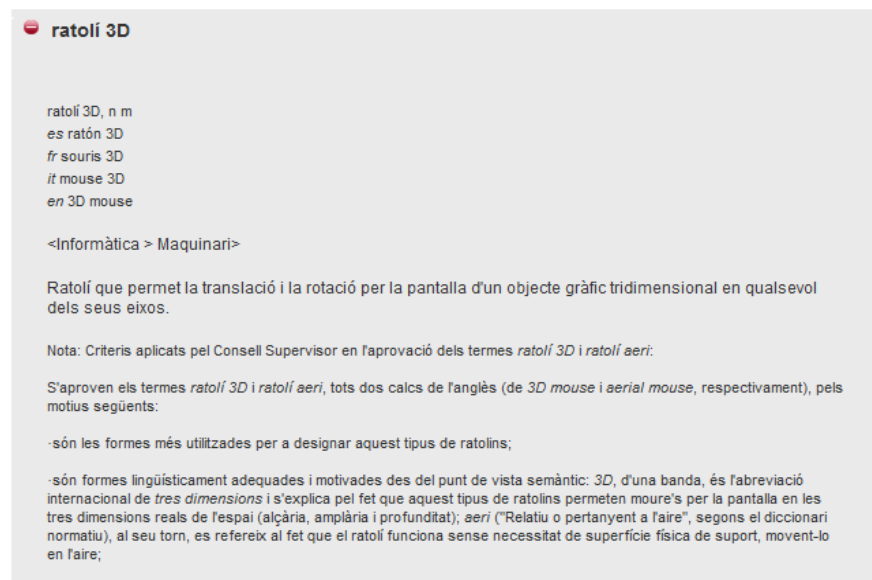
Az adatbázis tartalmi jellemzőit tekintve a *Neolotecá*ban katalán, spanyol, angol, német, olasz és francia alfabetikus tárgymutató útján lehet hozzáférni a TERMCAT

Felügyelő Tanácsa által szabványosított terminusokhoz, valamint latin nyelvű nomenklaturákhoz a botanika és a zoológia tárgykörében. Az adatbázis 1986-tól napjainkig szabványosított terminusokat tartalmazza, 4500 katalán terminust, rendszeresen frissítik, az újonnan jóváhagyott terminusokat külön részben rögzítik (*nuevas incorporaciones*). Feltüntetik a használatban levő, bár a TERMCAT által elutasított formákat is, ezeket *-gal jelölik, és az általuk preferált formát, amelyet a Felügyelő Tanács olyan tanulmány során jelöl ki, amely, a honlapon olvasható információk szerint nyelvi, terminológiai, társadalmi szempontokat egyaránt szem előtt tart, akárcsak a tárgykör szakembereinek véleményét. 29 tárgykör terminusait és definícióit találjuk meg a legkülönbözőbb tárgykörökben (pl. egészségtudomány, társadalomtudományok, sport, fizika). Az adatlapokon nem tüntetik fel egyenként a terminológiai adatok forrását, mivel az adatlapokat a Felügyelőtanács döntései alapján dolgozzák ki.

Ha a formai jellemzőket vizsgáljuk meg, akkor azt látjuk, hogy a *Neoloteca* adatbázis felhasználói felülete és az adatlapok felépítése a *Cercaterm*éhez hasonló. A fő terminus katalán nyelvű, ez adja az adatlap címét, majd ismét a katalán terminust látjuk a nyelvi azonosítójával és a grammatikai kategória megjelölésével. Ezután következnek az egyéb nyelvű ekvivalensek ugyancsak nyelvi azonosítóval ellátva, majd a tárgykör megjelölése, a katalán nyelvű definíció, valamint a definícióhoz fűzött esetleges megjegyzések. Két keresési típust találunk a *Neoloteca* esetében is, akárcsak a *Cercaterm*nél: egyszerű és összetettet. Ha az egyszerű keresést választjuk, akkor a keresési mezőbe (*text de la consulta*) beírhatjuk a keresett elemet és kiválaszthatjuk a nyelvet. Az összetett keresés útján kereshetünk az elnevezések, a definíciók tartalmában és a definíciókhoz fűzött megjegyzésekben, megadhatjuk a keresés nyelvét, valamint a keresett elem nyelvtani kategóriáját is.

Ha a *ratón* terminusra rákeresünk, a nyelvek közül pedig kiválasztjuk a spanyolt (*castellà*) akkor 17 keresési eredményt kapunk, olyan katalán terminusokat, amelyekben szerepel a keresett elem. Az első találatra rákattintva a *ratolí 3D* terminus adatlapját találjuk meg. Az adatlap címe a katalán terminus, az első adat szintén a katalán terminus a rá vonatkozó grammatikai információval (hímnemű főnév), majd a spanyol, angol, olasz és francia ekvivalensek következnek nyelvi azonosítókkal ellátva. Feltüntetik a tárgyköri besorolást (*Informàtica, Maquinari, Informatika, Gépészet*), majd a fogalom katalán nyelvű definícióját. A definícióhoz fűzött megjegyzésben olvashatjuk, hogy a *3D mouse*

angol kölcsönszó használatát is elfogadhatónak tartják, mivel ez a leggyakoribb forma az ilyen típusú egerek megjelölésére, mert nyelvileg helyes forma és szemantikailag motivált, egyéb nyelvekben is megfigyelhető, és a megkérdezett szakemberek is elfogadják a használatát. Végül felsorolják a szemantikai szempontból nem elfogadható formákat is (*ratolí en 3D*, *ratolí tridimensional*).

6. ábra: A *ratolí 3D* terminus terminográfiai adatlapja a *Neoloteca* adatbázisban

5.4.3. Az UBTerm (Universidad de Barcelona)

Az *UBTerm* a Barcelonai Egyetem terminológiai adatbázisa, az egyetemi közösség és a Nyelvi Szolgálat (*Serveis Lingüístics*) által publikált, már megjelent összes szótár, glosszárium terminusait tartalmazza, az egyetemhez kapcsolódó tevékenységek során használatos terminusokat gyűjti egybe (oktatás, kutatás). A honlap tanúsága szerint az adatbázis összeállításának és közzétételének elsődleges célja a katalán nyelv használatának szorgalmazása volt, elsősorban egyetemi oktatók, hallgatók, műszaki és tudományos szövegek fordítói, szerkesztői, valamint szaknyelvet oktató tanárok számára készült. Az adatbázis nyelve katalán, minden adatlapon a katalán terminus szerepel fő terminusként, ebből juthatunk el a hozzá kapcsolódó egyéb információkhoz, minden adatlap tartalmaz egyéb nyelvű ekvivalens (spanyol, angol, francia, német, olasz) terminusokat is, és az adatlapokhoz kapcsolódó egyes információkhoz az egyes ekvivalens terminusokra kattintva is hozzáférhetünk.

Tartalmát tekintve az adatbázis ismertetője nem szolgáltat információt a terminusok vagy az adatlapok számáról. A terminusok besorolása alfabetikus, vagy kereshetünk az

egyres szótárak tartalmán belül, így témakör szerint összesen 37 műszaki és tudományos tárgykörben (pl. anatómia, biokémia, ökológia, statisztika, fizika). Az adatlapon legfelül megtaláljuk az adatok forrását (mely a Nyelvi Szolgálat egyik kiadványa), és a forrásra kattintva annak bibliográfiai adatait.

Formai jellemzőit megvizsgálva azt látjuk, hogy az adatlapon elsőként szerepel a fő terminus katalán nyelven, majd szinonimák, egyéb nyelvű ekvivalensek, a grammatikai kategória megjelölése, a definíció és egyéb megjegyzések következnek. Egyszerű vagy összetett keresést választhatunk, az egyszerű kereséssel egyszerre böngészhetünk a fő terminusok között és az adatlapok tartalmán belül, és a kereső mezőbe közvetlenül írhatjuk be az egyéb nyelvű terminusokat is. A keresés eredményeképpen listát kapunk azokról az adatlapokról, amelyekben a keresett elem megtalálható. Az adatlapok a fő terminusra klikkelve jeleníthetők meg, amelyeken szerepel a forrás is, vagyis, hogy melyik szótárból, glosszáriumból származik. A terminológiai adatokon kívül az adatlap egyéb információkkal is szolgál, amelyek a felhasználók számára hasznosak lehetnek: a szótár (forrás) címe, szerzője, annak bibliográfiai adatai. Az összetett keresés segítségével szűkíthetjük a keresés helyét a fő terminusra vagy a definícióra, vagy egyetlen szótáron belül is kereshetünk.

Ha például az egyszerű keresést használva a keresési mezőbe beírjuk a spanyol *ratón* terminust, akkor bal oldalon az adatbázis 10 találatot jelenít meg. A második találatra, a *clicar* terminusra kattintva megjeleníthetjük a terminus adatlapját. Az adatlapon legfelül az adatok forrását találjuk meg (*Diccionari de microinformàtica*), majd a fő terminust katalán nyelven a hozzá tartozó grammatikai információval (*v tr*, tárgyas ige), ezt követi a szinonimája (*fer un clic*), majd a spanyol és az angol ekvivalensek (*pulsar el ratón*, *click*, *to*) a hozzájuk tartozó grammatikai információval, majd a katalán nyelvű definíció következik, és a hozzá fűzött megjegyzésként megtaláljuk a terminust kontextusban. A definíció, azaz „*fer clic amb el ratol*” (klikkel az egerrel) valójában a terminus szinonimája kontextusba helyezve, semmiképpen sem valódi terminológiai definíció.

The screenshot shows the UBTerm online dictionary interface. At the top, there is a navigation bar with 'UBWeb' on the left and 'UBTerm' on the right. Below the navigation bar, the page title is 'Serveis Lingüístics UBTerm'. The main content area displays the search results for the term 'clicar v tr'. On the left side, there is a list of related terms and their source dictionaries, including 'botó del ratolí', 'Microinformàtica (MI)', 'clicar', 'Microinformàtica (MI)', 'conca intracràtonica', 'Geologia (GL)', 'controlador del ratolí', 'Microinformàtica (MI)', 'crató', 'Geologia (GL)', 'cratònic-a', 'Geologia (GL)', 'gratonita', 'Mineralogia (MN)', 'paratonia', 'Didàctica de l'educació física (EF)', 'pines de dents de rata', 'Podologia (PD)', 'ratolí', and 'Microinformàtica (MI)'. The main entry for 'clicar v tr' includes the following information: 'sin. fer un clic v tr', 'es pulsar el ratón v tr', 'en click, to v tr', 'Definició: Fer clic amb el ratolí.', and 'Notes: "Clicar dues vegades per executar la instrucció."' Below the entry, there is a search box containing the word 'ratón', a 'Cercar' button, and links for 'Avançada', 'Ajuda', and 'Caràcters especials'.

7. ábra: A *clicar* terminus terminográfiai adatlapja az *UBTerm* adatbázisban

5.4.4. UPCTERM, Terminología Técnica Multilingüe (Universidad Politécnica de Cataluña)

Az *UPCTERM* műszaki, technológiai tárgykörű többnyelvű terminológiai adatbázis, amelyet a Katalóniai Műszaki Egyetem Nyelvtechnológiai Szolgálat (Servicios de Lengua y Tecnología de la Universidad Politécnica de Cataluña) dolgozott ki. Az egyetem különböző egységeinek munkatársai közösen hozták létre, katalán nyelvű, esetenként spanyol, angol és francia ekvivalensekkel. Megalkotásának célja az volt, hogy összegezzék a szolgálat 20 éves terminológiai munkájának eredményeit, valamint az, hogy hatékony segítséget nyújtsanak az egyetemi tudományos közösségen belül született dokumentumoknak és azok fordítóinak. Rendszeresen frissítik, bővítik a nyelvi szolgálat új kiadványaival a felhasználók megjegyzéseit is figyelembe véve.

Tartalmi jegyeit tekintve a terminusok besorolása ábécérendű, de végezhetünk tematikus keresést is, amelynek eredményeképpen a kiválasztott tárgykörhöz tartozó összes terminust megtaláljuk ábécérendben. Az adatbázis 92.408 terminust tartalmaz 28.115 terminográfiai adatlapon, 14 tárgykörben pl. matematika, statisztika, építészet, optika, gépészet, elektronika, informatika, telekommunikáció, földtan, textilipar, gazdaság, vegyészet. A honlapon található információk szerint a terminológiai adatok forrását főként a nyelvtechnológiai szolgálat kiadványai, valamint a műszaki szövegek fordítási projektjei során kinyert terminusok adják, az egyes adatlapokon viszont a forrásra vonatkozó adatokat nem találunk.

A terminográfiai adatlapon elsőként a fő terminust találjuk a nyelvi azonosítóval és a tárgykör megjelölésével, majd az egyéb nyelvű ekvivalenseket szintén nyelvi azonosítókkal ellátva. Grammatikai információ (a nyelvtani nem feltüntetése) minden esetben csak a katalán terminushoz tartozik. Esetenként az adatapon megtalálható a katalán nyelvű definíció, a definícióhoz fűzött megjegyzések, illetve katalán szinonimák. Kétféle keresési mód áll rendelkezésünkre: ábécérendes vagy interaktív. Ábécérendes keresés esetén először kiválaszthatjuk a keresési nyelvet, kijelölhetjük a tárgykört, majd az ábécérendű listából kiválaszthatjuk a terminus kezdőbetűjét. A keresési mód hátránya, hogy ilyen esetben végig kell lapoznunk, amíg a keresett terminust meg nem találjuk, és ez esetenként sok időt vesz igénybe. Interaktív kereséssel a keresési mezőbe beírjuk a terminust, ilyen módon a program minden kifejezést kiad, amely a keresett elemet tartalmazza, de szűkíthetjük is a keresést: pontos terminus (*exactament*), a keresett elemet tartalmazó terminusok (*termes que contenen*), a terminus elején található elem (*termes que comencen por*), a terminus végén található elem (*termes que acaben en*) szerint. Választhatjuk azt az opciót is, hogy az adatbázis a keresést a definíciókban is elvégezze.

Ha az interaktív keresés lépéseit követve kiválasztjuk az *exactment* linket, és a keresési mezőbe beírjuk a *ratón* terminust, akkor az adatlapon az alábbi információkat találjuk (8. ábra): legfelül látható a spanyol terminus a nyelvi azonosítójával, valamint a tárgykör megjelölésével: *Enginyeria electrònica, informàtica i telecomunicacions*, (elektrotechnika, informatika és telekommunikáció), majd a katalán terminust találjuk meg a nyelvtani nem megjelölésével (hímnemű), végül az angol terminust a nyelvi azonosítójával. A *ratón* terminus esetében nem találunk definíciót, sem szinonimákat, sem pedig forrásmegjelölést.

8. ábra: A *ratón* terminus terminográfiai adatlapja az *UPCTERM* adatbázisban

5.4.5. EUSKALTERM (UZEI)

Az *Euskalterm* a Baszk Terminológiai és Lexikográfiai Központ (UZEI) által létrehozott terminológiai adatbázis. A szervezet több mint 80 terminológiai szótárt szerkesztett sokféle tárgykörben, ezek fúziójából hozták létre 1987-ben az adatbázist, ebbe integrálták a később szerkesztett szótárak terminológiai adatait, végül 2001-ben az *Euskalterm*et baszk nemzeti terminológiai adatbázissá nyilvánították. Az adatbázis elsősorban baszk anyanyelvű fordítók és tolmácsok számára készült, felülete spanyol, baszk, angol vagy francia nyelven tanulmányozható, a baszk fő terminusok mellett spanyol, francia, angol és latin ekvivalenseket találunk.

Tartalmi jellemzőit tekintve a terminusok besorolása kizárólag alfabetikus, témakörök szerint nem tudunk keresni, az adatbázis a honlapon található információk szerint több mint 100 ezer terminográfiai adatlapot tartalmaz 27 tárgykörben (pl. kereskedelem, jogtudomány, sport, informatika). A terminográfiai adatlapokat rendszeresen frissítik az *Euskaltzaindia* (a Baszk Nyelv Akadémiája) normái szerint és a terminológiai szabványosító műszaki bizottságok munkája nyomán. Az adatbázis frissítése három szinten valósul meg: 1) új terminusok hozzáadásával, 2) a terminusok frissítésével 3) az újonnan szabványosított terminusok rögzítésével. A honlapon megtaláljuk, hogy melyik évben milyen szótárak tartalmát adták hozzá az adatbázishoz, és hogy ez hány terminográfiai adatlapot jelent.

A formai jellemzőket megvizsgálva azt látjuk, hogy a terminográfiai adatlapok nyelve a baszk, az adatlapon legfelül a tárgyköri besorolást találjuk, majd a baszk terminus következik grammatikai információk nélkül, ezt követi a baszk nyelvű definíció, majd az egyéb nyelvű ekvivalensek, legalul pedig az adatok forrásának megjelölését, és a rögzítés évét találjuk. Ha a spanyol, francia, angol vagy latin nyelvű ekvivalensekre kattintunk, akkor az adatlap megfordítható, ilyen esetben az egyéb nyelvű terminus lesz a fő terminus, és megtaláljuk azokat a kiegészítő információkat, amelyek nem a baszk nyelvhez tartoznak. Az adatbázis csak egyszerű keresési módot kínál, beírhatjuk a keresett elemet, valamint kiválaszthatjuk a nyelvet.

Ha kiválasztjuk a nyelvet, a keresési mezőbe beírjuk a keresett terminust, akkor a keresés eredményeképpen megkapjuk azoknak a terminusoknak a listáját, amelyekben a keresett elem szerepel a tárgykör megjelölésével együtt. Ha például kiválasztjuk a spanyol nyelvet, és a keresési mezőbe beírjuk a *ratón* (egér) terminust, akkor a keresés eredményeképpen 31 terminust találunk, a terminus alatt a tárgykörök megjelölésével. Ha a *ratón* terminus alatt az *Informatika* linkre rákattintunk, akkor megtaláljuk a terminus adatlapját. Legfelül található a tárgykör megjelölése és pontos besorolása, majd a baszk nyelvű terminus és a fogalom baszk definíciója, azután a spanyol, francia és angol ekvivalensek, majd legalul a forrás, amely az UZEI egyik szótára.

The screenshot shows the Euskalterm website interface. At the top, there is a navigation bar with the logo 'Euskalterm' and the text 'Banco Terminológico Público Vasco'. Below this, there are tabs for 'Búsqueda', 'Contenido del banco', 'Consultas y sugerencias', and 'Ayuda'. The main content area is divided into two columns. On the left, under the heading 'Idioma' and 'Pregunta', there is a search box containing the word 'ratón'. Below the search box, there is a list of search results, each with a small icon and a link to a specific term, such as 'peluche-ratón', 'puerto para el ratón', 'puntero del ratón', 'ratón', 'ratón casero', 'ratón de bola', 'ratón de campo', 'ratón espiguero', and 'ratón estático'. On the right, under the heading 'Saikapena(k):', there is a breadcrumb trail: 'Informatika > Sarrera/irteara eta komunikazioa > Sarrerako dispositiboak Merkataritza. Lan-harremanak > Ebitresna elektrikoak > Informatikako gauzak'. Below this, under the heading 'Euskara', there is a sub-heading 'sagu' and a section 'Definizioa :'. The definition text in Basque describes a computer mouse. At the bottom of the definition section, there are three lines of text: 'es ratón', 'fr souris', and 'en mouse'. At the very bottom of the page, there is a small green box with the text 'Hiztegi terminologikoa' and the year '1997'.

9. ábra: A *ratón* terminus terminográfiai adatlapja az *Euskalterm* adatbázisban

5.4.6. ONCOTERM (Granadai Egyetem)

Az *Oncoterm* adatbázis a Granadai, a Valladolidi, a Málagai Egyetemnek és az Hospital Virgen de las Nieves kórháznak az orvosi terminológia tárgykörén belül végzett három évig tartó interdiszciplináris kutatási projektjének eredménye, amely 2002-ben fejeződött be. Nyelvészek és egészségügyi dolgozók együttműködéséből született, a spanyol Oktatási Minisztérium finanszírozta. A kétnyelvű (angol–spanyol) terminológiai adatbázist nemcsak fordítóknak és szakszövegíróknak szánták, hanem egészségügyi dolgozóknak, betegeknek, illetve családtagjaiknak is. A kutatócsoport munkájának célja sokrétű volt: spanyol és angol orvosi szövegekből álló korpusz létrehozása, fogalmi rendezés az onkológia területén, a terminusok pontos definíciójára épülő terminológiai adatbázis létrehozása, amely megkönnyíti az orvosi szakfordítók munkáját.

Tartalmi jellemzőit tekintve a terminusok besorolása ábécérendes, az adatbázis 1896 onkológiával, onkoterápiával kapcsolatos fogalmat és 4033 terminust tartalmaz: betegségeket, gyógyszereket, kezelési módokat, és az ezekhez kapcsolódó fogalmakat, amelyek hiperlinkek útján is összekapcsolódnak egymással, egységes fogalmi rendszert alkotnak. Az *Oncoterm* egy kb. 32 millió angol és spanyol szövegszóból álló korpusz alapján született, amelyet internetről származó dokumentumokból, CD-ROM formátumú orvosi enciklopédiákból, kézikönyvekből, rákbetegséggel foglalkozó nemzetközi szervezetek honlapjairól származó általános közönségnek szánt informatív anyagokból állították össze. A korpusz alapján szógyakorisági listát készítettek, ebből kiindulva vázolták fel a tárgykör fogalmi rendszerét (López Rodríguez et al. 2006a). A terminológusok egészségügyi szakemberekkel együttműködve rendelték hozzá a fogalmakhoz a preferált formákat angol és spanyol nyelven. Az adatbázis elkészítéséhez tanulmányozták az ISO 12620-as szabványát, és megalkották az ONTOTERM nevű adatbázis-kezelő programot (López Rodríguez et al. 2006b).

Ha belépünk az *Oncoterm* honlapjára, bal oldalon találjuk az angol nyelvű terminusok listáját ábécérendben, és az egyes terminusokra kattintva a következőket látjuk: a terminográfiai adatlap címe, azaz a fő terminus angol nyelven, ezt követi a tárgykör (*subject field*), amelyhez a terminussal jelölt fogalom tartozik, az adminisztratív adatok, majd egyes esetekben olyan honlapok elérhetőségét is feltüntetik, amelyek segítik a fogalom megértését, esetenként képeket is találunk. Majd a fogalmi struktúrák (*conceptual structures*) elnevezésű táblázat következik, ahol megtalálhatjuk a fogalmi címkét (*is a*), a

hozzá kapcsolódó alkategóriákat, illetve azokat a fogalmakat, amelyekhez a terminus kapcsolódik (*ancestors, descendants*). Ezután következik a spanyol, illetve angol nyelvű definíció, majd a fogalom jelölőire vonatkozó terminológiai adatok (a terminus típusa, nyelvtani kategóriája, valamint megbízhatósági kódja). A 2002-ben készült terminológiai adatbázist elkészülése óta nem frissítették, csak egyszerű keresés alapján böngészhetünk.

A *Diet* terminus terminográfiai adatlapján (10. ábra) a tárgykör meghatározása után (*medicine: risk factor*, orvostudomány: kockázati tényező) az adminisztratív adatok következnek. Az első táblázatban a fogalmi struktúra látszik: a terminus fogalmi címkéje a *Food* (étel), majd néhány kapcsolódó fogalom (*macrobiotic-diet, ingestible, object*). Ezután két külön táblázat következik az angol nyelvhez és a spanyol nyelvhez kapcsolódó adatokra: a fogalom definíciója, a terminushoz kapcsolódó grammatikai adatok, majd a megbízhatósági kód következik.

DIET

subject field: medicine: risk factor

originator: Pamela

origination date: 04/03/2002

inputter: Arianne

input date: 04/03/2002

check date: 24/06/2002

checker: Pamela

Conceptual Structures	
ISA	<u>FOOD</u>
SUBCLASSES	<u>MACROBIOTIC-DIET</u>
DESCENDANTS	<u>MACROBIOTIC-DIET</u>
ANCESTORS	<u>ALL</u> <u>FOOD</u> <u>INANIMATE</u> <u>INGESTIBLE</u> <u>OBJECT</u> <u>PHYSICAL-OBJECT</u> <u>SEPARABLE-ENTITY</u>
RELATIONS	<u>RISK-FACTOR-FOR</u> : <u>MALIGNANT-NEOPLASM</u>

English	
diet	<p>definition: regular course of eating and drinking adopted by a person, and which is related to the amount and kind of food eaten, as well as the times at which it is to be taken. A person's diet can affect his/her risk of getting cancer. (<i>en</i>)</p> <p>number: singular</p> <p>part of speech: noun</p> <p>reliability code: 10</p>

	term type: main entry term
Spanish	
dieta	definition: ración habitual de comida y bebida que se provee o consume de forma regular y que puede ser un factor de riesgo para contraer cáncer. (<i>es</i>) gender: feminine number: singular part of speech: noun reliability code: 10 term type: main entry term

10. ábra. A *diet* terminusról készült terminográfiai adatlap az *Oncoterm* adatbázisban

	CERCATERM	NEOLOTECA	UBTERM	UPCTERM	EUSKALTERM	ONCOTERM
Szó- vagy fogalom-központú	szó	szó	szó	szó	szó	fogalom
Terminus-autonómia	részben	igen	részben	részben	részben	igen
Definíció	nem	igen	nem	nem	nem	igen
Forrás	igen	nem	igen	nem	igen	nem
Az adatok felvételének időpontja	nem	nem	nem	nem	nem	igen

2. táblázat. Spanyolországi terminológiai adatbázisok jellemzőinek összefoglaló táblázata I.

	Cercaterm	Neoloteca	UBTerm	UPC Term	Euskalterm	Oncoterm
1. Általános jellemzők célcsoport	szakemberek, kiadványszerkesztők, fordítók, tolmácsok	kiadványszerkesztők, kiadók, fordítók, tolmácsok	oktatók, hallgatók, műszaki, tudományos szövegek fordítói, szaknyelvek oktatói	egyetemi oktatók, dolgozók, fordítók	baszk anyanyelvű fordítók, tolmácsok	orvosok, egészségügyi dolgozók, páciensek, hozzátartozók, fordítók
nyelvek	katalán, spanyol, francia, angol, olasz	elsősorban katalán + spanyol, angol, német, francia, olasz	elsősorban katalán + spanyol, angol, francia, német, olasz	katalán, spanyol, angol, francia	baszk, spanyol, francia, angol, latin	spanyol, angol
2. Tartalmi jellemzők terminusok/adatlapok/ fogalmak száma	230 ezer adatlap	4500 katalán terminus	nincs adat	92.408 terminus, 28.115 adatlap	100 ezer adatlap	1896 fogalom, 4033 terminus
tárgykörök	31 tárgykör (pl. mező- gazdaság, elektronika, földrajz, nyelvészet)	29 tárgykör (pl. egészségtudomány, társadalomtudományok, sport, fizika)	37 tárgykör, műszaki és tudományos (pl. anatómia, biokémia, ökológia, statisztika, fizika)	14 tárgykör, műszaki és tudományos (pl. matematika, statisztika, építészet, optika, gépészet)	27 tárgykör (pl. kereskedelem, sport, jogtudomány, informatika)	onkoterápia, betegségek, gyógyszerek, kezelések
a terminológiai adatok forrása	1.) Neoloteca 2) a TERMCAT terminológiai termékei 3) a TERMCAT kutatói projektjeinek eredményei 4) egyéb terminográfiai cédulák	a TERMCAT Felügyelőtanácsa által jövőhagyott, szabványosított terminusok	a Barcelonai Egyetem által kiadott összes szótár, glosszárrium	a Katalóniai Műszaki Egyetem Nyelvtechnológiai Szolgálatának összes kiadványa	az UZEI által szerkesztett szótárak	orvosi enciklopédiák, internetes szövegek, kézikönyvek, informatív anyagok
3. Formai jellemzők az adatlapok felépítése	forrás katalán terminus + gram. kat. definíció tárgykör egyéb nyelvű ekvivalensek	katalán terminus + gram. kat. definíció tárgykör egyéb nyelvű ekvivalensek	forrás katalán terminus + gram. kat. szinonimák egyéb nyelvű ekvivalensek definíció	katalán terminus + gram. kat. tárgykör egyéb nyelvű ekvivalensek	tárgykör baszk terminus definíció egyéb nyelvű ekvivalensek forrás	angol terminus adminisztratív adatok fogalmi struktúra angol definíció spanyol definíció
a keresés módjai	egyszerű összetett	egyszerű összetett	egyszerű összetett	ábécérendű keresés interaktív keresés	egyszerű	egyszerű

3. táblázat. Spanyolországi terminológiai adatbázisok jellemzőinek összefoglaló táblázata II.

6. Eredmények és összegzés

Az értekezés keretében elvégzett leíró jellegű, kvalitatív, empirikus kutatásom célja a *fogalom- és terminusszabványosítás és harmonizáció elméleti és gyakorlati kérdéseinek* elemzése, illetve ezek néhány fordítási vonatkozásának vizsgálata volt, nevezetesen a lokalizációé és a terminológiai adatbázisoké.

1) Kutatásomban elsőként áttekintettem a terminológiai szabványosítással kapcsolatos szakirodalmat, megvizsgáltam a *terminológiai szabványosítás* szakirodalmi definícióit, fajtáit, szintjeit, folyamatának lépéseit, eszközeit, és kitértem a terminológiai szabványosítás szakirodalomban található kritikájára, majd megfogalmaztam a terminológiai szabványosításnak az értekezés szempontjából releváns meghatározását.

A *terminológiai szabványosítást* olyan nyelvtervezési, elsősorban korpusztervezési folyamatként határoztam meg, amely a szakmai diskurzusban az egyértelmű kommunikáció biztosítása érdekében elengedhetetlen, és amelynek során a terminológia használói közmegegyezés útján, onomasziológiai megközelítéssel egy pontosan körülhatárolt fogalomra kijelölik a preferált terminust. Szabványosítási munkát egyfelől nyelvtervezésre szakosodott intézmények (pl. a katalán TermCat), másfelől nemzetközi, európai és nemzeti szabványosító szervezetek műszaki bizottságai végeznek (Magyarországon az MSZT). Mivel a szakirodalmi áttekintésben hivatkozott szerzők közül többen a terminológiai szabványosítás folyamatának leírásakor különböző ISO szabványokra utaltak, ezért azt feltételeztem, hogy a terminológiai szabványosítás mélyebb megértéséhez az ISO szabványok tanulmányozása szükséges, ezért a 4.1. fejezetben az ISO szabványokon dokumentumelemzést végeztem.

Külön fejezetben vizsgáltam a *terminológiai harmonizáció* kérdéskörét. A tanulmányozott szakirodalom alapján a terminológiai harmonizációt a terminológiai szabványosítással nem ellentétes, hanem azt kiegészítő folyamatként határoztam meg. A terminológia mai, modern elméletei megkérdőjelezzik a szabványosítás, az egyértelműség megteremtését, a homonímia és a szinonímia lecsökkentésének vagy kiküszöbölésének kivitelezhetőségét és gyakorlati hasznát. Mivel a terminológiai harmonizáció módjának, típusainak, konkrét lépéseinek pontos leírását a tanulmányozott szakirodalomban nem találtam meg, csak az általános alapelvek megfogalmazását és a harmonizáció szükségességének hangsúlyozását, ezért a harmonizáció mélyebb megértését az ISO szabványok elemzésétől vártam (4.1. fejezet).

Mivel a terminológiai szabványosítást egyfelől a műszaki szabványosításhoz kapcsolódó, másfelől nyelvtervezési folyamatként értelmeztem, a szakirodalmi áttekintés második részeként megvizsgáltam, hogy a szakirodalom alapján hogyan kapcsolhatók össze a terminológiai szabványosítás kérdései a *nyelvpolitika* és a *nyelvstratégia* kérdéseivel, és áttekintettem, hogy hogyan valósulnak meg egyes országokban a konkrét terminológia-fejlesztés lépései.

2) A szakirodalmi összefoglaló harmadik lépéseként megvizsgáltam a terminológiai szabványosítás és a fordítás összefüggéseit, legfőbb kapcsolódási pontként a *fordítói segédeszközök*, azon belül a terminológiai adatbázisok szerkesztésének tanulmányozását valamint a *lokalizáció* folyamatát emeltem ki. A terminológiai adatbázist (Sermann, Tamás 2010 és 2013 alapján) olyan elektronikusan tárolt terminológiai adatok összességéként határoztam meg, amely onomasziológiai szemléletet követve készült, megalkotásának előfeltétele az adott szakterület fogalmi rendszerének kidolgozása. Az ilyen adatbázis egy vagy több szakterület terminusait és a hozzájuk tartozó definíciókat tartalmazza egy vagy több nyelven. A központilag létrehozott, szakemberek által jóváhagyott adatbázisok a terminológiai szabványosítás és harmonizáció szempontjából egy-egy szakterületen belül rendkívüli jelentőséggel bírnak, mivel a bennük közzétett terminusok és definícióik a fordítók és szakemberek számára elsődleges referenciaként szolgálnak. Előnyük, hogy interneten keresztül könnyen hozzáférhetők, egyszerűen, gyakran interaktív módon frissíthetők. Végül összevettem a terminológiai adatbázisok jellemzőit az online szótárakéval, és (Sermann, Tamás 2013) alapján megkíséreltem elkülöníteni a terminológiai adatbázisokat az online szótáraktól.

A *lokalizációt* olyan soklépcsős, komplex folyamatnak tekintem, amelynek kulcsfontosságú mozzanata a fordítás. Nagyobb projektek esetében fordítói csoportok munkája nyomán valósul meg, fordítástámogató szoftver(ek) segítségével. A folyamat minden esetben egységes terminushasználatot igényel, nemcsak a forrásnyelvi karakterláncok célnyelviekkel való behelyettesítését jelenti, hanem a szoftver elemeinek a célnyelvi színtérhez való adaptálását is.

3) A szakirodalmi áttekintést követően terminológiai ISO szabványokon dokumentumelemzést végeztem. Az elemzés célja egyfelől az értekezés szakirodalmi adatainak kiegészítése, másfelől a vizsgált szabványok felhasználási lehetőségeinek átgondolása volt két kiemelten fontos területen: az oktatásban (terminológusképzésben, fordító- és tolmácsképzésében) és terminológiai adatbázisok készítésében (KE1). Első

lépésként áttanulmányoztam a kutatás időpontjában érvényes összes terminológiai ISO szabványt, és kiválasztottam a nyelvészeti vonatkozásúakat, majd összefoglaltam ezek legfontosabb tartalmi elemeit. Megállapítottam, hogy a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészettudományi Karán folyó terminológia mesterszak tematikájába a szabványosítás már beépült. A vonatkozó szakirodalom segítségével kiemeltem a terminológiai szemléletmód és a terminológiai szabványok fontosságát a fordítóképzésben, majd javaslatot tettem az általam elemzett néhány szabvány felhasználására a képzésben. Ezt követően felsoroltam az elemzett szabványok azon elemeit, amelyek felhasználhatók terminológiai adatbázisok készítéséhez, kiemeltem a szabványok által leírt fő adatkategóriákat.

Az általam felsorolt területeken kívül a terminológiai szabványok tanulmányozása még számos egyéb kutatási területen hasznos lehet (pl. a terminológiai termékek leírásának összevetése a lexikográfiai szakirodalomban foglaltakkal, adatbázisok építési elveinek mélyebb tanulmányozása informatikus szakemberekkel együttműködve).

4) A szakirodalmi áttekintést és a dokumentumelemzést követően az értekezésben két esettanulmányt dokumentáltam. A nemzetközi terminológiai szabványosításhoz, és részben a vállalati szabványosításhoz is kapcsolódó esettanulmány annak vizsgálatára irányult, hogy hogyan illeszkedik a terminológiai szabványosítás a terminológiai munkafolyamatba a Windows operációs rendszer lokalizációja esetében (KE2). Első lépésként összegeztem a lokalizáció szakirodalmi definícióit, megvizsgáltam a lokalizáció és a hagyományos fordítás sajátosságait, majd megfogalmaztam a lokalizáció jelen vizsgálat szempontjából releváns definícióját (3.4.3. fejezet). A kutatás módszereként a félig strukturált interjú módszerét választottam (lásd Cserné 1994, Fóris 2008a), amelyet Antunovics Mónikával, a Microsoft Magyarország Kft. programmenedzserével, korábbi nyelvi szakértőjével készítettem, valamint tanulmányoztam a Microsoft interneten elérhető szótárait.

A vizsgálat alapján megállapítottam, hogy a terminológiai szabványosítás a vizsgált operációs rendszer esetében elengedhetetlenül fontos, mivel 1) egyidejűleg kell alkalmazni a régi verziók és az új verzió terminológiáját az újonnan megjelenő termékben, 2) a fordítást külső fordítócégek végzik, egyidejűleg több fordító dolgozik, a határidő pedig szoros, mivel a célnyelvi operációs rendszernek a forrásnyelvvel egyidőben kell piacra kerülnie, 3) az egységes, következetes, aktuális nyelvhasználatot tükröző terminológia pedig az operációs rendszert mint terméket könnyen kezelhetővé, közérthetővé, eladhatóvá

teszi. Az egységes terminushasználatot fordítástámogató szoftver alkalmazásával biztosítják. Az új terminusok konszenzus útján születnek az informatikai szakemberek és a fordítóirodák szakembereinek megegyezésével, az aktuális nyelvhasználat szempontjait szem előtt tartva. A lokalizációs folyamatban nemcsak a szakemberek és terminológusok összehangolt munkája valósul meg, hanem – mivel az operációs rendszer felhasználók tömegeinek készül – a *Microsoft Terminology Community Forumon* keresztül bárki véleményezheti az így kialakított terminológiát. Az elfogadott terminológiát a Microsoft nyilvánossá teszi, interneten bárki által hozzáférhető, így a szakemberek, felhasználók, fordítók, dokumentumszerkesztők számára is hasznossá válik. Mivel a Windows terminológiája nem szakemberek szűk köre számára készül, figyelembe veszik az aktuális nyelvhasználatot egy-egy verzió piacra kerülésekor, valamint felülvizsgálják és harmonizálják a már meglévő terminológiát.

5) A második esettanulmány (5. fejezet) a nemzeti terminológiai szabványosításhoz kapcsolódik, és két részből áll. Első részének (5.3. fejezet) célja az volt, hogy bemutassa a terminológia-fejlesztéshez kapcsolódó néhány spanyolországi webhely tartalmát a Spanyol Terminológiai Társaság (AETER) honlapján található, a terminológiával foglalkozó intézmények, szervezetek internetes elérhetőségeinek gyűjteményéből kiindulva, így adjon képet az országban folyó, a terminológiai rendezésre irányuló kezdeményezésekről (KE3).

A terminológiai vonatkozású honlapok az esettanulmányban öt csoportba rendezve szerepeltek: a spanyol, a katalán, a baszk, a galego nyelvhez kapcsolódó honlapok, valamint külön csoportban két olyan honlap is szerepelt, amely nem kizárólag a spanyolországi hivatalos nyelvekhez kötődik, hanem egyéb nyelveket is magában foglal. Az esettanulmányban a honlapjaikon keresztül bemutatott központok, szervezetek munkájában találunk néhány közös törekvést: a műszaki, tudományos terminológia fejlesztése, a terminológia szabványosítása, harmonizált fejlesztése, a neologizmusok megfelelő kezelése, a terminológiai adatok online megjelenítése lehetőség szerint gyakran frissített terminológiai adatbázisokban, a különböző tárgykörök szakembereinek és terminológusok együttműködésének megvalósulása, a terminológiai munkálatok összehangolása az ország többi nyelvein folyó munkálatokkal, a terminográfiai adatok közzététele és minél szélesebb körű terjesztése. Az esettanulmányban bemutatott honlapok tanúsága szerint Spanyolországban tudományosan megalapozott, rendszerezett terminológiai munkálatok folynak, főként a katalán, a baszk és a galego nyelvek területén, az egyes központok, szervezetek összehangolják egymással munkájukat, terminológiai

adatbázisok, szakszótárak, glosszárriumok születnek, ezen folyamatok pedig példaként szolgálhatnak más országok, például Magyarország számára.

6) A nemzeti terminológiai szabványosításhoz kapcsolódó esettanulmány második részének célja hat spanyolországi (négy katalán, egy baszk és egy spanyol nyelvű) terminológiai adatbázis szerkezeti, tartalmi, formai jellemzőinek összehasonlító elemzése volt: 1. a *Cercaterm*, 2. a *Neoloteca*, a TERMCAT adatbázisai, 3. az *UBTerm*, a Barcelonai Egyetem terminológiai adatbázisa 4. az *UPCTerm*, a Katalóniai Műszaki Egyetem adatbázisa, 5. az *Euskalterm*, a baszk nemzeti terminológiai adatbázis és 6. az *Oncoterm* a Granadai, a Valladolidi, a Málagai Egyetemnek és az Hospital Virgen de las Nieves Kórháznak az adatbázisa. Az elemzéshez Tamás (2009, 2010) által a Trieszti Tudományegyetem Szakfordító- és Tolmácsképző Intézet TERMit adatbázisának vizsgálatához és részletes elemzéséhez használt szempontrendszer néhány elemét alkalmaztam (KE4).

A terminológiai adatbázisok vizsgálatának alapján megállapítottam, hogy fogalomközpontú megjelenítésről csak az *Oncoterm* esetében beszélhetünk, ahol a terminográfiai adatlap címe az angol nyelvű fő terminus, a fogalmi struktúrák is fel vannak tüntetve, a terminográfiai adatlap központi eleme a fogalom, amelyet angolul és spanyolul definiáltak, és hozzárendelték a terminusokat két nyelven. A többi adatbázis felülete inkább online szótár jellegű, ahol a központi elem a címszó, ehhez rendeltek hozzá a többi adatot. A vizsgált adatbázisok közül 4 (*Cercaterm*, *UBTerm*, *UPC Term*, *Euskalterm*) adatlapjai szóközpontú megjelenítésűek, ezek inkább online szótár jellegűt tükröznek, és nem rendelkeznek a klasszikus, fogalomalapú terminológiai adatbázisok jellemzőivel. A megjelenítés szintjén az *Oncoterm* fogalomközpontúnak mondható: az adatbázis központi eleme a fogalom, amelynek megjelenési formája a definíció, egy fogalomhoz pedig egy terminus és egy terminográfiai adatlap rendelhető hozzá. A *Neolotecában* az adatlap megjelenítése szóközpontú, az adatlap fő eleme a címszó, ehhez rendelik hozzá az egyéb információkat. Az adatbázis leírásából viszont az derül ki, hogy a fogalmakat szisztematikusan definiálták, majd hozzájuk rendelték a preferált terminusokat, ami a fogalomalapú adatbázisok szerkesztésére jellemző. Nincsenek azonban fogalmi struktúrák, s ennek hiányában azt feltételezhetjük, hogy a fogalmi rendszerek pontos felvázolása nem történt meg. A *Neoloteca* tehát részben rendelkezik a klasszikus terminológiai adatbázisok jellemzőivel. Ajánlható modellként az *Oncoterm*et emeltem ki, mivel az adatbázisok ezen típusa a legalkalmasabb az szabványosított terminológiai adatok elhelyezésére: az adatlap

tartalmazza az ISO szabványok által minimálisan javasolt adatkategóriákat, valamint az adatlap alapján a fogalmi rendszeren belül pontosan meghatározhatjuk a terminus helyét.

Ahogy az értekezés bevezetőjében is kiemeltem, Magyarországon a terminológiai szabványosítás és harmonizáció kutatási területként és a nyelvészeti szolgáltatás fontos részeként nem kap kellő figyelmet, ezen a területen hazánkban szemléletváltásra volna szükség, amelyhez a jelen disszertáció hozzá kíván járulni. A terminológiai szabványosítás nyomán születő, adatbázisokban elhelyezett egységes terminológia nemcsak a szakemberek közötti gördülékeny kommunikáció érdekében fontos, hanem a fordítók mindennapi munkájának elengedhetetlen eszköze is.

Kutatásom eredményei különböző hasznosítási lehetőségeket kínálnak:

- a terminológiai szabványosítás és harmonizáció folyamatának leírása kiindulópontját képezheti e témakörben további elméleti kutatásoknak, megalapozhatja a gyakorlati munkát ezeken a területeken;
- a terminológiai szabványosítás, a terminológiai harmonizáció és a fordítói segédeszközök területén végzett kutatások elindíthatják további összefüggések feltárását;
- az általam elemzett terminológiai ISO szabványok felhasználhatók a terminológusképzésben, a fordítóképzésben, valamint terminológiai adatbázisok készítésében;
- a terminológia-politikára vonatkozó UNESCO-ajánlásból és ISO szabványból kiindulva megtörténhetne a magyar terminológia-politika feladatainak megalapozása, megfogalmazása;
- az általam leírt esettanulmányok példaként szolgálhatnak a nemzeti és a vállalati terminológiai szabványosítás alapelveinek kidolgozásához és megvalósításához.

7. Irodalom

- Altay, A. 2011. Initiating a terminology policy, the case of Turkey: TermTurk project. *Magyar Terminológia* 4. évfolyam, 2. szám, 151–159.
- Antia, B. E. 2000. *Terminology and Language Planning. An alternative framework of practice and discourse*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Arntz, R., Picht, H., Mayer, F. 2004. *Einführung in die Terminologearbeit*. (Studien zu Sprache und Technik, Bd. 2). Hildesheim: Olms.
- Arntz, R., Picht, H., Mayer, F. 2009. *Einführung in die Terminologearbeit*. Hildesheim, Zürich, New York: Georg Olms Verlag. (6. Aufl.).
- Bakcsy P. E. 2006. *A nyelvi tervezés lehetőségei és korlátai a norvég írott normák kialakulásának tükrében*. Doktori értekezés. ELTE. Budapest. (Kézirat).
- Balázs G. 2000. *Lehetséges nyelvi szabványok*. Budapest: A-Z Kiadó.
- Balogh A., Földesi T. 2008. A minőségügy magyar terminusainak értelmezése. *Magyar Terminológia* 1. évfolyam, 2. szám, 243–260.
- Berta T. 2008. *Az Ibériai-félsziget újlatin nyelvei*. Szeged: JATE Press.
- Bérces Ed. (Edit) 2007. *A sportlexikográfia és -terminológia az új sportágak megjelenésének tükrében*. Doktori értekezés. Alkalmazott Nyelvtudományi Doktori Iskola. Pécs. (Kézirat).
- Bérces Em. (Emese) 2011a. *A zene terminológiája. Lexikográfiai, terminológiai és szemiotikai megközelítés*. Doktori értekezés. Alkalmazott Nyelvtudományi Doktori Iskola. PTE. Pécs. (Kézirat).
- Bérces Em. (Emese) 2011b. Helyesírás és terminológia-politika. In: Híres-László K., Karmacs Z., Márku A. (szerk.) *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban. A 16. Élőnyelvi Konferencia előadásai*. Budapest, Beregszász: Tinta Könyvkiadó, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézete. 445–450.
- Bessé, B., Nkwenti-Azeh, B., Sager, J. C. 1997. Glossary of Terms Used in Terminology. *Terminology* 4, 1, 117–156.
- Bochmann, K. 1993. Theorie und Methoden der Sprachpolitik und ihrer Analyse. In: *Sprachpolitik in der Romania*. Berlin–New York: de Gruyter. 3–58.

- Bochmann, K. 1999. A nyelvpolitika elmélete, módszerei és elemzése. In: Szépe Gy., Derényi A. (szerk.) *Nyelv, hatalom, egyenlőség. Nyelvpolitikai írások*. Budapest: Corvina Kiadó. 25–69.
- Boda I. K., Porkoláb J. 2001. Metaforák a kognitív nyelvészetben. Informatikai szaknyelvi metaforák vizsgálata. In: Kemény G. (szerk.) *A metafora grammatikája és stilisztikája. Tanulmánykötet a Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Karának Magyar Nyelvtudományi Tanszéke által 1999. október 11-12-én rendezett konferencia előadásaiból*. Budapest: Tinta Kiadó. 45–56.
- Bölcskei A. 2010. A szabványosítás online vetülete: angol nyelvű webhelyek. *Magyar Terminológia* 3. évfolyam, 1. szám, 21–40.
- Bölcskei A. 2011a. A szabványügy és a magyar nyelv: a szabványosítás online forrásai az információszerzés, a terminológiai munka és az oktatás szolgálatában. *Magyar Nyelvőr* 135. évfolyam, 3. szám, 274–285.
- Bölcskei A. 2011b. A szabványosítás online forrásai a Kárpát-medencében. In: Hires-László K., Karmacsi Z., Márku A. (szerk.) *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban. A 16. Élőnyelvi Konferencia előadásai*. Budapest, Beregszász: Tinta Könyvkiadó, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézete. 439–444.
- Brekke, M. 2001. LSP Lexicography and Terminography: A Complementary View. In: Mayer, F. (ed.) *Language for Special Purposes. Perspectives for the New Millennium. Vol. 1., Linguistics and Cognitive Aspects, Knowledge Representation and Computational Linguistics, Terminology, Lexicography and Didactics*. Tübingen: Gunter Narr. 179–187.
- Bucher, A. L. 2011. Act, Awareness & Availability – Sweden’s current terminological infrastructure. *Magyar Terminológia*, 4. évfolyam, 2. szám, 142–150.
- Cabré, M. T. 1996a. L’attività terminologica: armonizzazione e prospettive di interscambio. In: Intini, G. (ed.) *La terminologia tecnica e scientifica. Attualità e prospettive*. Roma: Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato. 35–44.
- Cabré, M. T. 1996b. Terminology Today. In: Somers, H. (ed.) *Terminology, LSP and Translation*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 15–34.
- Cabré, M. T. 1998. *Terminology. Theory, Methods and Applications*. (Terminology and Lexicography Research and Practice I). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

- Cabré Castellví, M. T. 2000. *El papel de RITerm en la terminología iberoamericana*. (http://www.ufrgs.br/riterm/esp/apresentacao_historia.html) [a letöltés ideje: 2010. július 10.]
- Cabré, M. T. 2001. Importancia de la terminología para la comunicación en las lenguas europeas. *Lingua e stile* 36. évfolyam, 2. szám, 383–394.
- Cabré, M. T. C. 2003. Theories of terminology. Their description, prescription and explanation. *Terminology* Vol. IX, No. 2., 163–200. [megjelent fordításban 2008-ban (ford.: B. Papp E.): A terminológia elméletei. Leírás (deskripció), előírás (preskripció) és magyarázat. *Magyar Terminológia* 1. évfolyam, 1. szám, 11–42.]
- Cabré, M. T. 2005a. La Terminologia, una disciplina en evolució: pasado, presente y algunos elementos de futuro. *Debate Terminológico 1* (1). París: RITERM (Red Iberoamericana de Terminología) (http://www.riterm.net/revista/n_1/index.htm) [a letöltés ideje: 2008. január 15.]
- Cabré, M. T. 2005b. Estandardització o harmonització? In: Cabré, M. T. *La terminología: representación y comunicación*. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra, Institut Universitari de Lingüística Aplicada. 50–53.
- Cabré Castellví, M. T. 2007. Una propuesta de organización de la terminología del español: el proyecto Terminesp. *Dónde dice...* n.9. 4–7.
- Carson, C., Gagnon, J. et al. 2011. The Pavel Terminology Tutorial. (<http://www.btb.termiumplus.gc.ca/didacticiel-tutorial/lecon-lesson-1/index-eng.html>) [A letöltés ideje: 2011. október 3.]
- Ciobanu, G. 2010. A terminológia Romániában. (ford. B. Papp E.). *Magyar Terminológia* 3. évfolyam, 1. szám, 127–144.
- Czékman O. 2010. *Vizsgálatok a magyar matematikai terminológia tárgykörében*. Doktori értekezés. Pannon Egyetem. Veszprém. (Kézirat).
- Cserné Á. G. 1994. *Bevezetés a pedagógiai kutatás módszereibe: kutatómódszertan*. Pécs: JPTE Távoktatási Központ.
- De Schryver, G. M. 2003. Lexicographers' Dreams in the Electronic-Dictionary Age. *International Journal of Lexicography* 16 (2), 143–199.
- Demeczky J. 2008. Terminológia a szoftveriparban. *Magyar Terminológia* 1. évfolyam, 2. szám, 189–204.
- Dringó-Horváth I. 2011. Hogyan válasszunk elektronikus szótárt a nyelvtanuláshoz? *Iskolakultúra* 2011/6-7. 141–156.

- Dróth J. 2000. Legyen egységes az EU magyar nyelvű terminológiája. Az EU adminisztratív és közigazgatási nyelvezetének magyar fordítása. *Magyar Nyelvőr* 124. évfolyam, 3. szám, 287–297.
- Dróth J. 2011a. *Fától az erdőt... Kérdések és válaszok a fordítás technikájáról*. Budapest: Magyarországi Fordítóirodák Egyesülete.
- Dróth J. 2011b. A fordítások értékelése a szakfordítóképzésben és a fordítói munka világában. *Fordítástudomány* XIII. évfolyam, 2. szám, 5–36.
- Dunne, K. J. 2006. *Perspectives on Localization*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Echenique Elizondo, M. T. 2006. La lengua vasca: pasado y presente. In: Buitrago Gómez, M. C. (ed.) *Las lengua españolas: un enfoque filológico*. Madrid: Ministerio de Educación y Ciencia. 59–76.
- Esselink, B. 2000. *A Practical Guide to Localization*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Esselink, B. 2003. Localisation and Translation. In: Somers, H. (ed.) *Translation. A Translator's Guide*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 66–86.
- Fabula K. 2008. Katalán nyelvművelés. In: Balázs G. – Dede É. (szerk.) *Európai nyelvművelés. Az európai nyelvi kultúra múltja, jelene és jövője*. Budapest: Inter Kht. – PRAE.HU. 131–135.
- Falus I. (szerk.) 2004. *Bevezetés a pedagógiai kutatás módszereibe*. Budapest: Műszaki Könyvkiadó.
- Falus I., Ollé J. 2008. *Az empirikus kutatások gyakorlata. Adatfeldolgozás és statisztikai elemzés*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Fischer M. 2010. *A fordító mint terminológus, különös tekintettel az Európai Unió kontextusra*. Nyelvtudományi Doktori Iskola. ELTE. Budapest. (Kézirat).
- Flyvbjerg, B. 2006. Five Misunderstandings About Case-Study Research. In: *Qualitative Inquiry*. Volume 12, Number 2.
(<http://flyvbjerg.plan.aau.dk/Publications2006/0604FIVEMISPUBL2006.pdf>)
[a letöltés ideje: 2011. november 10.]
- Fóris Á. 2002. *Szótár és oktatás*. Pécs: Iskolakultúra.
- Fóris Á. 2005. *Hat terminológia lecke*. Pécs: Lexikográfia Kiadó.
- Fóris Á. 2006. A terminológiai szemlélet szerepe a szakmai kommunikációban. *Tudásmenedzsment* VII. évfolyam, 3. szám, 90–99.

- Fóris Á. 2007a. A terminológia terminológiája. In: Puzstay J. (szerk.) *A magyar mint veszélyeztetett nyelv?* Szombathely: Berzsenyi Dániel Főiskola. 122–133.
- Fóris Á. 2007b. A szótár terminus értelmezéséről. In: Magay T. (szerk.) *Félmúlt és közeljövő. (Lexikográfiai füzetek 3.)* Budapest: Akadémiai Kiadó. 295–302.
- Fóris Á., Rihmer Z. 2007. A szótárak minősítési kritériumairól. *Fordítástudomány IX.* évfolyam, 1. szám, 109–113.
- Fóris Á., Sermann E. 2007. Cenni sul 'terminology policies' in Ungheria. *Quaderni Vergeriani III.* évfolyam, 3. szám, 131–140.
- Fóris Á. 2008a. *Kutatásról nyelvészeknek. Bevezetés a tudományos kutatás módszertanába.* Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Fóris Á. 2008b. Nyelvi patriotizmus – a Kanári-szigetek példája. In: Balázs G. – Dede É. (szerk.) *Európai nyelvművelés. Az európai nyelvi kultúra múltja, jelene és jövője.* Budapest: Inter Kht. – PRAE.HU. 299–310.
- Fóris Á. 2010a. A terminusalkotás módszerei és elvei: „magyarítás”, fordítás vagy szóalkotás? In: Zimányi Árpád (szerk.) *A tudomány nyelve – a nyelv tudománya. A XIX. MANYE Kongresszus előadásai. Eger, 2009. április 16–18. (A MANYE Kongresszusok előadásai 6.)* Székesfehérvár–Eger: MANYE – Eszterházy Károly Főiskola, 182–190.
- Fóris Á. 2010b. The situation and problems of Hungarian Terminology. In: Thelen, M., Steurs, F. (eds.) *Terminology in everyday life.* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 35–46.
- Fóris Á., Sermann E. 2010. A terminológiai szabványosítás és a terminológiai harmonizáció. *Magyar Terminológia 3.* évfolyam, 1. szám, 41–54.
- Fóris Á. 2011a. A magyar terminológia-politika elvei, a gyakorlat és az elmélet viszonya. In: Híres-László K., Karmacsi Z., Márku A. (szerk.) *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban. A 16. Élőnyelvi Konferencia előadásai.* Budapest, Beregszász: Tinta Könyvkiadó, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézete. 421–428.
- Fóris Á. 2011b. A terminológia mesterszak indításának előzményei. In: Kárpáti Eszter – Nádor O. – Szűcs T. (szerk.): *Hungarológiai Évkönyv 12.,* PTE BTK–Dialog Campus, Pécs, 110–120.
- Fóris Á., B. Papp E. 2011. A terminológiai szabványosítás és harmonizáció a nyelvi jogok érvényesítésének szolgálatában. In: Híres-László K., Karmacsi Z., Márku A.

- (szerk.) *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban. A 16. Élőnyelvi Konferencia előadásai.* Budapest, Beregszász: Tinta Könyvkiadó, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézete. 429–434.
- Fóris Á. 2012. A terminológusok képzése. A terminológiai mesterképzés elindulása. *Magyar Tudomány* 173. (8) 169–976.
- Gaál P. 2010a. Online szótárak a web 2.0 platformon – A Wikiszótár és a Wictionary. *Magyar Terminológia* 3. évfolyam, 2. szám, 279–296.
- Gaál P. 2010b. A hagyományos szótárak vizsgálati szempontjainak alkalmazhatósága az online szótárak esetében In: Boda István Károly, Mónós Katalin (szerk.): *Az alkalmazott nyelvészet ma: innováció, technológia, tradíció. XX. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus Debrecen, 2010. augusztus 26-28.* Budapest–Debrecen: MANYE–Debreceni Egyetem, 432–437.
- Gaál P. 2011. Az online szótárak szerepe a magyar-magyar nyelvhasználatban. In: Híres-László K., Karmacsi Z., Márku A. (szerk.) *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban. A 16. Élőnyelvi Konferencia előadásai.* Budapest, Beregszász: Tinta Könyvkiadó, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézete. 451–456.
- Galinski, Ch., Weissinger, R. 2010. Terminológiai szabványosítás és fordítási szabványok. (Ford. B. Papp E.) *Magyar Terminológia* 3. évfolyam, 1. szám, 8–20.
- Haba J. 2011. A fordítási szolgáltatás követelményei, irányítási rendszere. Elhangzott: *Fordítások értékelése a szakfordítóképzésben és a fordítói munka világában.* Szent István Egyetem, Gödöllő, 2011. január 21.
- Hartmann R.K.K., James G. 1998. *Dictionary of Lexicography.* Exeter: Routledge.
- Haugen, E. 1959. Planning for a standard language in modern Norway. *Anthropological Linguistics* 1 (3). 8–21.
- Haugen, E. 1966. Linguistics and language planning. In: Bright, W. (ed.) *Sociolinguistics.* The Hague: Mouton. 50–71.
- Heltai P. 2004. Terminus és köznyelvi szó. *Szaknyelv és szakfordítás.* Gödöllő: Szent István Egyetem 25–45.
- Holmes, J. 1988. *Translated!* Amsterdam: Rodopi.
- Horváth I. 2002. Nyelvi jogok és az Európai Unió nyelvpolitikája. *Fordítástudomány* IV. évfolyam, 1. szám, 15–47.

- Horváth P. I. 2008. A spanyolországi nyelvművelés. In: Balázs G. – Dede É. (szerk.) *Európai nyelvművelés. Az európai nyelvi kultúra múltja, jelene és jövője*. Budapest: Inter Kht. – PRAE.HU. 291–298.
- Infoterm 2005. *Guidelines for terminology policies. Formulating and implementing terminology policy in language communities*. Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.
(<http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001407/140765e.pdf>)
[A letöltés dátuma: 2008. január 18.]
- Kálóczy V., Kern A. 2002. Hadijelentés az angol és magyar informatikai szakszavak csatájáról. In: Balázs G. (szerk.) *Informatikai technológia és nyelvhasználat*. Budapest: Trezor Kiadó. 45–67.
- Károly K. 2007. *Szövegtan és fordítás*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Kis Á. 2004. Gyakorlati terminológia. *Szaknyelv és szakfordítás*. Gödöllő: Szent István Egyetem. 46–52.
- Kis Á., Kis B. 2004. Nyelvi tervezés a magyar informatikában. In: Balázs G. (szerk.) *A magyar nyelvi kultúra jelene és jövője II*. Budapest: MTA Társadalomkutató Központ. 155–170.
- Kis B. 2005. Automatikus terminológia keresés számítógéppel–kísérlet. *Fordítástudomány* 7. évfolyam, 1. szám, 84–96.
- Kis B., Mohácsi-Gorove A. 2008. *A fordító számítógépe*. Bicske: SZAK Kiadó.
- Kis B., Sermann E. 2008. Honosítás és idegenítés az informatikai terminológiában. In: Sárdi Cs. (szerk.): *Kommunikáció az információs technológia korszakában. A XVII. MANYE Kongresszus előadásai. Siófok. 2007. április 19–21. (A MANYE Kongresszusok előadásai 4.)* Pécs–Siófok: MANYE–Kodolányi János Főiskola. 172–176.
- Klaudy K. 1997. *A fordítás elmélete és gyakorlata. Angol/német/francia/orsz fordítástechnikai példatárral*. Budapest: Scholastica.
- Klaudy K. 2004. *Bevezetés a fordítás elméletébe*. Budapest: Scholastica.
- Klaudy K. 2007. Fordítóképzés és fordítástudomány Magyarországon az ezredfordulón. In: Klaudy K. *Nyelv és fordítás. Válogatott fordításelméleti tanulmányok*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 217–228.
- Kloss, H. 1969. *Research Possibilities on Group Bilingualism: a Report*. Quebec: International Centre for Research on Bilingualism.

- Kollár A. 2006. *Sauris/Zahre. Nyelvpolitika és nyelvi jogok Olaszországban egy többnyelvű közösség tükrében*. Szeged: JATE Press.
- Kvale, S. 2005. *Az interjú. Bevezetés a kvalitatív kutatás interjútechnikáiba*. Budapest: Jószoveg Műhely.
- Labrie, N. 1996. Politique linguistique. In: Goebel, H., Nelde, P. H., Stary, Z., Wölck, W. (eds.) *Kontaktlinguistik – Contact Linguistics – Linguistique de contact*. Berlin – New York: de Gruyter. 826–832.
- Láncos P. L. 2012. *Nyelvpolitika és nyelvi sokszínűség az Európai Unióban*. Budapest: Pázmány Péter Katolikus Egyetem. Jog- és Államtudományi Doktori Iskola. Doktori értekezés. (Kézirat).
- Lanstyák I. 2004. Az Európai Unió nyelvpolitikája és a Szlovákiában beszélt nyelvek. *Társadalomtudományi Szemle* 6. évfolyam, 4. szám 43–66.
- Lanstyák I. 2010. A nyelvi problémák típusai. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* XII/1. 23–48.
- Lesznyák Á. 2010. Az európai uniós intézmények terminológiai adatbázisa: A IATE. *Magyar Terminológia* 3. évfolyam, 2. szám. 161–181.
- Lommel, A. 2007. *The Globalization Industry Primer. An introduction to preparing your business and products for success in international markets*. (<http://www.lisa.org/Globalization-indust.468.0.html>) [a letöltés ideje: 2011. február 12.]
- López Rodríguez, C. I., Tercedor Sánchez, M. et al. 2006b. Gestión terminológica basada en el conocimiento y generación de recursos de información sobre el cáncer: el Proyecto Oncoterm. *RevistaSalud.com*. vol. 2. no. 8. (<http://www.revistaesalud.com/index.php/revistaesalud/article/view/127>) [a letöltés ideje: 2008. december 15.]
- López Rodríguez, C. I., Faber Benítez et al. 2006a. Terminología basada en el conocimiento para la traducción y la divulgación médicas: el caso de ONCOTERM. *Panace@* Vol. VII. 24. (www.medtrad.org/panacea.html) [a letöltés ideje: 2008. december 15.]
- Magris, M., Musacchio, M. T., Rega, L., Scarpa, F. (a cura di) 2002. *Manuale di terminologia*. Milano: Hoepli.
- Maykut, P., Morehouse, R. 1994. *Beginning Qualitative Research. A Philosophic and Practical Guide*. London/Washington D.C. The Falmer Press.

- Meyer, I. 2000. Computer Words in Our Everyday Lives: How are they interesting for terminography and lexicography? In: Heid, U., Evert, S., Lehmann, E., Rohrer, C. (eds.) *Proceedings of the Ninth Euralex International Congress, EURALEX 2000*. Stuttgart: Institut für Maschinelle Sprachverarbeitung, Universität Stuttgart. 39–58.
- Mészáros Z. 2000. Magyarítás a számítástechnikában. In: Balázs G., Grétsy L. (szerk.) *Anyanyelvünkről anyanyelvünkért*. Budapest: Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma. 99–100.
- Montero M., S., Faber, P. 2009. Terminological competence in translation. *Terminology* 15, no. 1. 88–104. (<http://dx.doi.org/10.1075/term.15.1.05mon>) [a letöltés ideje 2011. október 3.]
- Morvay K. 2008. A baszk nyelvűvelés. In: Balázs G. – Dede É. (szerk.) *Európai nyelvűvelés. Az európai nyelvi kultúra múltja, jelene és jövője*. Budapest: Inter Kht. – PRAE.HU. 35–42.
- Muráth J. 2005. A terminológiai iskolák. In: Muráth J., Hubainé Oláh Á. (szerk.) *A XXI. század kihívásai a szakfordítóképzésben*. Pécs: PTE KTK. 37–45.
- Muráth J. 2006. *Szakfordítás és segédeszközök. Válogatott tanulmányok a szakfordítás, a kontrasztív lexikológia, a lexikográfia és a terminológia témaköréből*. Folia linguae et communicationis 1. Pécsi Tudományegyetem, Pécs: Közgazdaságtudományi Kar.
- Muráth J. 2010. Translation-oriented terminology work in Hungary. In: Thelen, M., Steurs, F. *Terminology in everyday life*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 47–60.
- Nádasi M. 2004. A dokumentumelemzés. In: Falus I. (szerk.) *Bevezetés a pedagógiai kutatás módszereibe*. Budapest: Műszaki Könyvkiadó. 137–329.
- Nkwenti-Azeh, B. 1998/2001. Term Banks. In: Baker, M. (ed.) *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London/New York: Routledge. 249–251.
- Pastor, V., Alcina, A. 2010. Search Techniques in Electronic Dictionaries: a Classification for Translators. *International Journal of Lexicography*. Vol. 23. No.3. 307–354.
- Pérez Hernández, M. Ch. 2002. Explotación de los corpóra textuales informatizados para la creación de bases de datos terminológicas basadas en el conocimiento. In: Rüggeberg, S. C., Enríquez, E. V. (eds.) *Estudios de Lingüística Española (EliEs)* Vol. 18. Edición electrónica. (<http://elies.rediris.es/elies18/index.html>) [A hozzáférés dátuma: 2008. november 5.]
- Pónyai Gy. 2010. Szabványosítás és terminológia. *Magyar Terminológia* 3. évfolyam, 1. szám, 3–7.

- Pozzi, M. 2006. El español en el contexto de la normalización terminológica internacional. Elhangzott: *El español, lengua de traducción. III. Congreso Internacional. Puebla, 2006. július 12–14.* (www.esletra.org/Maria_Pozzi.pdf) [A hozzáférés dátuma: 2008. 03. 06.]
- Pődör D. 2010. Terminológia-fejlesztés Írorszáiban. *Magyar Terminológia* 3. évfolyam, 1. szám, 145–160.
- Prószéky G. 2005. *A nyelvtechnológia és alkalmazásai*. Budapest: Aranykönyv Kiadó.
- Prószéky G., Kis B. 1999. *Számítógéppel emberi nyelven. Intelligens szövegkezelés számítógéppel*. Bicske: Szak Kiadó.
- Prószéky G. 2011. A szótári világ átalakulási tendenciái az internet megjelenésével. *Modern Nyelvoktatás*, XVII. évfolyam, 4. szám, 3–13.
- Prys, D. 2011. Developing national terminology policies: A case study from Wales. *Magyar Terminológia* 4. évfolyam, 2. szám, 160–168.
- Pusztai I. 1980. A bécsi terminológiai iskola elmélete és módszertana. *Magyar Nyelvőr* 104. évf. 1. szám. 3–16.
- Pym, A. 2001a. Nyelvpolitikai és fordításelméleti kérdések az Európai Unióban. (Ford. Horváth Ildikó). *Fordítástudomány* 3. évfolyam, 2. szám, 5–20.
- Pym, A. 2001b. Localization and Linguistics. Elhangzott: *International Conference on "Language Study in Europe at the turn of the Millennium", Leuven, 2001. augusztus.* (<http://usuaris.tinet.cat/apym/on-line/translation/loclinguistics.pdf>) [a letöltés ideje: 2011. február 16.]
- Pym, A. 2003. Localization and the Humanization of Technical Discourse. *Across Languages and Cultures* 4 (2). 205–216.
- Pym, A. 2004a. Localization from the Perspective of Translation Studies: Overlaps in the Digital Divide? Elhangzott: *SCALLA Conference, Kathmandu, 2004. január.* (<http://www.elda.org/en/proj/scalla/SCALLA2004/Pymv2.pdf>) [a letöltés ideje: 2011. február 14.]
- Pym, A. 2004b. *The moving text: localization, translation, and distribution*. Amsterdam: John Benjamins.
- Rádai-Kovács É. 2009. *Az euroterminus avagy az európai uniós terminológia jellemzői, különös tekintettel az újlatin nyelvekben megjelenő sajátosságokra*. Doktori értekezés. Nyelvtudományi Doktori Iskola. ELTE. Budapest. (Kézirat).

- Reiss, K. 2000. *Translation Criticism – The Potentials and Limitations*. Manchester: St. Jerome.
- Rey, A. 1995. *Essays on Terminology* (transl. and ed. by J. C. Sager), Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
- Sager J. C. 1990. *A Practical Course in Terminology Processing*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Sager J. C. 2000/1998. Terminology standardization. In: Baker, M. (ed.) *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. 255–258.
- Sager, J. C. 2001. Terminology – standardization. In: Baker, M. (ed.) *Encyclopedia of Translation Studies*. New York, London: Routledge. 255–258.
- Sándor K. 2006. Nyelvtervezés, nyelvpolitika, nyelvművelés. In: Kiefer F. (szerk.) *Magyar Nyelv*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 958–995.
- Sántha K. 2009. *Bevezetés a kvalitatív pedagógiai kutatás módszertanába*. Budapest: Eötvös József Kiadó.
- Scarpa F. 2002. Terminologia e lingue speciali. In: Magris M., Mustacchio M. T. et al. (szerk.) *Manuale di terminologia. Aspetti teorici, metodologici e applicativi*. Milano: Hoepli. 27–47.
- Schirm A. 2002. Nyelvhasználat az informatika korában. In: Balázs G. (szerk.) *Informatikai technológia és nyelvhasználat*. Budapest: Trezor Kiadó. 7–43.
- Sermann E. 2005. Körkép a spanyol fordítástudományról. *Fordítástudomány VII.* évfolyam, 2. szám, 80–89.
- Sermann E. 2009a. A terminológiai szabványosítás és harmonizáció elméleti és gyakorlati kérdéseiről. In: Nádor O. (szerk.): *A magyar mint európai és világnyelv. A XVIII. MANYE Kongresszus előadásai. Budapest, 2008. április 3–5. (A MANYE Kongresszusok előadásai 5.)* Budapest: MANYE – Balassi Intézet. 779–783.
- Sermann E. 2009b. Sobre un modelo de organización terminológica: el proyecto TERMINESP. In: Mihalovics Á., Balogh J. (szerk.) *Études Françaises 5. Langues de spécialité: recherches et formations. Linguaggi specialistici: ricerca e formazione. Lenguajes para propósitos específicos: investigación y formación. Nemzetközi, francia–olasz–spanyol nyelvű konferencia. A szaknyelvek oktatása és kutatása. 2008. június 13–14.* Veszprém: Pannon Egyetem Kiadó. 265–270.
- Sermann E., Tamás D. 2010. Hogyan definiálhatjuk a fordítói adatbázist? Egy olasz és egy spanyol fordítói terminológiai adatbázis vizsgálata. In: Károly K., Fóris Á. (szerk.)

- Nyelvek találkozása a fordításban. Doktori kutatások Klaudy Kinga tiszteletére.* Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 101–116.
- Sermann E. 2013. Spanyolországi terminológiai adatbázisok tartalmi és formai jellemzőinek vizsgálata. In: Tóth Sz. (szerk.) *Társadalmi változások – nyelvi változások. Alkalmazott nyelvészeti kutatások a Kárpát-medencében. A XXII. MANYE Kongresszus előadásai. Szeged, 2012. április 12–14.* (A MANYE Kongresszusok előadásai 9.) Budapest–Szeged: MANYE–Szegedi Egyetemi Kiadó Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó. 455–459.
- Sermann E., Tamás D. 2013. Elektronikus szótár vagy terminológiai adatbázis? In: Tóth Sz. (szerk.) *Társadalmi változások – nyelvi változások. Alkalmazott nyelvészeti kutatások a Kárpát-medencében. A XXII. MANYE Kongresszus előadásai. Szeged, 2012. április 12–14.* (A MANYE Kongresszusok előadásai 9.) Budapest–Szeged: MANYE–Szegedi Egyetemi Kiadó Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó. 450–454.
- Skujiņa, V., Ilziņa, I. I. et al. 2006. Terminology Standards in the Aspect of Harmonization for International Term Database. *Terminologija 13.* Vilnius: Lietuvių Kalbos Institutas 17–32.
- Soglia, S. 2002. Origine, sviluppo e tendenze della terminologia moderna. In: Magris, M., Musacchio, M. T., Rega, L., Scarpa, F. (a cura di) *Manuale di terminologia. Aspetti teorici, metodologici e applicativi.* Milano: Hoepli. 9–25.
- Szabolcs É. 2001. *Kvalitatív kutatási metodológia a pedagógiában.* Budapest: Műszaki Könyvkiadó.
- Szabómihály G. 2005. Nyelvművelés – nyelvtervezés – nyelvi menedzselés. *Fórum Társadalomtudományi Szemle.* 7/4. 67–75.
- Szépe Gy. 2001. *Nyelvpolitika: múlt és jövő.* Pécs: Iskolakultúra.
- Szijj I. 2008. Galego nyelvpolitika. In: Balázs G. – Dede É. (szerk.) *Európai nyelvművelés. Az európai nyelvi kultúra múltja, jelene és jövője.* Budapest: Inter Kht. – PRAE.HU. 117–122.
- Szőllősy É. 2006. Adalékok a számítógép terminus megszilárdulásának történetéhez. In: Fóris Á., Pusztay J. (szerk.) *Utak a terminológiához.* (Terminologia et Corpora – Supplementum 1.) Szombathely: BDF. 160–180.

- TermCat (ed.) 2006. *La normalització terminològica en català: criteris i termes (1986-2004)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Monserrat.
- Tamás D. 2009. A trieszti TERMit adatbázis vizsgálata. *Magyar Terminológia* 2. évfolyam, 2. szám, 213–236.
- Tamás D. 2010. *A gazdasági szakszövegek fordításának terminológiai kérdéseiről az olasz-magyar nyelvpár esetében*. Doktori értekezés. Nyelvtudományi Doktori Iskola. ELTE. Budapest. (Kézirat).
- Tamás D. 2012. Legyünk kreatívak: milyen is az igazi TB? Elhangzott: *Fordítástudomány. XIV. Tudományos Konferencia és Öregdiák-Találkozó*. 2012. március 29–30. Budapest: ELTE.
- Tebé Soriano, C. 2005. *La representació conceptual en terminologia: l'atribució temàtica en els bancs de dades terminològiques*. Tesi doctoral. Barcelona: Institut Universitari de lingüística aplicada, Universitat Pompeu Fabra. (<http://www.tdx.cesca.es/TDX-0329106-105835/#document> [a letöltés ideje: 2008. július 19.]
- Temmerman, R. 2000. *Towards New Ways of Terminology Description. The sociocognitive approach*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Wright, S. E., Budin, G. 2001. Terminology Management Standards. In: Wright, S. E., Budin, G. *Handbook of terminology management: Application-oriented terminology management*. 901–904.
- Wright, S. E. 2006. Standards for the Language Industry. In: ten Hacken, P. (ed.) *Terminology, Computing and Translation*. Tübingen: Gunter Narr Verlag. 19–40.
- Wüster, E. 1931. *Internationale Sprachnormung in der Technik, besonders in der Elektrotechnik. (Die nationale Sprachnormung und ihre Verallgemeinerung)*. Berlin: VDI 1931. 2. erw. Aufl. Bonn: Bouvier.
- Wüster, E. (Felber, H. Hrsg.) 1979. *Einführung in die allgemeine Terminologielehre und terminologische Lexikographie*. Wien: Technische Universität Wien.
- Zabóné Varga I. 2011. A műszaki terület terminológia-politikája. In: Híres-László K., Karmacs Z., Márku A. (szerk.) *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban. A 16. Élőnyelvi Konferencia előadásai*. Budapest, Beregszász: Tinta Könyvkiadó, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézete. 472–478.

- Zabóné Varga I. 2012. Eugen Wüster két fő művének összehasonlítása. *Magyar Terminológia* V. évfolyam, 2. szám, 260–283.
- Zauberga, I. 2005. Handling Terminology in Translation. In: Károly, K., Fóris, Á. (eds.) *New Trends in Translation Studies. In Honour of Kinga Klaudy*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 107–116.

8. Források

Elektronikus források

<https://www.iso.org/obp/ui/> [a letöltés ideje: 2013. február 28.]

www.lisa.org [a letöltés ideje: 2011. február 28.]

www.microsoft.com/Language/en-US/Default.aspx [a letöltés ideje: 2011. március 17.]

www.microsoft.com/language/mtcf/mtcf_about.aspx?s=6&langid=2167&cult=sr-Latn-CS
[a letöltés ideje: 2011. március 17.]

blogs.technet.com/b/terminology/archive/2010/07/04/microsoft-it-terminology-included-in-evroterm-of-slovenia.aspx [a letöltés ideje: 2011. március 22.]

www.iec.ch [a letöltés ideje: 2013. július 18.]

www.iso.org [a letöltés ideje: 2013. július 18.]

www.itu.int [a letöltés ideje: 2013. július 18.]

<http://www.webarchive.org.uk/wayback/archive/20120330022825/http://www.byig-wlb.org.uk/English/publications/Publications/5338.pdf> [a letöltés ideje: 2012. január 27.]

<http://www.unc.edu/~lajanda/The%20Future%20of%20Welsh%20-%20A%20Strategic%20Plan%5B1%5D.pdf> [a letöltés ideje: 2012. január 27.]

http://www.kre.hu/nyelvezet/index.php?option=com_content&view=category&id=41&Itemid=79 [a letöltés ideje: 2013. május 30.]

www.ucm.es [2011. június 25.]

www.uab.es [2011. június 25.]

www.usal.es [2011. június 25.]

www.ugr.es [2011. június 25.]

Spanyolországi terminológiai szervezetek honlapjai

Académie de la Langue Basque (Euskaltzaindia) = <http://www.euskaltzaindia.net> [2011. június 28.]

Asociación Española de Terminología (AETER) = <http://www.aeter.org> [2011. június 25.]

Centre de Terminologia (TERMCAT) = <http://www.termcat.cat> [2011. június 28.]

Red Iberoamericana de Terminología (RITerm) = <http://www.riterm.net> [2011. július 02.]

Red Panlatina de Terminología (REALITER) = <http://www.realiter.net> [2011. július 02.]

Servicio de Normalización Lingüística (SNL) = <http://www.usc.es/snl> [2011. június 28.]

Sociedade Galega de Terminoloxía (SGat) = <http://www.terminoloxia.org> [2011. 07. 03.]

Societat Catalana de Terminologia (SCATERM) = <http://www.scaterm.iec.cat> [2011. 07. 03.]

Terminologia eta Lexicografia Zentroa (UZEI) = <http://www.uzei.com> [2011. 06. 29.]

Spanyolországi terminológiai adatbázisok

Cercaterm – <http://www.termcat.cat/> [2012. február 20.]

Neoloteca – <http://www.termcat.cat/> [2012. február 20.]

UBTerm – http://www.ub.edu/slc/ubterm/td_Arrencada.html [2012. február 20.]

UPCTerm – <http://www.upc.edu/slt/upcterm/> [2012. február 20.]

Euskalterm – <http://www1.euskadi.net/euskalterm/> [2012. február 20.]

Oncoterm – <http://www.ugr.es/~oncoterm/> [2012. február 20.]

ISO szabványok

ISO 704:2009 Terminology work – Principles and methods

ISO 860:2007 Terminology work – Harmonization of concepts and terms

ISO 1087-1:2000 Terminology work – Vocabulary – Part 1: Theory and application

ISO/TR 22134:2007 Practical guidelines for socioterminology

ISO/TR 24156:2008 Guidelines for using UML notation in terminology work

ISO 29383:2010 Terminology policies – Development and implementation

ISO 639-1:2002 Codes for the representation of names of languages – Part 1: Alpha-2 code

ISO 639-2:1998 Codes for the representation of names of languages – Part 2: Alpha-3 code

ISO 639-3:2007 Codes for the representation of names of languages – Part 3: Alpha-3 code for comprehensive coverage of languages

ISO 639-4:2010 Codes for the representation of names of languages – Part 4: General principles of coding of the representation of names of languages and related entities, and application guidelines

ISO 639-5:2008 Codes for the representation of names of languages – Part 5: Alpha-3 code for language families and groups

ISO 639-6:2009 Codes for the representation of names of languages – Part 6: Alpha-4 code for comprehensive coverage of language variants

ISO 1951:2007 Presentation/representation of entries in dictionaries – Requirements, recommendations and information

ISO 10241-1:2011 Terminological entries in standards – Part 1: General requirements and examples of presentation

ISO 12199:2000 Alphabetical ordering of multilingual terminological and lexicographical data represented in the Latin alphabet

ISO 12615:2004 Bibliographic references and source identifiers for terminology work

ISO 12616:2002 Translation-oriented terminography

ISO 15188:2001 Project management guidelines for terminology standardization

ISO 22128:2008 Terminology products and services – Overview and guidance

ISO 23185:2009 Assessment and benchmarking of terminological resources – General concepts, principles and requirements

ISO 12200:1999 Computer applications in terminology – Machine-readable terminology interchange format (MARTIF) – Negotiated interchange

ISO 12620:2009 Terminology and other language and content resources – Specification of data categories and management of a Data Category Registry for language resources

ISO 30042:2008 Systems to manage terminology, knowledge and content – TermBase eXchange (TBX)

ISO 24610-1:2006 Language resource management – Feature structures – Part 1: Feature structure representation

ISO 24610-2:2011 Language resource management – Feature structures – Part 2: Feature system declaration

ISO 24613:2008 Language resource management – Lexical markup framework (LMF)

ISO 24614-1:2010 Language resource management – Word segmentation of written texts – Part 1: Basic concepts and general principles

ISO 24614-2:2011 Language resource management – Word segmentation of written texts – Part 2: Word segmentation for Chinese, Japanese and Korean

ISO 24615:2010 Language resource management – Syntactic annotation framework (SynAF)

ISO 24617-1:2012 Language resource management – Syntactic annotation framework (SemAF) – Part 1: Time and events (SemAF-Time, ISO-TimeML)

ISO 24619:2011 Language resource management – Persistent identification and sustainable access (PISA)

Magyar nemzeti szabványok

MSZ EN 15038:2006 A fordítási szolgáltatás követelményei, irányítási rendszere

MSZ 3964-78 A szakfordítások alaki és szerkesztési követelményei

Egyéb források

Kis Á. (szerk.) 1999, 2001². *Microsoft számítógép-szótár. Számítástechnikai fogalmak értelmezése*. Bicske: SZAK Kiadó.

Kis B. (szerk.) 2003, 2005², 2011³. *Angol–magyar informatikai fordítói szótár*. Bicske: SZAK Kiadó.

9. Ábrák jegyzéke

1. ábra: Direkt átvitel vs. interlingua (Pym 2001). 76. old.
2. ábra. A Windows operációs rendszer lokalizációjának folyamatábrája. 106. old.
3. ábra: A *file* terminus terminográfiai adatlapjának részlete a *Microsoft Terminology Collection* adatbázisban. 109. old.
4. ábra: A *Microsoft Terminology Community Forum* részlete. 110. old.
5. ábra. A *ratolí* (egér) terminus terminográfiai adatlapja a *Cercaterm* adatbázisban. 130. old.
6. ábra. A *ratolí 3D* terminus terminográfiai adatlapja a *Neoloteca* adatbázisban. 132. old.
7. ábra. A *clicar* terminus terminográfiai adatlapja az *UBTerm* adatbázisban. 134. old.
8. ábra. A *ratón* terminus terminográfiai adatlapja az *UPCTERM* adatbázisban. 136. old.
9. ábra. A *ratón* terminus terminográfiai adatlapja az *Euskalterm* adatbázisban. 137. old.
10. ábra. A *diet* terminusról készült terminográfiai adatlapja az *Oncoterm* adatbázisban. 140–141. old.

10. Táblázatok jegyzéke

1. táblázat: A hagyományos fordítás és a lokalizáció közötti különbségek (Esselink 2000, 2003 alapján). 74. old.
2. táblázat. Spanyolországi terminológiai adatbázisok jellemzőinek összefoglaló táblázata I. 141. old.
3. táblázat. Spanyolországi terminológiai adatbázisok jellemzőinek összefoglaló táblázata II. 142. old.